

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

1. The Collection of the Long Discourses -
Subcommentaries (1. Dīgha Nikāya - Tīkā)
5. New subcommentary on the Chapter on the Aggregate of
Morality-2 (5. Sīlakkhandhavagga-Abhinavaṭīkā-2)
3. Commentary on the Discourse to Ambaṭṭha
(3. Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā)

PaliVerse

1.The Collection of the Long Discourses - Subcommentaries

5. New subcommentary on the Chapter on the Aggregate of Morality-2

3. Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā

Addhānagamanavaṇṇanā

254. Evaṃ sāmaññaphalasuttaṃ saṃvaṇṇetvā idāni ambaṭṭhasuttaṃ saṃvaṇṇento yathānupubbaṃ saṃvaṇṇokāsaṃsa pattabhāvaṃ vibhāvetuṃ, sāmaññaphalasuttassānantaraṃ saṅgītassa suttassa ambaṭṭhasuttabhāvaṃ pakāsetuṃ “evaṃ me suttaṃ...pe... kosalesūti ambaṭṭhasutta”nti āha. Evaṃīdisesu. Itisaddo cettha ādiattho, padatthavipallāsajotako pana itisaddo luttaniddiṭṭho, ādisaddalopo vā esa, upalakkhaṇaniddeso vā. Apubbapadavaṇṇanā nāma heṭṭhā aggahitatāya apubbassa padassa atthavibhajanā. “Hitvā punappunāgata-matthaṃ atthaṃ pakāsayissāmī”ti hi vuttaṃ, “anupubbapadavaṇṇanā”ti katthaci pāṭho, so ayuttova ṭīkāya anuddhaṭṭā, tathā asaṃvaṇṇitattā ca.

“Rājakumārā gottavasena kosalā nāmā”ti ācariyena vuttaṃ. Akkharacintakā pana vadanti “kosaṃ lanti gaṇhanti, kusalaṃ vā pucchantīti kosalā”ti. Janapadinoti janapadavanto, janapadassa vā issarā. “Kosalā nāma rājakumārā”ti vuttheyeva siddhepi “janapadino”ti vacanaṃ santesupi aññesu taṃtaṃnāmapaññātesu tattha nivasantesu janapadibhāvato tesameva nivasanamupādāya janapadassāyaṃ samaññāti dassanatthaṃ. “Tesaṃ nivāso”ti iminā “kosalānaṃ nivāsā kosalā”ti taddhitāṃ dasseti. “Ekopi janapado”ti iminā pana saddatoyevetaṃ puthuvacanaṃ, atthato panesa eko evāti vibhāveti. Api-saddo cettha anuggahe, tena kāmaṃ ekoyevesa janapado, tathāpi iminā kāraṇena puthuvacanamupapannanti anuggaṇhāti. Yadi ekova janapado, kathaṃ tattha bahuvacananti āha “ruḷhisaddenā”tiādi, ruḷhisaddattā bahuvacanamupapannanti vuttaṃ hoti. Nissitesu payuttassa puthuvacanassa, puthubhāvassa vā nissaye abhiniropānā idha ruḷhi, tena vuttaṃ ācariyena idha ceva aññattha ca majjhimāgamaṭṭikādīsu “akkharacintakā hi īdisesu ṭhānesu yutte viya īdisaliṅgavacanāni icchanti, ayamettha ruḷhi yathā ‘aññatthāpi kurūsu viharati, aṅgesu viharatī’ti cā”ti. Keci pana kosalanāmābhiniropānamicchanti, ayuttametāṃ puthuvacanassa appayujjitabbattā. Nāmābhiniropānāya hi ekavacanampi bhavati yathā “sīho gāyatī”ti. Tabbisesitepi janapadasadde jātisaddattā ekavacanameva. Tenāha “tasmim kosalesu janapade”ti, kosalanāmake tasmim janapadeti attho. Abhūtato hi vohāramattaṃ ruḷhi, bhūtato yeva attho vinicchinitabbo. Yathā hi -

“Santi puttā videhānaṃ, dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano;
Te rājāṃ kārayissanti, mithilāyaṃ pajāpatī”ti. ādīsu -

Taṃputtasāṅkhātassa ekatthassa ruḥhivasena “puttā”ti bahuvacanapayogo, tathā idhāpi tannivāsasāṅkhātassa ekatthassa ruḥhivasena “kosalesū”ti bahuvacanapayogo hoti. Yathā ca “pāṇaṃ na haññe, na ca’dinnamādiye”tiādīsu jātivasena bahvatthānamekavacanapayogo, tathā idhāpi jātivasena avayavappabhedena bahvatthassa “janapade”ti ekavacanapayogo hoti. Vuttañca ācariyena majjhimāgamaṭṭikāyaṃ “tabbisesanepi janapadasadde jātisadde ekavacanameva. Tenāha ‘tasmim̐ aṅgesu janapade’ti”.

Evaṃ ruḥhivasena bahumhi viya vattabbe bahuvacanaṃ dassetvā idāni bahvatthavasena bahumpi eva vattabbe bahuvacanaṃ dassento “porāṇā panāhū”tiādimāha. Pana-saddo cettha visesatthajotano, tena puthuatthavisayatāya evetaṃ puthuvacanaṃ, na ruḥhivasenāti vakkhamānaṃ visesaṃ joteti. So hi padeso tiyojanasataparimāṇatāya bahuppabhedoti, imasmim̐ pana naye tesu kosalesu janapadesūti attho veditabbo. Mahāpanādanti mahāpanādajātaka surucijātakesu āgataṃ surucino nāma videharañño puttaṃ mahāpanādanāmakaṃ rājakumāraṃ. Nānānāṭakānīti bhaṇḍukaṇḍapaṇḍukaṇḍapamukhāni chasatasahassāni nānāvidhanāṭakāni, katthaci pana ādisaddopi diṭṭho, so jātakatṭhakathāyaṃ na dissati, yadi ca dissati, tena naṭalaṅghakādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Sītamattampīti mihitamattampi. Tassa kira dibbanāṭakānaṃ anantarabhaveyeva diṭṭhattā manussanāṭakānaṃ naccaṃ amanuññaṃ ahosi. Naṅgalānīpi chaḍḍetvāti kasikammappahānavasena naṅgalāni pahāya, nidassanamattañcetaṃ. Na hi kevalaṃ kassakā eva, atha kho aññepi ubhayaṛatṭhavāsino manussā attano attano kiccaṃ pahāya tasmim̐ maṅgalaṭṭhāne sannipatiṃsu. Tadā kira mahāpanādakumārassa pāsādamaṅgalaṃ, chattamaṅgalaṃ, āvāhamaṅgalanti tīṇi maṅgalāni ekato akaṃsu, kāsivideharatṭhavāsīnopi tattha sannipatitvā atirekasattavassāni chaṇamanubhaviṃsūti, adhunā pana “naṅgalādīnī”ti pāṭho dissati, so na porāṇapāṭho ṭikāyamanuddhaṭṭā.

Mahājanakāye sannipatiteti keci “pahaṃsanavidhiṃ dassetvā rājakumāraṃ hāsāpessāmā”ti, keci “taṃ kīḷanaṃ passissāmā”ti evaṃ mahājanasamūhe sannipatite. Atulambābhīruhanadārucitakapavesanādi nānākīḷāyo dassetvā. Sakkapesito kira dibbanāṭako rājaṅgaṇe ākāse ṭhatvā upaḍḍhabhāgaṃ nāma dasseti, ekova hattho, eko pādo, ekaṃ akkhi, ekā dāṭhā naccati calati, upaḍḍhaṃ phandati, sesaṃ niccalamahosi, taṃ disvā mahāpanādo thokaṃ hasitamakāsi, imamatthaṃ sandhāya “so dibbanāṭakaṃ dassetvā hasāpesī”ti vuttaṃ. Suhajjā nāma vissāsikā “suṭṭhu hadayametesā”nti katvā. Ādisaddena ṇātakaparijanādīnaṃ saṅgaho. Tasmāti tathā vacanato. Taṃ kusalanti vacanaṃ upādāyāti ettha “kacci kusalaṃ? Āma kusala”nti vacanapaṭivacanavasena pavattakusalavāditāya te manussā ādito “kusalā”ti samaññaṃ labhiṃsu, tesāṃ kusalānaṃ issarāti rājakumārā kosalā nāma jātā, tesāṃ nivāsaṭṭhānatāya pana padeso kosalāti pubbe vuttanayameva. Tenāha “so padeso kosalāti vuccatī”ti. Evaṃ majjhimāgamaṭṭikāyaṃ ācariyeneva vuttaṃ. Tatrāyamadhippāyo siyā - “so padeso kosalāti vuccatī”ti saññisañña yathākkamaṃ ekavacanabahuvacanavasena vuttattā purimanaye viya idhāpi ruḥhivaseneva bahuvacanaṃ hoti. Rājakumārānaṃ nāmalābhahetumattañhettha visesoti. Idha pana ācariyena evaṃ vuttaṃ so padesoti padesasāmaññato vuttaṃ, vacanavipallāsena vā, te padesāti attho. Kosalāti vuccati kusalā eva kosalāti katvā”ti tatrāyamadhippāyo siyā - so padesoti jātisaddavasena, vacanavipallāsena vā vuttattā puthuatthavisayatāya eva bahuvacanaṃ hoti. Padesassa nāmalābhahetu hettha visesoti. “Kusala”nti hi vacanamupādāya ruḥhināmavasena vuttanayena kosalā yathā

“yevāpanakam, natumhākavaggo”ti. Apica vacanapaṭivacanavasena “kusala”nti vadanti etthāti kosalā. Vicitrā hi taddhitavuttīti. Kusalanti ca ārogyam “kacci nu bhoto kusalam, kacci bhoto anāmaya”ntiādīsu viya, kacci tumhākam ārogyam hotīti attho, chekam vā “kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturiṭṭhiyo”tiādīsu viya, kacci tesam nāṭakānam chekatā hotīti attho.

Caraṇam cārikā, caraṇam vā cāro, so eva cārikā, tayidaṃ maggagamanameva idhāhippetam, na cuṇṇikagamanamattanti dassetuṃ “addhānagamana”nti vuttam, bhāvanapum̐sakañcetaṃ, addhānagamanaśāṅkhātāya cārikāya caramānoti vuttam hoti, abhedepi vā bhedavohārena vuttam yathā “divāvihāram nisīdi”ti, addhānagamanaśāṅkhātāṃ cārikāṃ caramāno, caraṇam karontoti attho. Sabbatthako hi karabhūdhātūnamatthoti. “Addhānamagga”ntipi katthaci pāṭho, so na sundaro. Na hi cārikāsaddo maggavācakoti. Idāni taṃ vibhāgena dassetvā idhāhippetam niyamento “cārikā ca nāmesā”tiādīmāha. Sāvakanampi ruḥhivasena cārikāya sambhavato tato viseseti “bhagavato”ti iminā. Tathā hi majjhimāgamaṭṭhakathāyaṃ vuttam “cārikāṃ caramānoti ettha kiñcāpi ayaṃ cārikā nāma mahājanasaṅghattham buddhānaṃyeva labbhati, buddhe upādāya pana ruḥhisaddena sāvakanampi vuccati kilaññādīhi katabbjanīpi tālavaṇṭam viyā”ti. Dūrepīti ettha pi-saddena, api-saddena vā nātidūrepīti sampiṇḍanam tatthāpi cārikāsambhavato. Bodhaneyyapuggalanti catusaccapaṭivedhavasena bodhanārahapuggalam. Sahasā gamananti sīghagamanaṃ. “Mahākassapassa paccuggamanādīsū”ti vuttameva sarūpato dasseti “bhagavā hī”tiādīnā. Paccuggacchantoti paṭimukham gacchanto, paccuṭṭhahantoti attho. “Tathā”ti iminā “tiṃsayojana”nti padamanukaḍḍhati. Pakkusāti nāma gandhārarājā. Mahākappino nāma kukkuṭavātīrājā. Dhaniyo nāma koraṇḍasetṭhiputto gopo.

Evam dhammagarutākittanamukhena mahākassapapaccuggamanādīni ekadesena dassetvā idāni vanavāsītissasāmaṇerassa vatthum vitthāretvā cārikāṃ dassetuṃ “ekadivasa”ntiādi āraddham. Ko panesa tissasāmaṇero nāma? Sāvattiyaṃ dhammasenāpatino upaṭṭhākakule jāto mahāpuñño “piṇḍapātadāyakatisso, kambaladāyakatisso”ti ca pubbe laddhanāmo pacchā “vanavāsītisso”ti pākaṭo khīṇāsavasāmaṇero. Vitthāro dhammapade. Ākāsagāmīhi saddhiṃ ākāseneva gantukāmo bhagavā “chaḷabhiññānam ārocehi”ti avoca. Tassāti tissasāmaṇerassa. Tanti bhagavantam saddhiṃ bhikkhusaṅghena cīvaram pārupantaṃ. No therō no oramattako vatāti sambandho, guṇena lāmakappamāṇiko no hotīti attho.

Attano pattāsaneti bhikkhūnam āsanapariyante. Tesam gāmikānam dānapaṭisaṃyuttaṃ maṅgalaṃ vatvā. Kasmā pana sadevakassa lokassa maggadesakopi samāno bhagavā evamāhāti codanam sodhetuṃ “bhagavā kirā”tiādi vuttam. Maggadesakoti nibbānamaggassa, sugatimaggassa vā desako.

Tāyāti araññaśāññāya. Saṅghakammavasena sijjhamānāpi upasampadā satthu āṇavasena sijjhanato “buddhadāyajjam te dassāmī”ti vuttanti vadanti. Apare pana “aparipuṇṇavāsivassasseva tassa upasampadam anujānanto satthā ‘buddhadāyajjam te dassāmī’ti avocā”ti vadanti. Dhammasenāpatinā upajjhāyena upasampādetvā, tatoyevesa dhammasenāpatino saddhivihārikoti aṭṭhakathāsu vutto. Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ pana dhammasenāpatiāditherānam cattālīsabhikkhusahassaparivārānam attano attano parivārehi saddhiṃ paccekam gamanaṃ, bhagavato ca ekakasseva gamanaṃ khuddakabhāṇakānam matena vuttam, idha, pana majjhimāgamaṭṭhakathāyañca aññathā gamanaṃ

dīghabhāṇakamajjhimabhāṇakānaṃ matenāti daṭṭhabbaṃ. Ayanti mahākassapādīnamatthāya cārikā. Yaṃ pana anuggaṇhantassa bhagavato gamanaṃ, ayaṃ aturitacārikā nāmāti sambandho.

Imaṃ pana cārikanti aturitacārikaṃ. Mahāmaṇḍalanti majjhimadesapariyāpanneva bāhirimena pamāṇena paricchinnattā mahantataraṃ maṇḍalaṃ. Majjhimamaṇḍalanti itaresaṃ ubhinnaṃ vemajjhe pavattaṃ maṇḍalaṃ. Antomaṇḍalanti itarehi khuddakaṃ maṇḍalaṃ, itaresaṃ vā antogadhattā antimaṃ maṇḍalaṃ, abbhantarimaṃ maṇḍalanti vuttaṃ hoti. Kiṃ panimesaṃ pamāṇanti āha “katthā”tiādi. Tattha navayojanasatikatā majjhimadesapariyāpannavaseneva gahetabbā tato paraṃ aturitacārikāya agamanato. Taduttari hi turitacārikāya eva tathāgato gacchati, na aturitacārikāya. Pavāretvāva cārikācaraṇaṃ buddhāciṇṇanti vuttaṃ “mahāpavāraṇāya pavāretvā”tiādi. Pāṭipadadivaseti paṭhamakattikapuṇṇamiyā anantare pāṭipadavase. Samantāti gatagataṭṭhānassa catūsu passesu samantato. Mahājanakāyassa sannipatanato purimaṃ purimaṃ āgatā nimantetuṃ labhanti. Tathā sannipatanaṃ eva dassetuṃ “itaresū”tiādi vuttaṃ. Samathavipassanā taruṇā hontīti ettha samathassa taruṇabhāvo upacārasamādhivasena, vipassanāya pana saṅkhāraparicchedaṇṇaṃ, kaṅkhāvitaraṇaṇṇaṃ, sammāsanaṇṇaṃ, maggāmaggaṇṇanti catunnaṃ ṇṇaṇṇaṃ vasena veditabbo. Taruṇavipassanāti hi tesāṃ catunnaṃ ṇṇaṇṇamadhivacanaṃ. Pavāraṇāsaṅghaṃ datvāti anumatiḍānavasena datvā. Kattikapuṇṇamāyanti pacchimakattikapuṇṇamiyaṃ. “Migasirassa paṭhamapāṭipadadivase”ti idaṃ majjhimadesavohāravasena migasiramāsassa paṭhamāṃ pāṭipadadivasaṃ sandhāya vuttaṃ, etarahi pavattavohāravasena pana pacchimakattikamāsassa kāḷapakkhapāṭipadadivaso veditabbo.

Aññenapi kāraṇenāti bhikkhūnaṃ samathavipassanātaruṇabhāvato aññenapi majjhimamaṇḍale veneyyānaṃ ṇṇaparipākādikāraṇena. Catumāsanti āsaḷhīpuṇṇamiyā pāṭipadato yāva pacchimakattikapuṇṇamī, tāva catumāsaṃ. “Samantā yojanasata”ntiādinā vuttanayeneva. Vasanaṃ vassaṃ, vasanakiriyā, vuttaṃ vasitaṃ vassamassāti vutthavasso, tassa. Tathāgatena vinetabbattā “bhagavato veneyyasattā”ti sāminiddeso vutto, kattuniddeso vā esa. Veneyyasattāti ca caritānurūpaṃ vinetabbasattā. Indriyaparipākāṃ āgamayamānoti saddhādiindriyānaṃ vimuttiaparipācanabhāvena paripakkaṃ paṭimānento. Phussamāghaphagguṇacittamāsānaṃ aññataramāsassa paṭhamadivase nikkhamanato māsaniyamo ettha na katoti daṭṭhabbaṃ. Tenāha “ekamāsaṃ vā dvitacatumāsaṃ vā tattheva vasitvā”ti. Tatthevāti vassūpagamanaṭṭhāne eva. “Sattahi vā”tiādi “ekamāsaṃ vā”tiādinā yathākkamaṃ yojetabbā - yadi aparampi ekamāsaṃ tattheva vasati, sattahi māsehi cārikaṃ pariyosāpeti. Yadi dvimāsaṃ chahi, yadi timāsaṃ pañcahi, yadi catumāsaṃ tattheva vasati, catūhi māsehi cārikaṃ pariyosāpetīti. Kasmā pana cārikāgamananti āsaṅkānivattanatthaṃ “itī”tiādi vuttaṃ. Atirekaṃ jarādubbalo bālāhajiṇṇo. Te kadā passissanti, na passissanti eva. Lokānukampakāyāti lokānukampakāya eva. Tena vuttaṃ “na cīvarādihetū”ti.

Jaṅghavihāravasenāti jaṅghāhi vicaraṇavasena, jaṅghāhi vicaritvā tattha tattha katipāhaṃ nivasanavasena vā. Sabbiriyāpathasādhāraṇaṇhi vihāravacanaṃ. Sarīraphāsukatthāyāti ekasmiṃyeva ṭhāne nibaddhavāsavasena ussannadhātukassa sarīrassa vicaraṇena phāsubhāvatthāya. Aṭṭhuppattikālābhikaṅkhanatthāyāti aggikkhandhopamasutta maghadevajātakādi desanānaṃ viya dhammadesanāya

abhikaṅkhitabbapattikālatthāya, attahuppattikālassa vā abhikaṅkhanatthāya, attahuppattikāle dhammadesanatthāyāti vuttaṃ hoti. Sikkhāpadapaññāpanatthāyāti surāpānasikkhāpadādi paññāpane viya sikkhāpadānaṃ paññāpanatthāya. Bodhanatthāyāti aṅgulimāladayo viya bodhaneyyasatte catusaccabodhanatthāya. Mahatāti mahatiyā. Kañci, katipaye vā puggale uddissa cārikā nibaddhacārikā. Tadaññā sambahule uddissa gāmanigamanagarapaṭipāṭiyā cārikā anibaddhacārikā. Tenāha “tatthā”tiādi. Yaṃ caratīti kiriyaaparāmasanaṃ.

“Esā idha adhippetā”ti vuttameva vitthārato dassetuṃ “tadā kirā”tiādi vuttaṃ. Dasasahassilokadhātuyāti jātikkhettabhūtaṃ dasasahassacakkavāḷaṃ sandhāya vuttaṃ. Kasmāti ce? Tattheva bhabbasattānaṃ sambhavato. Tattha hi satte bhabbe paripakkindriye passituṃ buddhaññaṃ abhinīharitvā tṭhito bhagavā ñaṇajālaṃ pattharatīti vuccati, idaṃca devabrahmaṇaṃ vasena vuttaṃ. Manussā pana imasmiṃyeva cakkavāḷe, imasmiṃyeva ca saparivāre jambudīpe bodhaneyyā honti. Bodhaneyyabandhaveti bodhaneyyasattasaṅkhāte bhagavato bandhave. Gottādisambandhā viya hi saccapaṭivedhasambandhā veneyyā bhagavato bandhavā nāmāti. Gocarabhāvūpagamaṃ sandhāya “sabbaññaññānaṃ anto pavitṭho”ti vuttaṃ. Bhagavā kira mahākaraṇāsamāpattiṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya “ye sattā bhabbā paripakkañña, te mayhaṃ ñaṇassa upaṭṭhahantū”ti cittaṃ adhiṭṭhāya samannāharati, tassa sahasamannāhārā eko vā dve vā sambahulā vā tadā vinayūpagā veneyyā ñaṇassa āpāthamāgacchanti, ayamettha buddhānubhāvo. Evamāpāthagatānaṃ pana nesaṃ upanissayaṃ pubbacariyaṃ, pubbahetuṃ, sampati vattamānaṃca paṭipattiṃ oloketi. Veneyyasattapariggaṇhanatthañhi samannāhāre kate paṭhamāṃ nesaṃ veneyyabhāvena upaṭṭhānaṃ hoti, atha “kiṃ nu kho bhavissatī”ti saraṇagamaṇādivasena kañci nipphattiṃ vīmaṃsamāno pubbūpanissayādīni oloketi. Tenāha “atha bhagavā”tiādi. Soti ambaṭṭho. Vādapaṭivādaṃ katvāti “evaṃ nu te ambaṭṭhā”tiādinā mayā vuttavacanassa “ye ca kho te bho gotama muṇḍakā samaṇakā”tiādinā paṭivacanaṃ datvā, asabbhivākyanti asappurisavācaṃ, tikkhattuṃ ibbhavādanipātanavasena nānappakāraṃ sādhusabhāvāya vācāya vattumayuttaṃ vākyaṃ vakkhatīti vuttaṃ hoti. Nibbisevananti vigatatudanaṃ, mānadappavasena apagatapariniipphandaṃ attho.

Avasaritabbanti upagantabbaṃ. Tassa gāmassa idaṃ nāmamattaṃ, kimettha atthapariyesanāyāti vuttaṃ “ijjhānaṅgalantipi pāṭho”ti. “Yena disābhāgenā”ti karaṇaniddesānurūpaṃ karaṇatthe upayogavacananti dasseti “tena avasārī”ti iminā. “Yasmiṃ padese”ti pana bhummaniddesānurūpaṃ “taṃ vā avasārī”ti vuttaṃ. Tadubhayamevatthaṃ vivarati “tena disābhāgenā”tiādinā. Gatoti upagato, agamāsīti attho. Puna gatoti sampatto, sampāpuṇīti attho. “Icchānaṅgale”ti idaṃ tadā bhagavato gocaragāmanidassanaṃ, samīpatthe cetāṃ bhummaṃ. “Icchānaṅgalavanasaṇḍe”ti idaṃ pana nivāsattṭhānadassanaṃ, nippariyāyato adhikaraṇe cetāṃ bhumanti tadubhayampi padaṃ visesatthadassanena vivaranto “icchānaṅgalaṃ upanissāyā”tiādimāha. “Sīlakhandhāvāra”ntiādi vuttanayena veneyyahitasamapekkhanavaseneva bhagavato vihāradassanaṃ. Tattha dhammarājassa bhagavato sabbaso adhammaniggaṇhanaparā eva paṭipatti, sā ca sīlasamādhipaññāvasenāti sīlādittayasessa gahaṇaṃ. Sīlakhandhāvāranti cakkavattirañño dāruittṭhakādikaṃ khandhāvārasadisāṃ sīlasaṅkhātāṃ khandhāvāraṃ bandhitvā viharatīti sambandho. Dārukkhandhādīhi āsamantato varanti parikkhipanti etthāti hi khandhāvāro a-kārassa dīghaṃ katvā, rājūnaṃ aciranivāsattṭhānaṃ. Tattha pana bhagavato aciranivasanakiriyāsambandhamattena

bhayanivāraṇaṭṭhena taṃsadisatāya sīlampi tathā vuccati. Samādhikontanti sammāsamādhisaṅkhātamaṃ maṅgalasattiṃ. Sabbaññutaññāṇapadanti sabbaññutaññāṇasaṅkhātamaṃ jayamantapadaṃ. Parivattayamānoti parijappamāno. “Sabbaññutaññāṇasara”ntipi pāṭho, sabbaññutaññāṇavajiraggasaraṃ aparāparaṃ samparivattamānoti attho. Yathābhirucitena vihārenāti sabbavihārasādhāraṇadassanaṃ, dibbavihārādīsu yena yena attanā abhirucitena vihārena viharatīti attho.

Pokkharasātivatthuvaṇṇanā

255. Manteti iruvedādimantasatthe. Iruvedādayo hi guttabhāsitaḥṭṭhena “mantā”ti vuccanti. Aṇa-saddo saddeti āha “sajjhāyati”ti. Lokiyā pana vadanti “brahmuno apaccamaṃ brāhmaṇo, nāgamo, ṇattaṃ, dīghādī”ti. Kasmā ayameva vacanattho vuttoti āha “idamevā”tiādi. Atha kesaṃ itaro vacanatthoti codanamapaneti “ariyā panā”tiādinā. Atha vā yaṃ lokiyā vadanti “brahmunā jāto brāhmaṇo”tiādiniruttiṃ, taṃ paṭikkhipituṃ evaṃ vuttaṃ. “Idamevā”ti hi avadhāraṇena taṃ paṭikkhipati. “Jātibrahmaṇāna”nti pana iminā saddantarena dassitesu jātibrahmaṇavisuddhibrahmaṇavasena duvidhesu brāhmaṇesu visuddhibrahmaṇānaṃ niruttiṃ dassento “ariyā panā”tiādimāha. Bahanti pāpe bahi karontīti hi ariyā brāhmaṇā niruttinayena. “Tassa kira kāyo setapokkharasadisoti”ti idamevassa nāmalābhahetudassanaṃ, sesaṃ pana tappasaṅgena yathāvijjamānavisesadassanameva. Tenāha “iti naṃ pokkharasadisattā pokkharasātīti sañjānantī”ti. Pokkharena sadiso kāyo yassāti hi pokkharasātī niruttinayena. Sātasaddo vā sadisattho, pokkharena sāto sadiso kāyo tathā, so yassāti pokkharasātī. Setapokkharasadisoti setapadumavaṇṇo. Devanagareti ālakamandādevapure. Ussāpitarajatatorañanti gambhīranemanikhātamaṃ accuggataṃ rajatamayaṃ indakhīlaṃ. Kāḷamegharājīti kadāci dissamānā kāḷaabbhalekhā. Rajatapanālikāti rajatamayatumbaṃ. Suvaṭṭitāti vaṭṭabhāvassa yuttaṭṭhāne suṭṭhu vaṭṭulā. Kāḷavaṇṇatilakādīnamabhāvena suparisuddhā. “Arājake”tiādināpi sobhaggappattabhāvameva nidasseti.

Idāni aparaṃpi tassa nāmalābhahetuṃ dassento “ayaṃ panā”tiādimāha. Tattha ca “himavantapadese mahāsare padumagabbhe nibbattī”ti idamevassa nāmalābhahetudassanaṃ. Sesaṃ pana tappasaṅgena tathāpavattākāradassanameva. Tenāha “iti naṃ pokkhare sayitattā pokkharasātīti sañjānantī”ti. Pokkhare kamale sayatīti hi pokkharasātī, sātaṃ vā vuccati samasaṇṭhānaṃ, pokkhare jātaṃ samasaṇṭhānaṃ tathā, tamassatthīti pokkharasātī. Yaṃ pana ācariyena vuttaṃ “imassa brāhmaṇassa kīdiso pubbayogo, yena naṃ bhagavā anuggaṇhituṃ taṃ ṭhānaṃ upagatoti āhā”ti, tadetaṃ “ayaṃ panā”tiādivacanamaṃ ekadesameva sandhāya vuttaṃ. “So tato manussaloka”ntiādivacanato devaloke nibbattīti ettha aparāparaṃ nibbatti eva vuttāti daṭṭhabbaṃ. Tathārūpena kammaṇa nibbattimeva sandhāya “mātukucchivāsaṃ jigucchitvā”tiādi vuttaṃ. “Padumagabbhe nibbattī”ti iminā saṃsedajoyeva hutvā nibbattīti dasseti. Na pupphatīti na vikkasati. Tenāti tāpasena. Nāḷatoti pupphadaṇḍato. Suvaṇṇacuṇṇehi piṇjaraṃ hemavaṇṇo yassāti suvaṇṇacuṇṇepiṇjaro, taṃ, suvaṇṇacuṇṇehi vikiṇṇabhāvena hemavaṇṇanti attho. Piṇjarasaddo hi hemavaṇṇapariyāyoti sārattadīpaniyaṃ vuttaṃ. Esa nayo padumareṇupīṇjaranti etthāpi. Rajatabimbakanti rūpiyamayarūpakaṃ. Paṭijaggāmīti posemi. Pāranti pariyoṣānaṃ, nipphatti vā vuccati nadīsamuddādīnaṃ

pariyosānabhūtaṃ pāraṃ viyāti katvā. Paṭisandhipaññāsāṅkhātena sabhāvañāṇena paṇḍito. Iti kattaḃbesu, vedesu vā visāradapaññāsāṅkhātena veyyattiyena byatto. Aggaḃrāhmaṇoti disāpāmokkhabrāhmaṇo. Sippanti vedasippaṃ tasseva pakaraṇādhigatattā. Brahmaḃdeyyaṃ adāsīti vakkhamānanayena brahmaḃdeyyaṃ katvā adāsī.

“Ajjhāvasatī”ti ettha adhi-saddo, ā-saddo ca upasaggamattaṃ, tato “ukkaṭṭha”nti idaṃ ajjhāpubbavasayoge bhummatthe upayogavacanaṃ. Adhi-saddo vā issariyattho, ā-saddo mariyādattho tato “ukkaṭṭha”nti idaṃ kammappavacanīyayoge bhummatthe upayogavacanaṃ dasseti “ukkaṭṭhanāmake”tiādinā. Tadevatthaṃ vivarituṃ “tassā”tiādi vuttaṃ. “Tassa nagarassa sāmiko hutvā”ti hi “abhibhavitvā”ti etassatthavivaraṇaṃ, tenetaṃ dīpeti “sāmibhāvo abhibhavana”nti. “Yāya mariyādāyā”tiādi pana ā-saddasatthavivaraṇaṃ, tenetaṃ dīpeti “āsaddo mariyādattho, mariyādā ca nāma yāya tattha vasitabbaṃ, sāyeva aparādhīnatā”ti. Yāya mariyādāyāti hi yāya aparādhīnatāsāṅkhātāya anaññasādhāraṇāya avatthāyāti attho. “Upasaggavasena”tiādi pana “ukkaṭṭhanāmake”ti etassatthavivaraṇaṃ, tenetaṃ dīpeti “satipi bhummaḃvacanaḃpasaṅge dhātvaṭṭhānuvattakavisesakabhūtehi duvidhehi upasaggehi yuttattā upayogavacanaḃmevettha vihita”nti. “Tassa kirā”tiādi pana atthānugatasamaññāparidīpanaṃ. Vatthu nāma nagaraḃmāpanārahabhūmippadeso “ārāḃmavattu, viharavattu”tiādīsu viya.

Ukkāti daṇḍadīpikā. Aggaḃhesunti “ajja maṅgaladivaso, tasmā sunakkhattaṃ, tatthāpi ayaṃ sukhaṇo mā atikkamī”ti rattivibhāyanaṃ anurakkhantā, rattiyaṃ ālokaḃaraṇatthāya ukkā ṭhapetvā ukkāsu jalaḃmānāsu nagarassa vatthumaṃ aggaḃhesumaṃ, tenetaṃ dīpeti - ukkāsu ṭhitāti ukkaṭṭhā. Mūlavibhujādi ākatigaṇapakkhepena, niruttinayena vā ukkāsu vijjotayantīsu ṭhitāti ukkaṭṭhā, tathā ukkāsu ṭhitāsu ṭhitā āsītipi ukkaṭṭhāti. Majjhimaḃgamaṭṭhakathāyaṃ pana evaṃ vuttaṃ “tañca nagaraṃ ‘maṅgaladivaso sukhaṇo, sunakkhattaṃ mā atikkamī’ti rattimpi ukkāsu ṭhitāsu māpitattā ukkaṭṭhāti vuccati, daṇḍadīpikāsu jāletvā dhāriyaḃmānāsu māpitattāti vuttaṃ hotī”ti, tadapiminā saṃsandati ceva sameti ca nagaraḃvatthupariggahassapi nagaraḃmāpanapariyāpannattāti daṭṭhabbaṃ. Apare pana bhaṇanti “bhūmibhāgasampattiyā, upakaraṇasampattiyā, manussasampattiyā ca taṃ nagaraṃ ukkaṭṭhagunaḃyogato ukkaṭṭhāti nāmaṃ labhati”ti. Lokiyā pana vadanti “ukkā dhāriyati etassa māpitakāleti ukkaṭṭhā, vaṇṇavikāroya”nti, itthilīṅgavasena cāyaṃ samaññā, tenevidha payogo dissati “yathā ca bhavaṃ gotamo ukkaṭṭhāya aññāni upāsakakulāni upasāṅkamatī”ti mūlapariyāyasuttādīsu ca “ekaṃ samayaṃ bhagavā ukkaṭṭhāyaṃ viharati subhagavane sālārājamūle”tiādi. Evamettha hotu upasaggavasena upayogavacanaṃ, kathaṃ panetaṃ sesapadesu siyāti anuyogenāha “tassa anupayogattā sesapadesū”ti. Tattha tassāti upasaggavasena upayogasaññuttassa “ukkaṭṭha”nti padassa. Anupayogattāti visesaṇabhāvena anupayuttattā. Sesapadesūti “sattussada”ntiādīsu sattuḃsu padesu.

Kim nu khvāyaṃ saddapayogo saddalakkhaṇānugatoti codanaḃmapaneti “tattha...pe... pariyesitabba”nti iminā. Tatthāti upasaggavasena, anupayogavasena ca upayogavacanaṃ vutte dubbidhepi vidhāne. Lakkhaṇanti gahaṇūpāyaññabhūtaṃ saddalakkhaṇaṃ, suttaṃ vā. Pariyesitabbanti saddasatthesu vijjamaṇattā ñāṇena gavesitabbaṃ, gahetabbanti vuttaṃ hoti. Etena hi saddalakkhaṇānugatovāyaṃ saddapayogoti dasseti, saddavidū ca icchanti “upaanuadhiāiccādiḃpubbavasayoge

sattamiyatthe upayogavacanam pāpuṇāti, visesitabbapade ca yathāvidhimanupayogo visesanapadānam samānādhikaraṇabhūtāna’’nti. Tatra yadā adhi-saddo, ā-saddo ca upasaggamattam, tadā ‘’tatiyāsattamīnañcā’’ti lakkhaṇena ajjhāpubbavasayoge upayogavacanam. Tathā hi vadanti ‘’sattamiyatthe kāladiśasu upānvajjhāvasayoge, adhipubbasiṭhāvasānam payoge, tappānacāresu ca dutiyā. Kāle pubbaṇhasamayam nivāsetvā, ekaṃ samayam bhagavā, kañci kalam purejātapaccayena paccayo, imam rattim cattāro mahārājāno. Disāyam purimam disam dhatarattho. Upādipubbavasayoge gāmam upavasati, gāmam anuvasati, gāmam āvasati, agāram ajjhāvasati, adhipubbasiṭhāvasānam payoge pathaviṃ adhissati, gāmam adhitiṭṭhati, gāmam ajjhāvasati. Tappānacāresu nadim pivati, gāmam carati iccādīti.

Yadā pana adhi-saddo issariyattho, ā-saddo ca mariyādattho, tadā ‘’kammappavacanīyayutte’’ti lakkhaṇena kammappavacanīyayoge upayogavacanam. Tathā hi vadanti ‘’anuādayo upasaggā, dhīādayo nipātā ca kammappavacanīyasaññā honti kiriyāsaṅkhātam kammam pavacanīyam yesam te kammappavacanīyā’’ti. Sesapadānam pana yathāvidhimanupayoge katarena lakkhaṇena upayogavacananti? Yathāvuttalakkaṇeneva. Yajjevam tesampi ādhārabhāvato nānādhāratā siyāti? Na, bahūnampi padānam nagaravasena ekatthabhāvato. Sakatthamattañhi tesam nānākaraṇanti. Aññe pana saddavidū evamicchanti ‘’samānādhikaraṇapadānam paccekam kiriyāsambandhanena visesitabbapadena samānavacanatā yathā ‘kaṭam karoti, vipulam, dassanīya’’nti ettha ‘kaṭam karoti, vipulam karoti, dassanīyam karoti’’ti paccekam kiriyāsambandhanena kammatttheyeva dutiyā’’ti, tadeṭam vicāretabbam visesanapadānam samānādhikaraṇānam kiriyāsambajjhanābhāvato. Yadā hi kiriyāsambajjhanam, tadā visesanameva na hotīti.

Ussadatā nāmettha bahulatāti vuttam ‘’bahujana’’nti. Tam pana bahulatam dasseti ‘’ākiṇṇamanussa’’ntiadinā. Araññādīsu gahetvā posetabbā posāvanīyā, etena tesam dhammabhāvam dasseti. Avijjhītvāti parikkhipitvā. Khaṇitvā katā pokkharaṇī, ābandhitvā kaṭam taḷakam. Acchinnūdakaṭṭhāneyeva jalajakusumāni jātānīti vuttam ‘’udakassa niccabharitānevā’’ti. Udakassāti ca pūraṇakiriyāyoge karaṇatthe sāmivacanam ‘’mahante mahante sāṇipasibbake kārāpetvā hiraññasuvaṇṇassa pūrāpetvā’’tiādīsu viya. Saha dhaññenāti sadhaññanti nagarasaddāpekkhāya napuṃsakaliṅgena vuttam, yathāvākyam vā upayogavacanena. Evaṃ sabbattha. Pubbaṇṇāparaṇṇādibhedam bahudhaññasannicayanti ettha ādisaddena tadubhayavinimuttam alābukumbhaṇḍādisūpeyyam saṅgaṇhāti. Tenāyamatto viññāyati - nayidha dhaññasaddo sāliādīdhaññavisesavācako, posane sādhattamattena pana niravasesapubbaṇṇāparaṇṇasūpeyyavācako, virūpekasesavasena vā payuttoti. Ettāvatāti yathāvuttapadattayena. Rājālīlāyāti rājūnam vilāsena. Samiddhiyā upabhogaparibhogasampunṇabhāvena sampatti samiddhisampatti.

’’Rājabhogga’’nti vutte ‘’kena dinna’’nti avassam pucchitabbato evam vuttanti dasseti ‘’kenā’’tiadinā. Raññā viya bhuñjitabbanti vā rājabhogganti aṭṭhakathāto aparo nayo. Yāva puttānattapanattaparamparā kulasantakabhāvena rājato laddhattā ‘’rañño dāyabhūta’’nti vuttam. ‘’Dhammadāyādā me bhikkhave bhavathā’’tiādīsu viya ca dāyasaddo dāyajjapariyāyoti āha ‘’dāyajjanti attho’’ti. Katham dinnattā brahmadeyyam nāmāti codanam pariharati ‘’chattam ussāpetvā’’tiadinā. Rājanihārena paribhuñjitabbato hi uddham paribhogalābhassa brahmadeyyatā nāma

natthi, idañca tathā dinnameva, tasmā brahmadeyyaṃ nāmāti vuttaṃ hoti.
 Chejjabhejjanti sarīraḍaṇḍadhaṇaḍaṇḍādibhedāṃ ḍaṇḍamāha.
 Nadītitthapabbatādīsūti nadītitthapabbatapādagāmadvāraaṭṭavimukhādīsū.
 Setacchattaggahaṇena sesarājakakudhabhaṇḍampi gahitaṃ tappamukhattāti
 veditabbaṃ. “Raññā bhuñjitabba”ntveva vutte idhādhīpetattho na pākaṭoti hutvā-
 saddaggahaṇaṃ kataṃ. Tañhi so rājakulato asamudāgatopi rājā hutvā bhuñjituṃ
 labhatīti ayamidhādhīpeto attho. Dātabbanti dāyaṃ, “rājadāya”nti imināva raññā
 dinnabhāve siddhe “raññā pasenadinā kosalena dinna”nti puna ca vacanaṃ
 kimatthiyanti āha “dāyakarājadīpanattha”ntiādi. Asukena raññā dinnanti
 dāyakarājassa adīpitattā evaṃ vuttanti adhippāyo. Ettha ca paṭhamanaye
 “rājabhogga”nti pade pucchāsambhavato idaṃ vuttaṃ, dutiyanaye pana
 “rājadāya”nti padeti ayampi viseso daṭṭhabbo. Tattha atibahulatāya purato
 ṭhapanokāsābhāvato passenapi odanasūpabyañjanādi dīyati etassāti pasenadi,
 aluttasamāsavasena. So hi rājā taṇḍuladoṇassa odanampi tadupiyena
 sūpabyañjanena bhuñjati. Tathā hi naṃ bhuttaṭṭarāsakāle satthu santikamāgantvā
 ito cito ca samparivattantaṃ niddāya abhibhuyyamānaṃ ujukaṃ
 nisīditumasakkaṃ bhagavā -

“Middhī yadā hoti mahagghaso ca,
 Niddāyitā samparivattasāyī;
 Mahāvarāhova nivāpavutṭho,
 Punappunaṃ gabbhamupeti mando”ti.

Imāya gāthāya ovadi. Bhāgiṇeyyañca so sudassanaṃ nāma māṇavaṃ -

“Manujassa sadā satīmato,
 Mattaṃ jānato laddhabhojane;
 Tanukassa bhavanti vedanā,
 Saṇikaṃ jīrati āyupālaya”nti. -

Imaṃ gāthaṃ bhagavato santike uggahāpetvā attano bhuñjantassa osānapiṇḍakāle
 devasikaṃ bhaṇāpeti, so aparena samayena tassā gāthāya atthaṃ sallakkhetvā
 punappunaṃ osānapiṇḍapariharaṇena nālikodanamattāya saṇṭhahitvā tanusarīro
 balavā sukhappatto ahoṣīti. Udānaṭṭhakathāyaṃ pana evaṃ vuttaṃ “paccāmittaṃ
 parasenaṃ jinātīti pasenadī”ti. Saddavidūpi hi ja-kārassa da-kāre idamudāharanti. So
 hi attano bhāgiṇeyyaṃ ajātasatturājānaṃ, pañcacorasatādīni ca avaruddhakāni
 jinātīti. Kosalaṭṭhassādhipatibhāvato kosalo, tasmā kosalādhipatinā pasenadi
 nāmakena raññā dinnanti attho veditabbo. Nissaṭṭhapariccattatāsaṅkhātena puna
 aggahetabbabhāveneva dinnattā idha brahmadeyyaṃ nāma, na tu purimanaye viya
 rājasāṅkhepena paribhuñjitabbabhāvena dinnattāti āha “yathā”tiādi. Nissaṭṭhaṃ
 hutvā, nissaṭṭhabhāvena vā pariccattaṃ nissaṭṭhapariccattaṃ, muttacāgavasena
 cajitanti attho.

Savanaṃ upalabbhoti dasseti “upalabhī”ti iminā, so cāyamupalabbho
 savanavaseneva jānananti vuttaṃ “sotadvārasampattavacananigghosānusārena
 aññāsī”ti. Sotadvārānusāraviññānavīthivasena jānanaṃ eva hi idha savanaṃ teneva
 “samaṇo khalu bho gotamo”tiādinā vuttassatthassa adhigatattā, na pana
 sotadvāravīthivasena sutamattaṃ tena tadatthassa anadhigatattā.
 Avadhāraṇaphalattā saddapayogassa sabbampi vākyāṃ antogadhāvadhāraṇaṃ.
 Tasmā tadatthajotakasaddena vināpi aññatthāpohanavasena assosi eva, nāssa koci

savanantarāyo ahoṣīti ayamatto viññāyatīti āha “padapūraṇamatte nipāto”ti, antogadhāvadhāraṇepi ca sabbasmiṃ vākye nītatthato avadhāraṇattham kho-saddaggahaṇam “evā”ti sāmattiya sātisayam etadatthassa viññāyamānattāti paṭhamavikappo vutto, nītatthato avadhāraṇena ko attho ekantiko kato, avadhārito cāti vuttaṃ “tatthā”tiādi. Atha padapūraṇamattena kho-saddena kiṃ payoṇanti codanamapaneti “padapūraṇenā”tiādinā, akkharasamūhapadassa, padasamūhavākyassa ca siliṭṭhatāpayoṇamattamevāti attho. “Assosī”ti idaṃ padaṃ kho-sadde gahite tena phullitaṃ maṇḍitaṃ vibhūṣitaṃ viya hontaṃ pūritaṃ nāma hoti, tena ca purimapacchimapaḍāni sukhuccāraṇavasena siliṭṭhāni honti, na tasmīṃ aggahite, tasmā padapūraṇamattampi padabyañjanasiliṭṭhatāpayoṇanti vuttaṃ hoti. Mattasaddo cettha visesanivatti attho, tenassa anattantaradīpanatā dassitā, eva-saddena pana padabyañjanasiliṭṭhatāya ekantikā.

“Samaṇo khalū”tiādi yathāsutattānidassananti dasseti “idānī”tiādinā. Samitapāpattāti ettha accantaṃ anavasesato savāsanaṃ samitapāpattāti attho gahetabbo. Evañhi bāhirakavītarāgasekkhāsekkhapāpasamanato bhagavato pāpasamaṇaṃ yathārahaṃ visetaṃ hoti. Tena vuttaṃ “bhagavā ca anuttarena ariyamaggena samitapāpo”ti. Tadevattham niddesapāṭhena sādhetum “vuttañheta”ntiādimāha. Assāti anena bhikkhunā, bhagavatā vā. Samitāti samāpitā, samabhāvaṃ vā āpādayitā, assa vā sampadānabhūṭassa santā hontīti attho. Atthānugatā cāyaṃ bhagavati samaññāti vuttaṃ “bhagavā cā”tiādi. Tenāti tathā samitapāpattā. Yathābhūtaṃ pavatto yathābhuccaṃ, tadeva guṇo, tena adhigataṃ tathā. “Khalū”ti idaṃ nepātikaṃ khalupacchābhattikapade viya, na nāmaṃ, anekattattā ca nipātanaṃ anussavanatthova idhāhippetoti āha “anussavanatthe nipāto”ti, paramparasavanañcettha anussavanaṃ. Brāhmaṇajāṭisamudāgatanti brāhmaṇajāṭiyā āgataṃ, jāṭisiddhanti vuttaṃ hoti. Ālapanamattanti piyālapanavacanamatthaṃ, na taduttari atthaparidīpanaṃ. Piyasamudāhārā hete “bho”ti vā “āvuso”ti vā “devānaṃ piyā”ti vā. Dhammapade brāhmaṇavatthupāṭhena, suttanipāte ca vāseṭṭhasuttapadena brāhmaṇajāṭisamudāgatālapanabhāvaṃ samatthetum “vuttampi ceta”ntiādimāha.

Tatrāyamattho - sace rāgādikiñcanaṃ sakiñcanaṃ assa, so āmantanādīsu “bho bho”ti vadanto hutvā vicaraṇato bhovādīyeva nāma hoti, na brāhmaṇo. “Akiñcanaṃ anādānaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa”nti sesagāthāpadaṃ. Tattha rāgādayo satte kiñcanti maddanti palibuddhantīti kiñcanāni. Manussā kira goṇehi khalam maddāpentā “kiñcehi kapila, kiñcehi kālākā”ti vadanti, tasmā kiñcanasaddo maddanatto veditabbo. Yathāha niddese “akiñcananti rāgakiñcanaṃ, dosa, moha, māna, diṭṭhi, kilesakiñcanaṃ, duccharitakiñcanaṃ, yassete kiñcanā pahinā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati akiñcanaṃ”ti. Gotamoti gottavasena parikittanaṃ, yaṃ “ādiccagotta”ntipi loke vadanti, sakyaputtoti pana jāṭivasena sākiyoti ca tasseva vevacanaṃ. Vuttañhetam pabbajjāsutte -

“Ādiccā nāma gottena, sākiyā nāma jāṭiyā;
Tamhā kulā pabbajitomhi, na kāme abhipatthaya”nti.

Tathā cāha “gotamoti bhagavantaṃ gottavasena parikitteti”tiādi. Tattha gaṃ tāyatīti gottam, “gotamo”ti pavattamānaṃ abhidhānaṃ, buddhiñca ekaṃsikasāyāyā rakkhātīti attho. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, evaṃ

abhidhānaṃ abhidheyyabhūtena, tasmā so gottasaṅkhāto attho tāni rakkhatīti
vuccati, go-saddo cettha abhidhāne, buddhiyañca vattati. Tathā hi vadanti -

“Go goṇe cendriye bhumyaṃ, vacane ceva buddhiyaṃ;
Ādicce rasmiyañceva, pāṇīyepi ca vattate;
Tesu atthesu goṇe thī, pumā ca itare pumā”ti.

Tattha “gosu duyhamānāsu gato, gopañcamo”tiādīsu gosaddo goṇe vattati.
“Gocarō”tiādīsu indriye. “Gorakkha”ntiādīsu bhūmiyaṃ. Tathā hi
suttanipātaṭṭhakathāya vāseṭṭhasuttasaṃvaṇṇanāyaṃ vuttaṃ “gorakkhanti
khetarakkhaṃ, kasikammanti vuttaṃ hoti. Pathavī hi ‘go’ti vuccati, tappabhedo ca
“khetta”nti. “Gottaṃ nāma dve gottāni hīnañca gottaṃ, ukkaṭṭhañca gotta”ntiādīsu
vacane, buddhiyañca vattati. “Gogottaṃ gotamaṃ name”ti porāṇakaviracanaṃ
ādicce, ādiccabandhuṃ gotamaṃ sammāsambuddhaṃ namāmīti hi attho,
“uṇhagū”tiādīsu rasmiyaṃ, uṇhā gāvo rasmiyo etassāti hi uṇhagu, sūriyo.
“Gosītacandana”ntiādīsu pāṇīye, gosaṅkhātaṃ pāṇīyaṃ viya sītaṃ, tadeva
candanaṃ tathā. Tasmīñhi uddhanato uddharitapakkuṭṭhitelasmaṃ pakkhitte
taṅkhaṇaṇṇeva taṃ telaṃ sītalaṃ hotīti. Etesu pana atthesu goṇe vattamāno go-
saddo yathārahaṃ itthiliṅgo ceva pulliṅgo ca, sesesu pana pulliṅgoyeva.

Kim panetaṃ gottaṃ nāmāti? Aññakulaparamparāya asādhāraṇaṃ tassa kulassa
ātipurisasamudāgataṃ taṃkulapariyāpannasādhāraṇaṃ sāmāññarūpanti
daṭṭhabbaṃ. Sādhāraṇameva hi idaṃ taṃkulapariyāpannānaṃ sādhāraṇato ca
sāmāññarūpaṃ. Tathā hi taṃkule jātā suddhodanamahārājādayopi “gotamo” tveva
vuccanti, teneva bhagavā attano pitaraṃ suddhodanamahārājānaṃ “atikkantavarā
kho gotama tathāgatā”ti avoca, vessavaṇopi mahārājā bhagavantam
“vijjācaraṇasampannaṃ, buddhaṃ vandāma gotama”nti, āyasmāpi vaṅgīso
āyasmantaṃ ānandaṃ “sādhū nibbāpanaṃ brūhi, anukampāya gotamā”ti. Idha pana
bhagavantameva. Tenāha “bhagavantam gottavasena parikitteti”ti. Tasmāti
yathāvuttamatthattayaṃ paccāmasati. Ettha ca “samaṇo”ti iminā sarikkhakajanehi
bhagavato bahumatabhāvo dassito tabbisayasamitapāpatāparikittanato, “gotamo”ti
iminā lokiyaajanehi tabbisayaulāragottasambhūtatāparikittanato.

Sakyassa suddhodanamahārājassa putto sakyaputto, iminā pana
uccākulaparidīpanaṃ uditoditavipulakhattiyakulasambhūtatāparikittanato.
Sabbakhattiyānañhi ādibhūtamahāsammatamahārājato paṭṭhāya asambhinnaṃ
ulāratamaṃ sakyarājakulaṃ. Yathāha -

“Mahāsammatarājassa, vaṃsajo hi mahāmuni;
Kappādismiñhi rājāsi, mahāsammatanāmako”ti.

Kathaṃ saddhāpabbajitabhāvapariḍipananti āha “kenacī”tiādi. Parijīyanaṃ
parihāyanaṃ pārijuññaṃ, parijirātīti vā parijīṇṇo, tassa bhāvo pārijuññaṃ, tena.
Ñātīpārijuññabhogapārijuññādinā kenaci pārijuññaṃ parihāniyā anabhibhūto
anajjhotthaṇo hutvā pabbajitoti attho. Tadeva pariyāyantaṃ vibhāvetuṃ
“aparikkhīṇaṃyeva taṃ kulaṃ pahāyā”ti vuttaṃ. Aparikkhīṇanti hi
ñātīpārijuññabhogapārijuññādinā kenaci pārijuññaṃ aparikkhayaṃ. Saddhāya
pabbajitoti saddhāya eva pabbajito. Evañhi “kenacī”tiādinā nivattitavacanaṃ
sūpapannaṃ hoti. Nanu ca “sakyakulā pabbajito”ti idaṃ uccākulā
pabbajitabhāvapariḍipanameva siyā tadatthasseva viññāyamānattā, na

saddhāpabbajitabhāvaparidīpanaṃ tadatthassa aviññāyamānattāti? Na kho panevaṃ daṭṭhabbaṃ mahantaṃ ñātiparivaṭṭaṃ, mahantañca bhogakkhandhaṃ pahāya saddhāpabbajitabhāvassa atthato siddhattā. Tathā hi lokanāthassa abhijātiyaṃ tassa kulassa na kiñci pārijuññaṃ, atha kho vuḍḍhiyeva, tato tassa samiddhatamabhāvo loke pākaṭo paññāto hoti, tasmā “sakyakulā pabbajito”ti ettakeyeva vutte tathā samiddhatamaṃ kulaṃ pahāya saddhāpabbajitabhāvo siddhoyevāti, imaṃ parihāraṃ “kenaci pārijuññaṃ”tiādinā vibhāvetīti daṭṭhabbaṃ. Tato paranti “kosalesu cārikaṃ caramāno”tiādivacanaṃ.

“Sādhū dhammaruci rājā, sādhū paññānavā naro;
Sādhū mittānamadubbho, pāpassākaraṇaṃ sukha”nti. ādisu -

Viya sādhusaddo idha sundaratthoti āha “sundaraṃ kho panā”ti. Khoti avadhāraṇatthe nipāto, panāti pakkhantaratthe. Evaṃ sātthakatāviññāpanatthañhi saṃvaṇṇanāyametesaṃ gahaṇaṃ. Sundaranti ca bhaddakaṃ, bhaddakatā ca passantānaṃ hitasukhāvahabhāvenāti vuttaṃ “atthāvahaṃ sukhāvaha”nti. Attho cettha diṭṭhadhammikasamaparāyikaparamatthavasena tividhaṃ hitaṃ sukhampi tatheva tividhaṃ sukhaṃ.

Tathārūpānanti tādisānaṃ, ayaṃ saddato attho. Atthamattaṃ pana dassetuṃ “evarūpāna”nti vuttaṃ. Yādisehi ca guṇehi bhagavā samannāgato catuppamāṇikassa lokassa sabbakālampi-accantāya-saddhāya-pasādanīyo tesāṃ yathābhūtasabhāvattā, tādisēhi guṇehi samannāgatabhāvaṃ sandhāya “tathārūpānaṃ arahata”nti vuttanti dassento “yathārūpo”tiādimāha. Laddhasaddhānanti laddhasaddahānaṃ, parajanassa saddhaṃ paṭilabhaṇtānanti vuttaṃ hoti. Laddhasaddānanti vā paṭiladdhakittisaddānaṃ, etena “arahata”nti padassa arahantānanti attho, arahantasamaññāya ca pākaṭabhāvo dassito, apica “yathārūpo so bhavaṃ gotamo”ti iminā “tathārūpāna”nti padassa aniyamavasena atthaṃ dassetvā sarūpaniyamavasenapi dassetuṃ “yathābhuccaguṇādhigamena loke arahantoti laddhasaddhāna”nti vuttaṃ, idampi hi “tathārūpāna”nti padasseva atthadassanaṃ, ayameva ca nayo ācariyehi adhippeto idha ṭikāyaṃ, sārattadīpaniyañca tatheva vuttattā. “Yathārūpā te bhavanto arahanto”ti avatvā “yathārūpo so bhavaṃ gotamo”ti vacanaṃ bhagavatiyeva garugāravavasena “tathārūpānaṃ arahata”nti puthuvacananiddiṭṭhabhāvaviññāpanatthaṃ. Attani, garūsu ca hi bahuvacanaṃ icchanti saddavidū. “Yathābhucca...pe... arahata”nti iminā ca dhammappamāṇānaṃ, lūkhappamāṇānañca sattānaṃ bhagavato pasādāvahataṃ yathārutato dasseti arahantabhāvassa tesaññeva yathārahaṃ visayattā, taṃdassanena pana itaresampi rūpappamāṇaghosappamāṇānaṃ pasādāvahatā dassitāyeva tadavinābhāvatoti daṭṭhabbaṃ.

Pasādasommānīti pasannāni, sītalāni ca, pasādavasena vā sītalāni, anena pasannamanataṃ dasseti. “Dassana”nti vuttepī taduttari kattabbatāsambhavato ayaṃ sambhāvanattho labbhatīti āha “dassanamattampi sādhū hotī”ti. Itarathā hi “dassanaññeva sādhū, na taduttari karaṇa”nti anadhippetattho āpajjati, sambhāvanattho cettha pi-saddo, api-saddo vā luttaniddiṭṭho. “Brahmacariyaṃ pakāsetī”ti ettha iti-saddo “abbhuggato”ti iminā sambandhamupagato, tasmā ayaṃ “sādhū hotī”ti idha iti-saddo “brāhmaṇo pokkharasātī ambatṭhaṃ māṇavaṃ āmantesī”ti iminā sambajjhitabbo, “ajjhāsayaṃ katvā”ti ca pāṭhaseso tadatthassa viññāyamānattā. Yassa hi attho viññāyati, saddo na payujjati, so “pāṭhaseso”ti

vuccati, imamattham vibhāvento āha “dassanamattampi sādhu hotīti evaṃ ajjhāsayam katvā”ti. Mūlapaṇṇāsake cūlasīhanādasuttaṭṭhakathāya āgataṃ kosiyaṣakuṇavatthu cettha kathetabbam.

Ambaṭṭhamāṇavakathāvaṇṇanā

256. “Ajhāyako”ti idaṃ paṭhamapakatiyā garahāvacanameva, dutiyapakatiyā pasamsāvacanam katvā voharanti yathā taṃ “puriso naro”ti dassetuṃ aggaññasuttapada mudāhaṭam. Tattha imeti jhāyakanāmena samaññitā janā. Na jhāyantīti paṇṇakuṭṭisu jhānam na appenti na nipphādentī, gāmanigamasāmantam osarivā vedaganthe karontāva acchantīti attho. Taṃ panetesam brāhmaṇajhāyakasaṅkhātā paṭhamadutiyanāmaṃ upādāya tatiyameva jātanti āha “ajjhāyakātveva tatiyam akkharam upanibbatta”nti, akkharanti ca nirutti samaññā. Sā hi tasmīmyeva niruḥhabhāvena aññattha asaṅcaraṇato “akkhara”nti vuccati. Mante parivattetīti vede sajjhāyati, pariyāpuṇātīti attho. Idha hi adhiāpubbhai-saddavasena padasandhi, itaratta pana jhe-saddavasena. Mante dhāretīti yathāadhīte mante asammūḷhe katvā hadaye ṭhapeti.

Āthabbaṇavedo parūpaghātakarattā sādhuṇamaparibhogoti katvā “iruvodayajuvedasāmavedāna”nti vuttaṃ. Tattha iccante thomīyante devā etāyāti iru ica-dhātuvasena ca-kārassa ra-kāram katvā, itthiliṅgoyam. Yajjante pujjante devā anenāti yaju punnapuṃsakaliṅgavasena. Soyanti antam karonti, sāyanti vā tanuṃ karonti pāpamanenāti sāmam so-dhātupakkhe o-kārassa ā-kāram katvā. Vidanti dhammam, kammam vā etehīti vedā, te eva mantā “sugatiyopi munanti, suyanti ca etehī”ti katvā. Paharaṇam saṅghaṭṭanam pahatam, oṭṭhānam pahatam tathā, tassa karaṇavasena, oṭṭhāni cāletvā paguṇabhāvakaraṇavasena pāram gato, na atthavibhāvanavasenāti vuttaṃ hoti. Pāragūti ca niccasāpekkhatāya kitantasamāso.

“Saha nighaṇṭunā”tiādinā yathāvākyam vibhatyantavasena nibbacanadassanam. Nighaṇṭurukkhādīnanti nighaṇṭu nāma rukkhaviseso, tadādīkānamatthānanti attho, etena nighaṇṭurukkhapariyāyam ādiṃ katvā tappamukhena sesapariyāyānam tattha dassitattā so gantho nighaṇṭu nāma yathā taṃ “pārājikakaṇḍo, kusallatiko”ti ayamattho dassito iminā yathārutameva tadatthassa adhigatattā. Ācariyā pana evaṃ vadanti “vacanīyavācakabhāvena attham, saddaṅca nikhaḍati bhindati vibhajja dassetīti nikhaṇḍu, so eva kha-kārassa gha-kāram katvā ‘nighaṇḍū’ti vutto”ti, tadetaṃ aṭṭhakathānayatō aññanayadassananti gahetabbam. Itarathā hi so aṭṭhakathāya virodho siyā, vicāretabbametaṃ. Akkharacintakā pana evamicchanti “tattha tatthāgatāni nāmāni nissesato ghaṭenti rāsiṃ karonti etthāti nighaṇṭu niggahitāgamenā”ti. Vevacanappakāsakanti pariyāyasaddadīpakam, ekekassa atthassa anekapariyāyavacanavibhāvakanti attho. Nidassanamattañcetaṃ anekesampi atthānam ekasaddavacanīyatāvibhāvanavasenapi tassa ganthassa pavattattā. Ko panesoti? Etarahi nāmaliṅgānusāsānaratanamālābhīdhānappadīpikādi. Vacībhedaḍḍilakkhaṇā kiriyā kappīyati etenāti kiriyākappo, tatheva vividham kappīyati etenāti vikappo, kiriyākappo ca so vikappo cāti kiriyākappavikappo. So hi vaṇṇapadasambandhapadattādivibhāgato bahuvikappoti katvā “kiriyākappavikappo”ti vuccati, so ca ganthavisesoyevāti vuttaṃ “kavīnam upakārāvaham sattha”nti, catunnampi kavīnam kavibhāvasampadābhogasampadādīpayo janavasena upakārāvaho ganthoti attho. Ko panesoti? Kabyabandhanavidhividhāyako kabyālaṅkāragītāsabodhālaṅkāradī. Idaṃ pana mūlakiriyākappagantham sandhāya vuttaṃ. So hi mahāvisayo

satasahassagāthāparimāṇo, yaṃ “nayacariyādipakaraṇa”ntipi vadanti. Vacanatthato pana kiṭayati gameti ñāpeti kiriyādivibhāganti keṭubhaṃ kiṭa-dhātuto abhapaccayavasena, a-kārassa ca ukāro. Atha vā kiriyādivibhāgaṃ anavasesapariyādānato kiṭento gamanto obheti pūretīti keṭubhaṃ kiṭa-saddūpapadaubhadhātuvasena. Apica kiṭanti gacchanti kavayo bandhesu kosallametenāti keṭubhaṃ, purimanayenevettha padasiddhi.

Ṭhānakaraṇādivibhāgato, nibbacanavibhāgato ca akkharā pabhedīyanti etenāti akkharappabhedo, taṃ pana chasu vedaṅgesu pariyāpannaṃ pakaraṇadvayamevāti vuttaṃ “sikkhā ca nirutti cā”ti. Tattha sikkhanti akkharasamayametāyāti sikkhā, akārādivaṇṇānaṃ ṭhānakaraṇapayatanapaṭipādakasatthaṃ. Nicchayena, nissesato vā utti nirutti, vaṇṇāgamavaṇṇavipariyāyādilakkhaṇaṃ. Vuttañca -

“Vaṇṇāgamo vaṇṇavipariyāyo,
Dve cāpare vaṇṇavikāranāsā;
Dhātussa atthātisayena yogo,
Taduccate pañcavidhā niruttī”ti.

Idha pana tabbasena anekadhā nibbacanaparidīpakam satthaṃ uttarapadalopena “niruttī”ti adhippetam nibbacanavibhāgatopi akkharapabhedabhāvassa ācariyehi vuttattā, tamantarena nibbacanavibhāgassa ca byākaraṇaṅgena saṅgahitattā. Byākaraṇam, nirutti ca hi paccekameva vedaṅgaṃ yathāhu -

“Kappo byākaraṇam jotī-satthaṃ sikkhā nirutti ca;
Chandoviciti cetāni, vedaṅgāni vadanti chā”ti.

Tasmā byākaraṇaṅgena asaṅkarabhūtameva niruttinayena nibbacanamidhādhippetam, na chasu byañjanapadesu viya tadubhayasādhāraṇanibbacanam vedaṅgavisayattāti veditabbaṃ. Ayaṃ panettha mahāniddeṣaṭṭhakathāya āgataniruttinayavinicchayo. Tattha hi “nakkhattarājāriva tārakāna”nti ettha ra-kārāgamo viya avijjamānassa akkharassa āgamo vaṇṇāgamo nāma. Hiṃsanattā “hiṃso”ti vattabbe “sīho”ti parivattanaṃ viya vijjamānānamakkharānaṃ heṭṭhupariyavasena parivattanaṃ vaṇṇavipariyāyo nāma. “Navachannakedāni diyyatī”ti ettha a-kārassa e-kārāpajjanaṃ viya aññakkharassa aññakkharāpajjanaṃ vaṇṇavikāro nāma. “Jīvanassa mūto jīvanamūto”ti vattabbe “jīmūto”ti va-kāra na-kārānaṃ vināso viya vijjamānakkharānaṃ vināso vaṇṇavināso nāma. “Pharusāhi vācāhi pakubbamāno, āsajja maṃ tvaṃ vadase kumārā”ti ettha “pakubbamāno”ti padassa abhibhavamānoti atthapaṭipādanaṃ viya tattha tattha yathāyogaṃ visesatthapaṭipādanaṃ dhātūnamatthātisayena yogo nāmāti.

Yathāvuttappabhedānaṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ ayaṃ catutthoyeva siyā, atha kena saddhiṃ pañcamoti āha “āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā”ti. Āthabbaṇavedo nāma āthabbaṇavedikehi vihito parūpaghātakaro manto, so pana itihāsapañcamabhāvappakāsanatthaṃ gaṇitatāmattena gahito, na sarūpavasena, evañca katvā “etesa”nti padassa tesam tiṇṇaṃ vedānantveva attho gahetabbo. Tañhi “tiṇṇaṃ vedāna”nti etassa visesananti. Itiha asāti evaṃ idha loke ahosi “āsā”tipi katthaci pāṭho, soye vattho. Iha ṭhāne iti evaṃ, idaṃ vā kammaṃ, vatthum vā āsa icchāhītipi attho. Tassa ganthassa mahāvisayatādīpanatthañcetta vicchāvacaṇaṃ, iminā “itihāsā”ti vacanena paṭisaṃyutto itihāso taddhitavasenāti atthaṃ dasseti. Itiha āsa, itiha āsā”ti īdisavacanapaṭisaṃyutto itihāso niruttinayenāti atthadassanantipi vadanti. Akkharacintakā pana evamicchanti “itiha-saddo

pārampariyopadesa ekova nipāto, asati vijjatīti aso, itiha aso etasminti itihāso samāsavasenā”ti, tesam mate “itiha asā”ti ettha evaṃ pārampariyopadeso asa vijjamāno ahoṣīti attho. “Purāṇakathāsaṅkhāto”ti iminā tassa ganthavisesabhāvamāha, bhāratanaṃmakānaṃ dvebhātikarājūnaṃ yuddhakathā, rāmarañño sītāharaṇakathā, naraśīharājupattikathāti evamādi purāṇakathāsaṅkhāto bhāratapurāṇarāmapurāṇanarasīhapurāṇādigantho itihāso nāmāti vuttaṃ hoti. “Tesam itihāsapañcamānaṃ vedāna”nti iminā yathāvākyam “tiṇṇaṃ vedāna”nti ettha visesanabhāvaṃ dasseti.

Pajjati attho etenāti padaṃ, nāmākhyātopasagganipātādivasena anekavibhāgaṃ vibhattiyantapadaṃ. Tadapi byākaraṇe āgatamevāti vuttaṃ “tadavasesa”nti, padato avasesaṃ pakatipaccayādisaddalakkhaṇabhūtanti attho. Taṃ taṃ saddaṃ, tadatthañca byākaroti byācikkhati etenāti byākaraṇaṃ, visesena vā ākarīyante pakatipaccayādayo abhinipphādīyante ettha, anenāti vā byākaraṇaṃ, sādhusaddānamanvākhyāyakaṃ muddhabodhabyākaraṇa sārassatabyākaraṇa paṇinībyākaraṇacandrabyākaraṇādi adhunāpi vijjamānasatthaṃ. Adhīyatīti ajjhāyati. Vedetīti paresaṃ vāceti. Ca-saddo atthadvayasamuccinānā attho, vikappanā attho vā atthantarassa vikappitattā. Vicitrā hi taddhitavutti. Padakoti byākaraṇesu āgatapadakosallaṃ sandhāya vuttaṃ, veyyākaraṇoti tadavasitṭhapakatipaccayādisaddavidhikosallanti imassatthassa viññāpanatthaṃ padadvayassa ekato atthavacanaṃ. Esā hi ācariyānaṃ pakati, yadidaṃ yena kenaci pakārena atthantaraviññāpanaṃ. Ayaṃ atṭhakathāto aparō nayo - te eva vede padaso kāyatīti padakoti. Tattha padasoti gajjabandhapajjabandhapadena. Kāyatīti katheti yathā “jātaka”nti, iminā vedakāraṇasamatthataṃ dasseti. Evañhi “ajjhāyako”tiādīhi imassa viseso pākaṭo hotīti.

Āyatim hitaṃ bālajanasāṅkhāto loko na yatati na īhati anenāti lokāyataṃ. Tañhi ganthaṃ nissāya sattā puññakiriyāya cittampi na uppādentī, lokā vā bālajānā āyatanti ussahanti vādassādena etthāti lokāyataṃ. Aññamaññaviruddhaṃ, saggamokkhaviruddhaṃ vā tanonti etthāti vitaṇḍo ḍa-paccayavasena, na-kārassa ca ṇa-kāraṃ katvā, viruddhena vādadaṇḍena tālenti vādino etthāti vitaṇḍo taḍi-dhātuvasena, niggahītāgamañca katvā. Adesampi yaṃ nissāya vādīnaṃ vādo pavatto, taṃ tesam desatopi upacāravasena vuccati yathā “cakkhuṃ loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhatī”ti, visesena vā paṇḍitānaṃ manaṃ taḍenti cālenti etenāti vitaṇḍo, taṃ vadanti, so vādo vā etesanti vitaṇḍavādā, tesam satthaṃ tathā. Lakkhaṇadīpakasatthaṃ uttarapadalopena, taddhitavasena vā lakkhaṇanti dasseti “lakkhaṇadīpaka”ntiādīnā. Lakkhīyati buddhabhāvādi anenāti lakkhaṇaṃ, nigrodhabimbatādi. Tenāha “yesaṃ vasenā”tiādi. Dvādasasahassaganthapamāṇanti ettha bhāṇavārappamāṇādīsu viya bāttiṃsakkharaganthova adhippeto. Vuttañhi -

“Atṭhakkharā ekapadaṃ, ekā gāthā catuppadaṃ;
Gāthā cekā mato gantho, gantho bāttiṃsatakkharo”ti.

Dvādasahi guṇitasahassabāttiṃsakkharaganthapamāṇanti attho. Yatthāti yasmiṃ lakkhaṇasatthe, ādhāre cetam bhummaṃ yathā “rukkhe sākhā”ti. Soḷasa ca sahassañca soḷasasahassaṃ, soḷasādhikasahassagāthāparimāṇāti attho. Evañhi

ādhārādheyyavacanāṃ sūpapannaṃ hotīti. Padhānavasena buddhānaṃ
lakkhaṇadīpanato buddhamantā nāma. Paccekabuddhādīnampi hi lakkhaṇaṃ tattha
dīpitameva. Tena vuttaṃ “yesaṃ vasaṇā”tiādi.

“Anūno paripūrakārī”ti atthamattadassanaṃ, saddato pana adhigatamatthaṃ
dassetuṃ “avayo na hotī”ti vuttaṃ. Ko panesa avayoti anuyogamapaneti “avayo
nāmā”tiādinā. Ayamettādhippāyo - yo tāni sandhāretuṃ sakkoti, so “vayo”ti vuccati.
Yo pana na sakkoti, so avayo nāma. Yo ca avayo na hoti, so “dve paṭisedhā
pakatīyatthagamakā”ti ñāyena vayo evāti. Vayatīti hi vayo, ādimajjhapariyosānesu
katthacipi aparikilamanto avitthāyanto te ganthe santāne paṇeti byavaharatīti attho.
Ayaṃ pana vinayaṭṭhakathānayo - anavayoti anu avayo, sandhivasena u-kāralopo,
anu anu avayo anūno, paripuṇṇasippoti attho. Vayoti hi hāni “āyavayo”tiādīsu viya,
natthi etassa yathāvuttaganthesu vayo ūnatāti avayo, anu anu avayo anavayoti.

“Anuññāto”ti padassa kammasāadhanavasena, “paṭiññāto”ti padassa ca
kattusāadhanavasena atthaṃ dassento “ācariyena”tiādimāha. Assāti ambaṭṭhassa.
Pāḷiyaṃ “yamahaṃ jānāmi, taṃ tvaṃ jānāsi”ti idaṃ anujānanākāradassanaṃ, “yaṃ
tvaṃ jānāsi, tamahaṃ jānāmī”ti idaṃ pana paṭijānanākāradassananti dasseti “yaṃ
aha”ntiādinā. “Āma ācariyā”ti hi yathāgataṃ paṭijānanavacanameva atthavasena
vuttaṃ. Yanti tevijjakāṃ pāvacaṇaṃ. Tassāti ācariyassa. Paṭivacanadānameva
paṭiññā tathā, tāya sayameva paṭiññātoti attho. “Sake”tiādi
anujānanapaṭijānanādhikāradassanaṃ. Adesassapi desamiva kappanāmattenāti
vuttaṃ “katarasmi”ntiādi. Sassa attano santakāṃ sakaṃ. Ācariyānaṃ paramparato,
paramparabhūtehi vā ācariyehi āgataṃ ācariyakaṃ. Tisso vijjā, tāsāṃ samūho
tevijjakāṃ, vedattayaṃ. Padhānaṃ vacanaṃ, pakatṭhānaṃ vā aṭṭhakādīnaṃ
vacanaṃ pāvacaṇaṃ.

257. Idāni yenādhippāyena brāhmaṇo pokkharasātī ambaṭṭhaṃ māṇavaṃ
āmantetvā “ayaṃ tātā”tiādivacanamabrvi, tadadhippāyaṃ vibhāvento “esa
kirā”tiādimāha. Tattha uggatassāti pubbe pākaṭassa kittimato porāṇajanassa. Bahū
janāti pūraṇakassapādayo sandhāya vuttaṃ. Ekaccanti khattiyādijātimaṇṇaṃ,
lokasammataṃ vā janaṃ. Garūti bhāriyaṃ, attānaṃ tato mocetvā
apagamanamattampi dukkaraṃ hoti, pageva taduttari karaṇanti vuttaṃ hoti. Anatto
nāma tathāpagamanādinā nindābyārośaupārambhādi.

“Abbhuggato”ti ettha abhisaddayogena itthambhūtākhyānatthavaseneva
“gotama”nti upayogavacanāṃ. “Taṃ bhavantaṃ, tathā santaṃyevā”ti padesupi
tassa anupayogattā tadatthavasenevāti dasseti “tassa bhoto”tiādinā. Tenāha
“idhāpī”tiādi. Tathā satoyevāti yenākārena arahatādinā saddo abbhuggato,
tenākārena santassa bhūtassa eva tassa bhavato gotamassa saddo yadi vā
abbhuggatoti attho. Apica taṃ bhavantaṃ gotamaṃ tathā santaṃyevāti ekassapi
atthassa dvikkhattuṃ sambandhabhāvena vacanaṃ
sāmaññavisitṭhatāparikappanena atthavisesaviññāpanatthaṃ, tasmā “tassa bhoto
gotamassā”ti sāmaññasambandhabhāvena vicchinditvā “tathā satoyevā”ti
visesasambandhabhāvena yojetabbaṃ. Yadi-saddo cettha saṃsayattho dvinnampi
atthānaṃ saṃsayitabbattā. Vā-saddo ca vikappanattho tesu ekassa vikappetabbattā.
Saddavidū pana evaṃ vadanti - “imassa vacanaṃ saccaṃ vā yadi vā musā”tiādīsu
viya yadi-saddo vā-saddo ca ubhopi vikappatthāyeva. Yadi-saddopi hi “yaṃ yadeva
parisaṃ upasaṅkamati yadi khattiyaparisaṃ yadi brāhmaṇaparisa”ntiādīsu vā-
saddattho dissati. “Appaṃ vassasataṃ āyu, idānetarāhi vijjati”tiādīsu viya ca idha

samānatthasaddapayogoti. Pāḷiyaṃ “yadi vā no tathā”ti idampi “santaṃyeva saddo abbhuggato”ti iminā sambajjhivā yathāvuttanayeneva yojetabbaṃ. Nanu “gotama”nti padeyeva upayogavacanaṃ siyā, na etthāti codanāya “idhāpi”tiādi vuttaṃ, tassa anupayogattā, vicchinditvā sambandhaviseshabhāvena yojetabbattā vā idhāpi itthambhūtākhyānatthavaseneva upayogavacanaṃ nāmāti vuttaṃ hoti. Itthambhūtākhyānaṃ attho yassa tathā, abhisaddo, itthambhūtākhyānameva vā attho tathā, soyevattho. Yadaggena hi saddayogo hoti, tadaggena atthayogopīti.

258. Bhoti attano ācariyaṃ ālapati. Yathā-saddaṃ sātthakaṃ katvā saha pāṭhasesena yojetuṃ “yathā sakkā”tiādi vuttaṃ. Soti bhagavā. Purimanaye ākāratthajotana yathā-saddayogyato kathanti pucchāmatthaṃ, idha pana tadayogyato “ākārapucchā”ti vuttaṃ. Bāhirakasamaye ācariyaṃ upajjhāyasamudācāroti āha “atha naṃ upajjhāyo”ti, upajjhāyasaññito ācariyabrāhmaṇoti attho.

Kāmañca manto, brahmaṃ, kappoti tibbidho vedo, tathāpi aṭṭhakādi vuttaṃ padhānabhūtaṃ mūlaṃ manto, tadatthavivaraṇamatthaṃ brahmaṃ, tattha vuttanayena yaññakiriyāvidhānaṃ kappoti mantasseva padhānabhāvato, itaresaṃca tannissayeneva jātattā mantaggahaṇena brahmakappānampi gahaṇaṃ siddhamevāti dasseti “tīsu vedesū”ti iminā. Mantoti hi aṭṭhakādīhi isihi vuttamūlavedasseva nāmaṃ, vedoti sabbassa, tasmā “vedesū”ti vutte sabbesampi gahaṇaṃ sijjhatīti veditabbaṃ. Lakkhaṇānīti lakkhaṇadīpakāni mantapadāni.

Pajjagajjabandhapavesanavasena pakkhipitvā. Brāhmaṇavesenevāti vedavācaka brāhmaṇaliṅgeneva. Vedeti mahāpurisalakkhaṇamante. Mahesakkhā sattāti mahāpuññavanto paṇḍitasattā. Jānissanti iti manasi katvā vācentīti sambandho. Tenāti tathā vācanato. Pubbeti “tathāgato uppajjissatī”ti vattabbakālato pabhuti tathāgatassa dharmānakāle. Ajjhāyitabbavācetaḥsambhāvena āgacchanti pākaṭā bhavanti. Ekagāthādvigāthādivasena anukkamena antaradhāyanti. Na kevalaṃ lakkhaṇamantāyeva, atha kho aññepi vedā brāhmaṇānaṃ aññānabhāvena anukkamena antaradhāyanti evāti ācariyena vuttaṃ.

Buddhabhāvapaṭṭhanā paṇidhi, pāramīsambharaṇaṃ samādānaṃ, kammassakatādipaññañāṇaṃ. “Paṇidhimahato samādānamahatotiādinā paccekaṃ mahantasaddo yojetabbo”ti ācariyena vuttaṃ. Evañca sati karuṇā ādi yesaṃ saddhāsīlādīnaṃ te karuṇādayo, te eva guṇā karuṇādiguṇā, paṇidhi ca samādānañca ñāṇaṃca karuṇādiguṇā ca, tehi mahanto paṇidhisamādānañāṇakaruṇādiguṇamahantoti nibbacanaṃ kātābbaṃ. Evañhi dvandatoparattā mahantasaddo paccekaṃ yojīyatīti. Apica paṇidhi ca samādānañca ñāṇaṃca karuṇā ca, tamādi yesaṃ te tathā, teyeva guṇā, tehi mahantoti nibbacanenapi attho sūpapanno hoti, paṇidhimahantatādi cassa buddhavaṃsa cariyāpiṭakādi vasena veditabbo. Mahāpadānasuttaṭṭhakathāyaṃ pana “mahāpurisassāti jātigottakulapadesādivasena mahantassa purisassā”ti vuttaṃ. Tattha “khattiyo, brāhmaṇo”ti evamādi jāti. “Koṇḍañño, gotamo”ti evamādi gottam. “Poṇikā, cikkhallikā, sākiyā, koliyā”ti evamādi kulapadeso, tadetaṃ sabbampi idha ādisaddena saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Evañhi sati “dveyeva gatiyo bhavanti”ti ubhinnaṃ sādharmaṇavacanaṃ samatthitaṃ hotīti.

Niṭṭhāti nipphattiyo siddhiyo. Nanvāyaṃ gati-saddo anekattho, kasmā niṭṭhāyameva vuttoti āha “kāmañcāya”ntiādi. Bhavabhedeti nirayādibhavaviseso. So hi sucaritaduccaritakammena sattehi upapajjanavasena gantabbāti gati. Gacchati pavattati etthāti gati, nivāsaṭṭhānaṃ. Gamati yathāsabhāvaṃ jānātīti gati. Pañña,

gamanam byāpanam gati, vissaṭṭabhāvo, so pana ito ca etto ca byāpetvā ṭhitatāva. Gamanam nipphattanam gati, niṭṭhā, ajjhāsaya paṭisaraṇatthāpi nidassananayena gahitā. Tathā hesa “imesam kho aham bhikkhūnam sīlavantānam kalyāṇadhammānam neva jānāmi āgatiṃ vā gatiṃ vā”ti ettha ajjhāsaye vattati, “nibbānam arahato gatī”ti ettha paṭisaraṇe, parāyaṇe apassayeti attho. Gacchati yathāruci pavattatīti gati, ajjhāsayo. Gacchati avacarati, avacaraṇavasena vā pavattati etthāti gati, paṭisaraṇam. Sabbasaṅkhatavisaññuttassa hi arahato nibbānameva paṭisaraṇam, idha pana niṭṭhāyam vattatīti veditabbo tadanñesamavisayattā.

Nanu dvinnam nipphattīnam nimittabhūtāni lakkhaṇāni visadisāneva, atha kasmā “yehi samannāgatassā”tiādinā tesam sadisabhāvo vuttoti codanālesam dassetvā sodhento “tattha kiñcāpi”tiādimāha. Samānepsi nigrodhabimbatādilakkhaṇabhāve attheva koci nesaṃ visesoti dassetuṃ “na teheva buddho hotī”ti vuttaṃ. “Yathā hi buddhānam lakkhaṇāni suvisadāni, suparibhūtāni, paripuṇṇāni ca honti, na evaṃ cakkavattīna”nti ayaṃ pana viseso ācariyadhammapālattherena pakāsito. Jāyanti bhinnesupi atthesu abhinnadhīsaddā etāyāti jāti, lakkhaṇabhāvamattaṃ. Vuttañhi -

“Sabalādīsu bhinnesu, yāya vattantubhinnadhī;
Saddā sā jātiresā ca, mālāsuttamivanvitā”ti.

Tasmā lakkhaṇatāmattena samānabhāvato visadisānīpi tāniyeva cakkavattinipphattinimittabhūtāni lakkhaṇāni sadisāni viya katvā tāni buddhanipphattinimittabhūtāni lakkhaṇāni nāmāti idaṃ vacanam vuccatīti attho. Adhiāpubbavasayoge bhummatthe upayogavacananti āha “agāre vasatī”ti catūhi acchariyadhammehīti abhirūpatā, dīghāyukatā, appābādhatā, brāhmaṇagahapatikānam piyamanāpatāti imehi catūhi acchariyasabhāvabhūtāhi iddhīhi. Yathāha -

“Rājā ānanda, mahāsudassano catūhi iddhīhi samannāgato ahosi. Katamāhi catūhi iddhīhi? Idhānanda, rājā mahāsudassano abhirūpo ahosi dassanīyo pāsādiko”tiādi.

Cetiyajātake āgatanayam gahetvāpi evaṃ vadanti “sarīrato candanagandho vāyati, ayaṃ ekā iddhi. Mukhato uppālagandho vāyati, ayaṃ dutiyā. Cattāro devaputtā catūsu disāsu sabbakālam khaggahatthā ārakkham gaṇhanti, ayaṃ tatiyā. Ākāseṇa vicarati, ayaṃ catutthī”ti. Anāgatavaṃsasamaṃvaṇṇanāyam pana “abhirūpabhāvo ekā iddhi, samavepākiniyā gahaṇiyā samannāgatabhāvo dutiyā, yāvatāyukampi sakalalokassa dassanātittikabhāvo tatiyā, ākāsaṇṇibhāvo catutthī”ti vuttaṃ. Tattha samavepākiniyā gahaṇiyā samannāgatabhāvoti samavipācaniyā kammajatejodhātuyā sampannatā. Yassa hi bhuttamattova āhāro jīrati, yassa vā pana puṭabhattaṃ viya tatheva tiṭṭhati, ubhopete na samavepākiniyā samannāgatā. Yassa pana puna bhattachakāle bhattachando uppajjateva, ayaṃ samavepākiniyā samannāgato nāma, tathārūpatāti attho. Saṅgahavatthūhīti dānam, piyavacanam, atthacariyā, samānattatāti imehi saṅgahopāyehi. Yathāha -

“Dānañca peyyavajjañca, atthacariyā ca yā idha;
Samānattatā ca dhammesu, tattha tattha yathārahaṃ;
Ete kho saṅgahā loke, rathassāṇiva yāyato.

Ete ca saṅgahā nāssu, na mātā puttakāraṇā;
Labhetha mānaṃ pūjaṃ vā, pitā vā puttakāraṇā.

Yasmā ca saṅgahā ete, samapekkhanti paṇḍitā;
Tasmā mahattaṃ papponti, pāsaṃsā ca bhavanti te''ti.

Raṇjanatoti pītisomanassavasena raṇjanato, na rāgavasena, pītisomanassānaṃ jananatoti vuttaṃ hoti. Catūhi saṅgahavatthūhi raṇjanaṭṭhena rājāti pana sabbesaṃ rājūnaṃ samañña tathā akarontānampi vilīvabījanādīsu tālavaṇṭavohāro viya ruḥhivasena pavattito, tasmā ''acchariyadhammehi''ti asādhāraṇanibbacaṇaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Saddasāmatthiyato anekadhā cakkavattīsaddassa vacanatthaṃ dassento padhānabhūtaṃ vacanatthaṃ paṭhamam dassetuṃ ''cakkaratana''ntiādimāha. Idameva hi padhānaṃ cakkaratanaṃ pavattanamantarena cakkavattibhāvānāpattito. Tathā hi aṭṭhakathāsu vuttaṃ ''kittāvatā cakkavattī hotīti? Ekaṅguladvaṅgulamattampi cakkaratane ākāsaṃ abbhuggantvā pavatte''ti. Yasmā pana rājā cakkavattī ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā vāmahatthena hatthisoṇḍasadisapanāliṃ suvaṇṇabhikkāraṃ ukkhipitvā dakkhiṇahatthena cakkaratanaṃ udakena abbhukkiritvā ''pavattatu bhavaṃ cakkaratanaṃ, abhivijjātu bhavaṃ cakkaratana''nti vacanena cakkaratanaṃ vehāsaṃ abbhuggantvā pavattesi, tasmā tādisaṃ pavattāpanaṃ sandhāya ''cakkaratanaṃ vatteti''ti vuttaṃ. Yathāha ''atha kho ānanda rājā mahāsudassano uṭṭhāyāsana...pe... cakkaratanaṃ abbhukkiri ''pavattatu bhavaṃ cakkaratana''nti''ādi. Na kevalaṇca cakkasaddo cakkarataneveva vattati atha kho sampatticakkādīsupi, tasmā taṃtadatthavācakasaddasāmatthiyatopi vacanatthaṃ dasseti ''sampatticakkehi''tiādinā. Tattha sampatticakkehi -

''Patirūpe vase dese, ariyamittakaro siyā;
Sammāpaṇidhisampanno, pubbe puññaṃkato naro;
Dhaññaṃ dhanaṃ yaso kitti, sukhañcetaṃdhivattati''ti. -

Vuttehi patirūpadesavāsādisampatticakkehi. Vattatīti pavattati sampajjati, uparūpari kusalaḍḍhammaṃ vā paṭipajjati. Tehīti sampatticakkehi. Paranti sattanikāyaṃ, yathā sayamsaddo suddhakattutthassa jotako, tathā paramasaddopi hetukattutthassāti veditabbaṃ. Vatteti pavatteti sampādeti, uparūpari kusalaḍḍhammaṃ vā paṭipajjāpeti. Yathāha -

''Rājā mahāsudassano evamāha ''pāṇo na hantabbo, adinnaṃ na ādātabbaṃ, kāmesu micchā na caritabbā, musā na bhaṇitabbā, majjaṃ na pātabbaṃ, yathābhuttaṇca bhuñjathā''ti. Ye kho paṇānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te raṇño mahāsudassanaṃ anuyantā ahesu''ntiādi.

Iriyāpathacakkānanti iriyāpathabhūtānaṃ cakkānaṃ. Iriyāpathopi hi ''cakka''nti vuccati ''catucakkaṃ navadvāra''ntiādīsu. Yathāha -

''Rathaṇge lakkhaṇe dhammo-racakkesviriyaṃpathe;
Cakkaṃ sampattiyaṃ cakka-ratane maṇḍale bale;
Kulālabhaṇḍe āṇāya-māyudhe dānarāsisū''ti.

Vattoti pavattanaṃ uppajjanaṃ, imināva iriyāpathacakkaṃ vatteti parahitāya uppādetīti nibbacaṇampi dasseti atthato samānattā. Tathā cāha -

“Atha kho taṃ ānanda cakkaratanaṃ puratthimaṃ disaṃ pavatti, anvadeva rājā mahāsudassano saddhiṃ caturaṅginiyā senāya. Yasmiṃ kho panānanda, padese cakkaratanaṃ paṭiṭṭhāsi, tattha rājā mahāsudassano vāsaṃ upagacchi saddhiṃ caturaṅginiyā senāyā”tiādi.

Ayaṃ aṭṭhakathāto aparō nayo - appaṭihataṃ āṇasaṅkhātaṃ cakkaṃ vatteti cakkavattī. Tathā hi vuttaṃ -

“Pañcahi bhikkhave dhammehi samannāgato rājā cakkavattī dhammeneva cakkaṃ vatteti, taṃ hoti cakkaṃ appaṭivattiyaṃ kenaci manussabhūtena paccatthikena pāṇinā. Katamehi pañcahi? Idha bhikkhave rājā cakkavattī atthaññū ca hoti, dhammaññū ca mattaññū, ca kālaññū ca parisaññū ca. Imehi kho...pe... pāṇinā”tiādi.

Khattiyamaṇḍalādisaññitaṃ cakkaṃ samūhaṃ attano vase vatteti anuvattetiṭṭipi cakkavattī. Vuttañhi “ye kho panānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te rañño mahāsudassanassa anuyantā ahesu”ntiādi. Cakkalakkaṇaṃ vattati etassāṭṭipi cakkavattī. Tenāha “imassa deva kumārassa heṭṭhā pādātalesu cakkāni jātāni sahaṣārāni sanemikāni sanābhikāni sabbākāraparipūrānī”tiādi. Cakkaṃ mahantaṃ kāyabalaṃ vattati etassāṭṭipi cakkavattī. Vuttañhetā “ayañhi deva kumāro sattussado...pe... ayañhi deva kumāro sīhapubbaddhakāyo”tiādi. Tena hissa lakkhaṇena mahabbalabhāvo viññāyati. Cakkaṃ dasavidhaṃ, dvādasavidhaṃ vā vattadhammaṃ vattati paṭipajjati cakkavattī. Tena vuttaṃ “na hi te tāta dibbaṃ cakkaratanaṃ pettikaṃ dāyajjaṃ, iṅha tvaṃ tāta ariye cakkavattivatte vattāhi”tiādi. Cakkaṃ mahantaṃ dānaṃ vatteti pavattetiṭṭipi cakkavattī. Vuttañca -

“Paṭṭhapesi kho ānanda rājā mahāsudassano tāsaṃ pokkharāṇīnaṃ tīre evarūpaṃ dānaṃ annaṃ annatthikassa, pānaṃ pānatthikassa, vatthaṃ vatthatthikassa, yānaṃ yānatthikassa, sayanaṃ sayanatthikassa, itthiṃ itthitthikassa, hiraññaṃ hiraññatthikassa, suvaṇṇaṃ suvaṇṇatthikassā”tiādi.

Rājāti sāmāññaṃ tadaññasādhāraṇato. Cakkavattīti visesaṃ anaññasādhāraṇato. Dhammasaddo ñāye, samo eva ca ñāyo nāmāti āha “ñāyena samena”ti. Vattati uppajjati, paṭipajjati vā attho. “Idaṃ nāma caratī”ti avuttepi sāmāññaajotānāya visese avatṭhānato, visesatthina ca visesassa payujjitabbattā “sadatthaparatthe”ti yojjyati. Padesaggahaṇe hi asati gahetabbassa nippadesatā viññāyati yathā “dikkhito na dadāti”ti. Yasmā cakkavattirājā dhammeneva rajjamadhigacchati, na adhammena parūpaghātādinā. Tasmā vuttaṃ “dhammena rajjaṃ labhitvā”tiādi, dhammenāti ca ñāyena, kusalahammēna vā. Rañño bhāvo rajjaṃ, issariyaṃ.

Paresaṃ hitopāyabhūtaṃ dhammaṃ karoti, caratīti vā dhammiko. Attano hitopāyabhūtassa dhammassa kārako, carako vā rājāti dhammarājāti imaṃ savisesaṃ atthaṃ dasseti “parahitadhammakaraṇena vā”tiādinā. Ayaṃ pana mahāpadānaṭṭhakathānayo - dasavidhe kusalahamme, agatirahite vā rājadhamme niyuttoti dhammiko; teneva dhammena lokaṃ rañjetīti dhammarājā. Pariyāyavacanameva hi idaṃ padadvayanti. Ācariyena pana evaṃ vuttaṃ “cakkavattivattasaṅkhātaṃ dhammaṃ carati, cakkavattivattasaṅkhāto vā dhammo etassa, etasmiṃ vā atthīti dhammiko, dhammato anapetattā dhammo ca so rañjanaṭṭhena rājā cāti dhammarājā”ti. “Rājā hoti cakkavattī”ti vacanato

“cāturanto”ti idaṃ catudīpissarataṃ vibhāvetīti āha “cāturantāyā”tiādi. Cattāro samuddā antā pariyosānā etissāti cāturantā, pathavī. Sā hi catūsu disāsu puratthimasamuddādicatusamuddapariyosānattā evaṃ vuccati. Tena vuttaṃ “catusamudda antāyā”ti, sā pana avayavabhūtehi catubbidhehi dīpehi vibhūsitā ekalokadhātupariyāpannā pathavīyevāti dasseti “catubbidhadīpavibhūsitāya pathaviyā”ti iminā. Yathāha -

“Yāvatā candimasūriyā, pariharanti disā bhanti virocana;
Sabbeva dāsā mandhātu, ye ca pāṇā pathavissitā”ti.

Ettha ca “catudīpavibhūsitāyā”ti avatvā catubbidhadīpavibhūsitāyāti vidhasaddaggahaṇaṃ paccekāṃ pañcasataparittadīpānampi mahādīpeyeva saṅghaṇatthaṃ saddātirittena atthātirittassa viññāyamānattā, koṭṭhāsavācakena vā vidhasaddena samānabhāgānaṃ gahitattāti daṭṭhabbaṃ. Kopādipaccatthiketi ettha ādisaddena kāmamohamānamadādi ke saṅghāhāti. Vijetīti taṃkālāpekkhāya vattamānavacanaṃ, vijitavāti attho. Saddavidū hi atīte tāvīsaddamicchanti. “Sabbarājāno vijetī”ti vadanto kāmāṃ cakkavattino kenaci yuddhaṃ nāma natthi, yuddhena pana sādhetabbassa vijayassa siddhiyā “vijitasāṅgāmo” tveva vuttoti dasseti.

Thāvarassa dhuvassa bhāvo thāvariyaṃ, yathā janapade thāvariyaṃ patto, taṃ dassetuṃ “na sakkā kenaci”tiādi vuttaṃ, iminā kenaci akampiyaṭṭhena janapade thāvariyaṃ patto tappurisasamāsaṃ dasseti, itarena ca daḥhabhattibhāvato janapado thāvariyaṃ patto etasminti aññapadatthasamāsaṃ. Tamhīti asmiṃ rājini. Yathā janapado tasmīṃ thāvariyaṃ patto, tadāvikaronto “anuyutto”tiādimāha. Tattha anuyuttoti niccapayutto. Sakammanirato cakkavattino rajjakamme sadā pavatto. Acalo asampavedhīti pariyāyavacanametāṃ, corānaṃ vā vilopanamattena acalo, dāmarikattena asampavedhī. Corehi vā acalo, paṭirājūhi asampavedhī. Anatimudubhāvena vā acalo, anaticaṇḍabhāvena asampavedhī. Tathā hi aticaṇḍassa rañño balikhaṇḍādīhi lokaṃ pīlayato manussā majjhima janapadaṃ chaḍḍetvā pabbatasamuddatirādīni nissāya paccante vāsaṃ kappenti, atimudukassa ca rañño corasāhasikajanavilopapīlitā manussā paccantaṃ pahāya janapadamajjhe vāsaṃ kappenti, iti evarūpe rājini janapado thāvarabhāvaṃ na pāpuṇāti. Etasmīṃ pana tadubhayavirahite suvaṇṇatulā viya samabhāvappatte rājini rajjaṃ kārayamāne janapado pāsānapitṭhiyaṃ ṭhapetvā ayopaṭṭhena parikkhitto viya acalo asampavedhī thāvariyaṃ patto.

Seyyathidanti ekova nipāto, “so katamo, taṃ katamaṃ, sā katamā”tiādinā yathārahaṃ liṅgavibhattivacanavasena payojiyamānova hoti, idha tāni katamānīti payuttoti āha “tassa cetānī”tiādi. Cacati cakkavattino yathārucci ākāśadigamanāya paribbhamatīti cakkāṃ. Cakkaratanañhi antosamuṭṭhitavāyodhātuvasena rañño cakkavattissa vacanasamanantameva pavattati, na candasūriyavimānādi viya bahisamuṭṭhitavāyodhātuvasenāti vimānaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Ratijananaṭṭhenāti pītisomanassupādānaṭṭhena. Tañhi passantassa, suṇantassa ca anappakaṃ pītisomanassaṃ uppajjati acchariyadhammattā. Vacanaṭṭhato pana rameti ratim karotīti ratanaṃ, ramanaṃ vā rataṃ, taṃ netīti ratanaṃ, rataṃ vā janetīti ratanaṃ ja-kāralopavasenātipi neruttikā. Sabbathāti hatthiratanādīsu.

Cittīkatabhāvādināpi cakkassa ratanaṭṭho veditabbo, so pana ratijananatṭheneva ekasaṅgahatāya visuṃ na gahito. Kasmā ekasaṅgahoti ce? Cittīkatādibhāvassapi ratinimittatā. Atha vā ganthabyāsaṃ pariharitukāmena cittīkatādibhāvo na gahitoti veditabbaṃ. Aññāsu pana aṭṭhakathāsu evaṃ vuttaṃ -

“Ratijananatṭhena ratanaṃ. Apica -

Cittīkataṃ mahagghaṇca, atulaṃ dullabhadassanaṃ;
Anomasattaparibhogaṃ, ratanaṃ tena vuccati.

“Cakkaratanassa ca nibbattakālato paṭṭhāya aññaṃ devaṭṭhānaṃ nāma na hoti, sabbepi gandhapupphādīhi tasveva pūjaṇca abhivādanādīni ca karontīti cittīkatatṭhena ratanaṃ. Cakkaratanassa ca ettakaṃ nāma dhanam agghatīti aggho natthi, iti mahagghatṭhenapi ratanaṃ. Cakkaratanaṇca aññehi loke vijjamānaratanehi asadisanti atulatṭhena ratanaṃ. Yasmā pana yasmiṃ kappe buddhā uppajjanti, tasmimyeva cakkavattino uppajjanti, buddhā ca kadāci karahaci uppajjanti, tasmā dullabhadassanatṭhenapi ratanaṃ. Tadetam jātirūpakulaissariyādīhi anomassa ulārasattasseva uppajjati, na aññassāti anomasattaparibhogatṭhenapi ratanaṃ. Yathā ca cakkaratanaṃ, evaṃ sesānipī”ti.

Tatrāyaṃ taṭṭikāya, aññattha ca vuttanayena atthavibhāvanā - idaṇhi “cittīkata”ntiādivacanam nibbicanatthavasena vuttaṃ na hoti, atha kinti ce? Loke “ratana”nti sammatassa vatthuno garukātabbhāvena vuttaṃ. Sarūpato panetaṃ lokiyamahājanena sammatam hiraññasuvaṇṇādikaṃ, cakkavattirañño uppannam cakkaratanādikaṃ, kataññukatavedipuggalādikaṃ, sabbukkaṭṭhaparicchedavasena buddhādisaraṇattayaṇca daṭṭhabbaṃ. “Aho manohara”nti citte kattabbatāya cittīkataṃ, svāyaṃ cittīkāro tassa pūjanīyatāyāti katvā pūjanīyanti attham vadanti. Keci pana “vicitrakatatṭhena cittīkata”nti bhaṇanti, tam na gahetabbaṃ idha cittasaddassa hadayavācakattā “cittīkatvā suṇātha me”ti āhaccabhāsitapāliyaṃ viya. Tathā cāhu “yathārahamivaṇṇāgamo bhūkaresū”ti. “Passa cittīkataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena cā”tiādīsu pana pubbe avicitram idāni vicitram katanti cittīkatanti attho gahetabbo tattha cittasaddassa vicitravācakattā. Mahantaṃ vipulaṃ aparimitam agghatīti mahaggham. Natthi etassa tulā upamā, tulaṃ vā sadisanti atulaṃ. Kadācideva uppajjanato dukkhena laddhabbadassanattā dullabhadassanaṃ. Anomehi ulāraguṇehevā sattehi paribhuñjitabbato anomasattaparibhogaṃ.

Idāni nesaṃ cittīkatādiatthānaṃ savisesaṃ cakkaratane labbhamānataṃ dassetvā itaresupi te atidisituṃ “yathā ca cakkaratana”ntiādi āraddham. Tattha aññaṃ devaṭṭhānaṃ nāma na hoti rañño anaññasādhāraṇissariyādisampattiapaṭilābhahetuto, aññesaṃ sattānaṃ yathicchitatthapaṭilābhahetuto ca. Aggho natthi ativiya ulārasamujjalaratanattā, acchariyabbhutadhammatāya ca. Yadaggena ca mahaggham, tadaggena atulaṃ. Sattānaṃ pāpajigucchanena vigatakāḷako puññapasutatāya maṇḍabhūto yādiso kālo buddhuppādāraho, tādise eva cakkavattīnampi sambhavoti āha “yasmā panā”tiādi. Kadāci karahacīti pariyaavacanam, “kadācī”ti vā yathāvuttakālam sandhāya vuttaṃ, “karahacī”ti jambusiridīpasāṅkhātāṃ desaṃ. Tenāha -

“Kālam dīpaṇca desaṇca, kulaṃ mātarameva ca;
Ime paṇca viloketvā, uppajjati mahāyaso”ti.

Upamāvasena cetam vuttam. Upamopameyyānañca na accantameva sadisatā, tasmā yathā buddhā kadāci karahaci uppajjanti, na tathā cakkavattino, cakkavattino pana anekadāpi buddhuppādakappe uppajjantīti attho gahetabbo. Evaṃ santepe cakkavattivattapūraṇassa dukkarabhāvato dullabhuppādoyevāti iminā dullabhuppādatāsāmaññaena tesam dullabhadassanatā vuttāti veditabbaṃ. Kāmaṃ cakkaratanānubhāvena samijjhamāno guṇo cakkavattiparivārajanasādhāraṇo, tathāpi cakkavattī eva naṃ sāmibhāvena visavitāya paribhuñjatīti vattabbataṃ arahati tadatthameva uppajjanatoti dassento “tadeta”ntiādimāha. Yathāvuttānaṃ pañcannaṃ, channampi vā atthānaṃ sesaratanesupi labbhanato “evaṃ sesānipī”ti vuttam.

Imehi pana ratanehi rājā cakkavattī kimatthaṃ paccanubhoti, nanu vināpi tesu kenaci raññā cakkavattinā bhavitabbanti codanāya tassa tehi hathārahamatthapaccanubhavanadassanena kenacipi avinābhāvitam vibhāvetum “imesu panā”tiādi āraddham. Ajitam puratthimādidisāya khattiyamaṇḍalam jināti mahesakkhātāsamvattaniyakammanissandabhāvato. Yathāsukham anuvicarati hatthiratanam, assaratanañca abhiruhitvā tesam ānubhāvena antopātarāsaṃyeva samuddapariyantam pathaviṃ anupariyāyitvā rājadhāniyā eva paccāgamanato. Pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati tattha tattha kattabbakiccaṃvidahanato. Avasesehi maṇiratanaitthiratanagahapatiratanehi upabhuñjanena pavattaṃ upabhogasukham anubhavati yathāraham tehi tathānubhavanasiddhito. So hi maṇiratanena yojanappamāṇe padese andhakāram vidhametvā ālokadassanādinā sukhamanubhavati, itthiratanena atikkantamānusakarūpadassanādivasena, gahapatiratanena icchiticchitamaṇikanakaratatādidhanapaṭilābhavasena sukhamanubhavati.

Idāni sattiyā, sattiphalena ca yathāvuttamatthaṃ vibhāvetum “paṭhamenā”tiādi vuttam. Tividhā hi sattiyō “sakkonti samatthenti rājāno etāyā”ti katvā. Yathāhu -

“Pabhāvussāhamantānaṃ, vasā tisso hi sattiyō;
Pabhāvo daṇḍajo tejo, patāpo tu ca kosajo.

Manto ca mantanaṃ so tu, catukkaṇṇo dvigocarō;
Tigocarō tu chakkaṇṇo, rahassaṃ guyhamuccate”ti.

Tattha vīriyabalaṃ ussāhasatti. Paṭhamena cassa cakkaratanena tadanuyogo paripuṇṇo hoti. Kasmāti ce? Tena ussāhasattiyā pavattetabbassa appaṭihatāṇācakkabhāvassa siddhito. Paññābalaṃ mantasatti. Pacchimena cassa pariṇāyakaratanena tadanuyogo. Kasmāti ce? Tassa sabbarājakicesu kusalabhāvena mantasattiyā viya avirajjhanapayogattā. Damanena, dhanena ca pabhuttaṃ pabhūsatti. Hatthiassagahapatiratanehi cassa tadanuyogo paripuṇṇo hoti. Kasmāti ce? Hatthiassaratanānaṃ mahānubhāvatāya, gahapatiratanato paṭiladdhakosasampattiyā ca pabhāvasattiyā viya pabhāvasamiddhisiddhito. Itthimaṇiratanehi tividhasattiyogaphalaṃ paripuṇṇam hotīti sambandho, yathāvuttāhi tividhāhi sattīhi payujjanato yaṃ phalaṃ laddhabbaṃ. Taṃ sabbaṃ tehi paripuṇṇam hotīti attho. Kasmāti ce? Teheva upabhogasukhassa sijjhanato.

Duvidhasukhavasenapi yathāvuttamatthaṃ vibhāvetum “so itthimaṇiratanehī”tiādi kathitaṃ. Bhogasukhanti samīpe katvā paribhogavasena pavattasukham. Sesehīti tadavasesehi cakkādipañcaratanehi. Apaccatthikatāvasena pavattasukham

issariyasukhaṃ. Idāni tesaṃ sampannahetuvasenapi kenaci avinābhāvitameva vibhāvetuṃ “visesato”tiādīmāha. Adosakusalamūlajanitakammānubhāvenāti adosasaṅkhātena kusalamūlena sahaajātādīpaccayavasena uppāditakammassa ānubhāvena sampajjanti sommatararatanajātikattā. Kammaphalañhi yebhuyyena kamasarikkhakaṃ. Majjhimāni maṇiitthigahapatiratanāni alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti uḷāradhanassa, uḷāradhanapaṭilābhakāraṇassa ca pariccāgasampadāhetukattā. Pacchimam pariṇāyakaratanam amohakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjati mahāpaññeneva cakkavattirājakiccassa parinetabbattā, mahāpaññabhāvassa ca amohakusalamūlajanitakammanissandabhāvato. Bojjhaṅgasammuttetī mahāvagge dutiye bojjhaṅgasammutte. Ratanasuttassāti tatha pañcamavagge saṅgītassa dutiyassa ratanasuttassa. Upadeso nāma savisesaṃ sattannaṃ ratanānaṃ vicāraṇavasena pavatto nayo.

Saraṇato paṭipakkhavidhamanato sūrā sattivanto, nibbhayāvahāti attho. Tenāha “abhīrukajātikā”ti. Asure vijinitvā tthittatā sakko devānamindo dhīro nāma, tassa senaṅgabhāvato devaputto “aṅga”nti vuccati, dhīrassa aṅgaṃ, tassa rūpamiva rūpaṃ yesaṃ te dhīraṅgarūpā, tena vuttaṃ “devaputtasadisakāyā”ti. Eketi sārasamāsanāmākā ācariyā, tadakkhamanto āha “ayaṃ panetthā”tiādi. Sabhāvoti sabhāvabhūto attho. Uttamasūrāti uttamayodhā. Sūrasaddo hi idha yodhattho. Evañhi purimanayato imassa visesatā hoti, “uttamattho sūrasaddo”tipi vadanti, “uttamā sūrā vuccantī”tipi hi pāṭho dissati. Vīrānanti vīriyavantaṇaṃ. Aṅganti kāraṇaṃ “aṅgīyati ṇāyati phalametenā”ti katvā. Yena vīriyena “dhīrā”ti vuccanti, tadeva dhīraṅgaṃ nāmāti āha “vīriyanti vuttaṃ hotī”ti. Rūpanti sarīraṃ. Tena vuttaṃ “vīriyamayasārīrā viyā”ti. Vīriyameva vīriyamayaṃ yathā “dānamaya”nti, tasmā vīriyasaṅkhātasaārīrā viyāti attho. Vīriyaṃ pana na ekantarūpanti viya-saddaggahaṇaṃ kataṃ. Apica dhīraṅgena nibbattaṃ dhīraṅganti atthaṃ dassetuṃ “vīriyamayasārīrā viyā”ti vuttaṃ, evampi vīriyato rūpaṃ na ekantaṃ nibbattanti viya-saddena dasseti. Atha vā rūpaṃ sarīrabhūtaṃ dhīraṅgaṃ vīriyametesanti yojetabbaṃ, tathāpi vīriyaṃ nāma kiñci saviggahaṃ na hotīti dīpeti “vīriyamayasārīrā viyā”ti iminā, idhāpi mayasaddo sakattheyeva daṭṭhabbo, tasmā saviggahavīriyasadisāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti - saviggahaṃ ce vīriyaṃ nāma siyā, te cassa puttā taṃsadisāyeva bhaveyyunti ayameva cattho ācariyena anumato. Mahāpadānaṭṭhakathāyaṃ pana evaṃ vuttaṃ “dhīraṅgaṃ rūpametesanti dhīraṅgarūpā, vīriyajātikā vīriyasabhāvā vīriyamayā akilāsuno ahesuṃ, divasampi yujjhantā na kilamantīti vuttaṃ hotī”ti, tadeva rūpasaddassa sabhāvatthataṃ sandhāya vuttanti daṭṭhabbaṃ. Idha ceva aññattha katthaci “dhīraṅgarūpā”ti pāṭho dissati. Vīriyatthopi hi dhitisaddo hoti “saccaṃ dhammo dhiti cāgo, diṭṭhaṃ so ativattatī”tiādīsu dhitisaddo viya. Katthaci pana “vīraṅga”nti pāṭhova diṭṭho. Yathā ruccati, tathā gahetabbaṃ.

Nanu ca rañño cakkavattissa paṭisenā nāma natthi, ya’massa puttā pamaddeyyuṃ, atha kasmā “parasenappamaddanā”ti vuttanti codanaṃ sodhento “sace”tiādīmāha, parasenā hotu vā, mā vā, “sace pana bhaveyyā”ti parikappanāmattena tesaṃ evamānubhāvataṃ dassetuṃ tathā vuttanti adhippāyo, “parasenappamaddanā”ti vuttepi parasenaṃ pamaddituṃ samatthāti attho gahetabbo pakaraṇatopi atthantarassa viññāyamānattā, yathā “sikkhamānena bhikkhave bhikkhunā aññātabbaṃ paripucchitabbaṃ paripaṇhitabba”nti etassa padabhājanīye “sikkhitukāmenā”ti atthaggahaṇanti imamattaṃ dassetuṃ “taṃ parimaddituṃ

samatthā”ti vuttaṃ. Na hi te parasenaṃ pamaddantā tiṭṭhanti, atha kho pamaddanasamatthā eva honti. Evamaññatrapī yathārahaṃ. Parasenaṃ pamaddanāya samatthentīti parasenappamaddanāti atthaṃ dassetītipi vadanti.

Pubbe katūpacitassa etarahi vipaccamānakassa puññadhammassa cirataraṃ vipaccitūṃ paccayabhūtaṃ cakkavattivattasamudāgataṃ payogasampattisaṅkhātaṃ dhammaṃ dassetuṃ “dhammenā”ti padassa “pāṇo na hantabbotiādinā pañcasīladhammenā”ti atthamāha. Ayañhi attho “ye kho panānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te rājānaṃ mahāsudassanaṃ upasaṅkamtīvā evamāhaṃsu ‘ehi kho mahārāja, svāgataṃ te mahārāja, sakaṃ te mahārāja, anusāsa mahārājā”ti. Rājā mahāsudassano evamāha ‘pāṇo na hantabbo, adinnaṃ na ādāttabbaṃ, kāmesu micchā na caritabbā, musā na bhaṇitabbā, majjaṃ na pātābbaṃ, yathābhuttañca bhuñjathā”ti. Ye kho panānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te rañño mahāsudassanassa anuyantā ahesu”ntiādinā āgataṃ rañño ovādadhammaṃ sandhāya vutto. Evañhi “adaṇḍena asatthenā”ti idampi visesanavacanaṃ susamatthitaṃ hoti. Aññāsupi suttanipātaṭṭhakathādīsu ayamevattho vutto.

Mahāpadānaṭṭhakathāyaṃ pana “adaṇḍenāti ye katāparādhe satte satampi sahasampi gaṇhanti, te dhanadaṇḍena rajjaṃ kārenti nāma, ye chejjabhejjaṃ anusāsanti, te satthadaṇḍena. Ayaṃ pana duvidhampi daṇḍaṃ pahāya adaṇḍena ajjhāvasati. Asatthenāti ye ekatodhārādinā satthena paraṃ vihesanti, te satthena rajjaṃ kārenti nāma. Ayaṃ pana satthena khuddakamakakkhikāyapi pivanamattaṃ lohitaṃ kassaci anuppādetvā dhammeneva, ‘ehi kho mahārājā”ti evaṃ paṭirājūhi sampaṭicchitāgamano vuttappakāraṃ pathaviṃ abhivijinitvā ajjhāvasati abhibhavitvā sāmī hutvā vasatīti attho”ti vuttaṃ, tadetaṃ “dhammenā”ti padassa “pubbe katūpacitena etarahi vipaccamānakena yena kenaci puññadhammenā”ti atthaṃ sandhāya vuttaṃ. Teneva hi “dhammena paṭirājūhi sampaṭicchitāgamano vuttappakāraṃ pathaviṃ abhivijinitvā ajjhāvasatī”ti. Ācariyenapi vuttaṃ dhammenāti katūpacitena attano puññadhammena. Tena hi saṅcoditā pathaviyaṃ sabbarājāno paccuggantvā “svāgataṃ te mahārājā”tiādinī vatvā attano rajjaṃ rañño cakkavattissa niyyātentī. Tena vuttaṃ “so imaṃ pathaviṃ sāgarapariyantaṃ adaṇḍena asatthena dhammena abhivijīya ajjhāvasatī”ti, tenapi yathāvuttamevatthaṃ dasseti, tasmā ubhayathāpi ettha attho yutto evāti daṭṭhabbaṃ. Cakkavattivattapūraṇādipayogasampattimantarena hi pubbe katūpacitakammeneva evamajjhāvasanaṃ na sambhavati, tathā pubbe katūpacitakammamantarena cakkavattivattapūraṇādipayogasampattiyā evāti.

Evaṃ ekaṃ nipphattiṃ kathetvā dutiyaṃ nipphattiṃ kathetuṃ yadetaṃ “sace kho panā”tiādivacanaṃ vuttaṃ, tattha anuttānamatthaṃ dassento “araḥaṃ...pe... vivaṭṭacchadoti etthā”tiādimāha. Yasmā rāgādayo satta pāpadhammā loke uppajjanti, uppajjamānā ca te sattasantānaṃ chādetvā pariyanandhitvā kusalapavattiṃ nivārentī, tasmā te idha chadasaddena vuttāti dasseti “rāgadosā”tiādinā. Duccaritanti micchādiṭṭhito aññena manoduccaritena saha tīṇi duccaritāni, micchādiṭṭhi pana visesena sattānaṃ chadanato, paramasāvajjattā ca visuṃ gahitā. Vuttañca “sabbe te imeheva dvāsaṭṭhiyā vatthūhi antojālīkatā, ettha sitāva ummujjamānā ummujjantī”tiādi. Tathā muyhanaṭṭhena moho, aviditakaraṇaṭṭhena avijjāti pavattiākārabhedena aññāṇameva dvidhā vuttaṃ. Tathā hissa dvidhāpi chadanattho kathito “andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate nara”nti, “avijjāya nivuto loko, vevicchā pamādā nappakāsati”ti ca. Evaṃ

rāgadosādīnampi chadanattho vattabbo. Mahāpadānaṭṭhakathāyaṃ pana rāgadosamohamānadiṭṭhikilesataṇhāvasena satta pāpadhammā gahitā. Tatra rañjanaṭṭhena rāgo, taṇhāyanaṭṭhena taṇhāti pavattiākārabhedena lobho eva dvidhā vutto. Tathā hissa dvidhāpi chadanattho ekantikova. Yathāha “andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ rāgo sahate nara”nti, “kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā”ti ca, kilesaggahaṇena ca vuttāvasiṭṭhā vicikicchādayo vuttā.

Sattahi paṭicchanneti hetugabbhavaṇaṃ, sattahi pāpadhammehi paṭicchannattā kilesavasena andhakāre loketi attho. Taṃ chadananti sattapāpadhammasaṅkhātā chadanāṃ. Vivaṭṭetvāti vivaṭṭaṃ katvā vigametvā. Tadeva pariyāyantaṇa vuttaṃ “samantato sañjātāloko hutvā”ti. Kilesachadanavigamo eva hi āloko, etena vivaṭṭayitabbo vigametabboti vivaṭṭo, chādeti paṭicchādetīti chado, vivaṭṭo chado anenāti vivaṭṭacchadā, vivaṭṭacchado vāti atthaṃ dasseti. Ayañhi vivaṭṭacchadasaddo daḷhadhammapaccakkhadhammasaddādayo viya pulliṅgavasena ākāraṇto, okāraṇto ca hoti. Tathā hi mahāpadānaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ “rāgadosamohamānadiṭṭhikilesataṇhāsaṅkhātā chadanāṃ āvaraṇaṃ vivaṭṭaṃ viddhamṣitaṃ vivaṭṭakaṃ etenāti vivaṭṭacchado, ‘vivaṭṭacchadā’tipi pāṭho, ayamevattho”ti, tassā līnatthappakāsanīyampi vuttaṃ “vivaṭṭacchadāti okāraṇsa ākāraṇaṃ katvā niddeso”ti. Saddavidū pana “ādhanvāditoti lakkhaṇena samāsantagatehi dhanusaddādīhi kvaci āpaccayo”ti vatvā “kaṇḍivadhanvā, paccakkhadhammā, vivaṭṭacchadā”ti payogamudāharanti.

Kasmā padattayametāṃ vuttanti anuyogaṃ hetālaṅkāraṇayena pariharanto “tatthā”tiādīmāha, tatthāti ca tīsu padesūti attho. Pūjāvisesaṃ paṭiggaṇhituṃ arahatīti arahanti atthena pūjārahatā vuttā. Yasmā sammāsambuddho, tasmā pūjārahatāti tassā pūjārahatāya hetu vutto. Savāsanasabbakilesappahānapubbakattā buddhabhāvassa buddhattahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttā. Kammādivasena tividhaṃ vaṭṭaṇca rāgādivasena sattavidho chado ca vaṭṭacchadā, vaṭṭacchadehi vigato, vigatā vā vaṭṭacchadā yassāti vivaṭṭacchado, vivaṭṭacchadā vā, dvandapubbago pana vi-saddo ubhayattha yojetabboti imamatthaṃ dassetuṃ “vivaṭṭo ca vicchado cā”ti vuttaṃ. Evampi vadanti “vivaṭṭo ca so vicchado cāti vivaṭṭacchado, uttarapade pubbapadalopoti atthaṃ dasseti”ti. “Arahaṃ vaṭṭābhāvenā”ti idaṃ kilesehi ārakattā, kilesārīnaṃ saṃsāracakkassārānaṇca hatattā, pāpakaraṇe ca rahābhāvāti atthaṃ sandhāya vuttaṃ. Idañhi phalena hetānumānadassanaṃ - yathā taṃ dhūmena aggissa, udakoghena upari vuṭṭhiyā, etena ca atthena arahabhāvo hetu, vaṭṭābhāvo phalanti ayaṃ ācariyamati. “Paccayādīnaṃ, pūjāvisesassa ca arahattā”ti pana hetunā phalānumānadassanampi siyā yathā taṃ agginā dhūmassa, upari vuṭṭhiyā udakoghassa. “Sammāsambuddho chadanābhāvenā”ti idaṃ pana hetunā phalānumānadassanaṃ savāsanasabbakilesacchadanābhāvapubbakattā sammāsambuddhabhāvassa. Arahattamaggena hi vicchadatā, sabbaññūtaññāṇena sammāsambuddhabhāvo. “Vivaṭṭo ca vicchado cā”ti idaṃ hetudvayaṃ. Kāmañca ācariyamatiyā phalena hetūnumānadassane vivaṭṭatā phalameva hoti, hetūnumānadassanassa, pana tathāññāṇassa ca hetubhāvato hetuyeva nāmāti veditabbaṃ.

Evam padattayavacane hetālaṅkāraṇayena payojanaṃ dassetvā idāni catuvesārajjasenapi dassento “dutiyeṇā”tiādīmāha. Tattha dutiyena vesārajjenāti “cattārimāni bhikkhave tathāgatassa vesārajjāni, yehi vesārajjehi samannāgato tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ

pavatteti”tiādinā bhagavatā vuttakkamena dutiyabhūtena “khīṇāsavassa te paṭijānato ‘ime āsavā aparikkhīṇā’ti, tatra vata maṃ samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṃ saha dhammena paṭicodessatīti nimittametaṃ bhikkhave na samanupassāmi, etamaham bhikkhave nimittam asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajjappatto viharāmī”ti paridīpitena vesārajjena. Purimasiddhīti purimassa “araha”nti padassa atthasiddhi arahattasiddhi, dutiyavesārajjassa tadatthabhāvato tena vesārajjena tadatthasiddhīti vuttaṃ hoti. “Khīṇāsavassa te paṭijānato ‘ime āsavā aparikkhīṇā’ ti”ādinā vuttameva hi dutiyavesārajjam “kilesehi ārakattā”tiādinā vutto “araha”nti padassa atthoti. Tato ca viññāyati “yathā dutiyena vesārajjena purimasiddhi, evaṃ purimenapi atthena dutiyavesārajjasiddhi”ti. Evañca katvā iminā nayena catuvesārajjivasena padattayavacane payojanadassanaṃ upapannaṃ hoti. Itarathā hi kiñcipayojanābhāvato idaṃyeva vacanaṃ idha avattabbaṃ siyāti. Esa nayo sesesupi.

Paṭhamenāti vuttanayena paṭhamabhūtena “sammāsambuddhassa te paṭijānato ‘ime dhammā anabhisambuddhā’ti, tatra...pe... viharāmī”ti paridīpitena vesārajjena. Dutiyasiddhīti dutiyassa “sammāsambuddho”ti padassa atthasiddhi buddhattasiddhi tassa tadatthabhāvato. Tatiyacatutthehīti vuttanayeneva tatiyacatutthabhūtehi “ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā, te paṭisevato nālaṃ antarāyāyāti, tatra...pe... viharāmī”ti ca “yassa kho pana te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti, tatra...pe... viharāmī”ti ca paridīpitehi vesārajjehi. Tatiyasiddhīti tatiyassa “vivaṭṭacchadā”ti padassa atthasiddhi vivaṭṭacchadatthasiddhi tehi tassa pākaṭabhāvatoti attho. “Yāthāvato antarāyikaniyyānikadhammāpadesena hi satthu vivaṭṭacchadabhāvo loka pākaṭo aho”ti ācariyena vuttaṃ, vivaṭṭacchadabhāvene va antarāyikaniyyānikadhammadesanāsiddhito “tatiyena tatiyacatutthasiddhi”tipi vuttaṃ yujjati.

Evaṃ padattayavacane catuvesārajjivasena payojanaṃ dassetvā idāni cakkhuttayavasenaṃpi dassento “purimañcā”tiādimāha. Tattha ca-saddo upanyāsatto. Purimaṃ “araha”nti padaṃ bhagavato heṭṭhimamaggaḥalattayaññāṇasaṅkhātāṃ dhammacakkhuṃ sādheti kilesārīnaṃ, saṃsāracakkassa arāṇaṃca hatabhāvadīpanato. Dutiyaṃ “sammāsambuddho”ti padaṃ āsayānusayaindriyaparopariyattaññāṇasaṅkhātāṃ buddhacakkhuṃ sādheti sammāsambuddhasseva taṃsambhavato. Tadetañhi ñāṇadvayaṃ sāvaka paccekabuddhānaṃ na sambhavati. Tatiyaṃ “vivaṭṭacchadā”ti padaṃ sabbaññutaññāṇasaṅkhātāṃ samantacakkhuṃ sādheti savāsanasabbakilesappahānadīpanato. “Sammāsambuddho”ti hi vatvā “vivaṭṭacchadā”ti vacanaṃ sammāsambuddhabhāvāya savāsanasabbakilesappahānaṃ vibhāvetīti. “Ahaṃ kho pana tāta ambatṭha mantānaṃ dātā”ti idaṃ appadhānaṃ, “tvam mantānaṃ paṭiggahetā”ti idameva padhānaṃ samuttejanāvacaṇanti sandhāya “tvam mantānaṃ paṭiggahetāti iminā’ssa mantesu sūrabhāvaṃ janetī”ti vuttaṃ, lakkhaṇavibhāvane visadaññatāsāṅkhātāṃ sūrabhāvaṃ janetīti attho.

259. Evaṃ bhoti ettha evaṃ-saddo vacanasamapaṭicchane nipāto, vacanasamapaṭicchanañcetta tathā mayaṃ taṃ bhavantaṃ gotamaṃ vedissāma, tvam mantānaṃ paṭiggahetāti ca evaṃ pavattassa pokkharasātino vacanassa samapaṭiggaho. “Tassatto”tiādināpi hi tadevatthaṃ dasseti. Tathā ca vuttaṃ

“brāhmaṇassa pokkharasātissa paṭissutvā”ti, taṃ panesa ācariyassa samuttejanāya lakkhaṇesu vigatasammohabhāvena buddhamante sampassamānattā vadatīti dassento “sopī”tiādimāha. Tattha “tāyāti tāya yathāvuttāya samuttejanāyā”ti ācariyena vuttaṃ, adhunā pana potthakesu “tāya ācariyakathāyā”ti pāṭho dissati. Atthato cesa aviruddhoyeva. Mantesu satisamuppādikā hi kathā samuttejanāti.

Ayānabhūminti yānassa abhūmiṃ, yānena yātumasakkuṇeyyattānabhūtaṃ, dvārakoṭṭhakasamīpaṃ gantvāti attho.

Avisesena vuttassapi vacanassa attho aṭṭhakathāpamāṇato visesena gahetabboti āha “ṭhitamajjhanhikasamaye”ti. Sabbesamāciṇṇavasena paṭhamanayaṃ vatvā padhānikānameva āvenikāciṇṇavasena dutiyanayo vutto. Divāpadhānikāti divāpadhānānuyuñjanakā, divasabhāge samaṇadhammakaraṇatthaṃ te evaṃ caṅkamaṇṭīti vuttaṃ hoti. Tenāha “tādisānañhī”tiādi. “Pariveṇato pariveṇamāgacchanto papañco hoti, pucchitvāva pavisissāmī”ti ambaṭṭhassa tadupasaṅkamanādhippāyaṃ vibhāvento “so kirā”tiādimāha.

260. Abhiññātakule jāto abhiññātakolañño. Kāmañca vakkhamānanayena pubbe ambaṭṭhakulamapaññātaṃ, tadā pana paññātanti āha “tadā kirā”tiādi. Rūpajātīmāntakulāpadesehīti “ayamīdiso”ti apadisaṇaṇetubhūtehi catūhi rūpajātīmāntakulehi. Yena te bhikkhū cintayimṃsu, tadadhippāyaṃ āvi kātuṃ “yo hī”tiādi vuttaṃ. Avisesato vuttampi visesato viññāyamānatthaṃ sandhāya bhāsītavacananti dasseti “gandhakuṭiṃ sandhāyā”ti iminā. Evamīdisesu.

Aturitoti avegāyanto, “aturanto”tipi pāṭho, soye vattho. Kathaṃ pavisanto ataramāno pavisati nāmāti āha “saṇika”ntiādi. Tattha padappamāṇaṭṭhāneti dvinnāṃ padānaṃ antare muṭṭhiratanapamāṇaṭṭhāne. Sinduvāro nāma eko pupphūpagarukkho, yassa setaṃ pupphaṃ hoti, yo “nigguṇḍī” tipi vuccati. Pamukhanti gandhakuṭigabbhapamukhaṃ. “Kuñcīkacchiddasamīpe”ti vuttavacanāṃ samatthetuṃ “dvāraṃ kirā”tiādi vuttaṃ.

261. “Dānaṃ dadamānehi”ti iminā pāramitānubhāvena sayameva dvāravivaraṇaṃ dasseti.

Bhagavatā saddhiṃ sammodiṃsūti ettha samatthena saṃ-saddena viññāyamānaṃ bhagavato tehi saddhiṃ paṭhamāṃ pavattamodatāsaṅkhātāṃ neyyatthaṃ dassento “yathā”tiādimāha. Bhagavāpi hi “kacci bho māṇavā khamanīyaṃ, kacci yāpanīya”ntiādīni pucchanto tehi māṇavehi saddhiṃ pubbabhāsītāya paṭhamāññeva pavattamodo ahoṣi. Samappavattamodāti bhagavato tadanukaraṇena samaṃ pavattasaṃsandanā. Tadatthaṃ saha upamāya dassetuṃ “sītodakaṃ viyā”tiādi vuttaṃ. Tattha paramanibbutakilesadarathatāya bhagavato sītodakasadisatā, anibbutakilesadarathatāya ca māṇavānaṃ uṇhodakasadisatā daṭṭhabbā. Sammoditanti saṃsanditaṃ. Mudāsaddo hettha saṃsandaneyeva, na pāmojje, evañhi yathāvuttaupamāvacanaṃ samatthitaṃ hoti. Tathā hi vuttaṃ “ekībhāva”nti, sammodanakiriyāya samānataṃ ekarūpatanti attho.

Khamanīyanti “catucakkaṃ navadvāraṃ sarīrayantaṃ dukkhabahulatāya sabhāvato dussahaṃ kacci khamituṃ sakkuṇeyya”nti pucchanti, yāpanīyanti āhārādipaccayapaṭibaddhavuttikaṃ cirappabandhasaṅkhātāya yāpanāya kacci yāpetuṃ sakkuṇeyyaṃ, sīsarogādiābhādhābhāvena kacci appābādhaṃ, dukkhajīvikābhāvena kacci appātaṅkaṃ, taṃtaṃkiccakaraṇe uttānasukhatāya kacci

lahuṭṭhānaṃ, tadanurūpabalayogato kacci balaṃ, sukhavihāraphalasabbhāvena kacciphāsuvihāro atthīti sabbattha kacci-saddaṃ yojetvā attho veditabbo. Balappattā pīti pītiyeva. Taruṇā pīti pāmojjaṃ. Sammodanaṃ janeti karotīti sammodanikaṃ, tadeva sammodaniyaṃ ka-kārassa ya-kāraṃ katvā. Sammodetabbato sammodanīyanti imamatthaṃ dasseti “sammoditum yuttabhāvato”ti iminā. Evaṃ ācariyehi vuttaṃ. Sammoditum arahatīti sammodanikaṃ, tadeva sammodaniyaṃ yathāvuttanayenāti imamatthampi dassetīti daṭṭhabbaṃ. “Sāretu”nti etassa “nirantaraṃ pavattetu”nti atthavacanaṃ. Saritabbabhāvatoti anussaritabbabhāvato. “Sāretum arahatī”ti atthe yathāpadaṃ dīghena “sāraṇīya”nti vuttaṃ. “Saritabba”nti atthe pana “saraṇīya”nti vattabbe dīghaṃ katvā “sāraṇīya”nti vuttanti veditabbaṃ. Evaṃ saddato atthaṃ dassetvā idāni atthamattato dassetum “suyyamānasukhato”tiādi vuttaṃ. Tattha suyyamānasukhatoti āpāthamadhurattamāha, anussariyamānasukhatoti vimaddaramaṇīyattaṃ. Byañjanaparisuddhatāyāti sabhāvaniruttibhāvena tassā kathāya vacanacāturiyaṃ, atthaparisuddhatāyāti atthassa nirupakkilesattaṃ. Anekehi pariyāyehīti anekehi kārānehi.

Apasādessāmīti maṅkuṃ karissāmi. Ubhosu khandhesu sāṭakaṃ āsajjetvā kaṇṭhe olambanaṃ sandhāya “kaṇṭhe olambitvā”ti vuttaṃ. Dussakaṇṇaṃ gahetvāti nivatthasāṭakassa koṭiṃ ekena hatthena gahetvā. Caṅkamitumāruhanaṃ sandhāya “caṅkamaṃ abhiruhitvā”ti āha. Dhātusamatāti rasādihātūnaṃ samāvatthata, arogatāti attho. Pāsādikatthanti pasādajananatthaṃ “gatagataṭṭhāne”ti iminā sambandho. “Pāsādikattā”tipi pāṭho, tassattho - aṅgapaccaṅgānaṃ pasādāvahattāti, “uppannabahumānā”ti iminā sambandho. Upaṇḍanakathanti avahasitabbatāyuttakathaṃ. “Anācārabhāvasāraṇīya”nti tassa visesanaṃ, anācārabhāvena sāraṇīyaṃ “anācāro vatāya”nti saritabbakanti attho.

262. Kātuṃ dukkaramasakkuṇeyyaṃ kiccamayaṃ ārabhīti dassetum “bhavaggaṃ gahetukāmo viyā”tiādi vuttaṃ. Asakkuṇeyyañhetuṃ sadevakenapi lokena, yadidaṃ bhagavato apasādanaṃ. Tenāha “aṭṭhāne vāyamatī”ti. Handa tena saddhiṃ mantemīti evaṃ aṭṭhāne vāyamantopi ayaṃ bālo “mayi kiñci akathente mayā saddhiṃ uttari kathetumpi na visahatī”ti mānameva paggaṇhissati, kathente pana kathāpasaṅgenassa jātigotte vibhāvite mānaniggaho bhavissati, “handa tena saddhiṃ mantemī”ti bhagavā ambaṭṭhaṃ māṇavaṃ etadavocāti attho. Ācārasamācārasikkhāpanena ācariyā, tesāṃ pana ācariyānaṃ pakaṭṭhā ācariyāti pācariyā yathā “papitāmaho”ti imamatthaṃ dassetum “ācariyehi ca tesāṃ ācariyehi cā”ti vuttaṃ.

Paṭhamaibbhavādavaṇṇanā

263. Kiñcāpi “sayāno vā”tiādivacanaṃ na vattabbaṃ, mānavasena pana yugaggāhaṃ karonto vadatīti dassento “kāmaṃ tīsū”tiādimāha. Tattha tīsū iriyāpathesūti ṭhānagamananisajjāsu. Tesveva hi ācariyena saddhiṃ sallapitumarahati, na tu sayane garukaraṇīyānaṃ sayānānampi sammukhā garukārehi sayanassa akattabbabhāvato. Kathāsallāpanti kathāvasena yugaggāhakarāṇatthaṃ sallapanaṃ. Sayānena hi ācariyena saddhiṃ sayānassa kathā nāma ācāro na hoti, tathāpetuṃ itarehi sadisaṃ katvā kathanāṃ idha kathāsallāpo.

Yaṃ panetaṃ “sayāno vā hi bho gotama brāhmaṇo sayānena brāhmaṇena saddhiṃ sallapitumarahatī”ti vuttassa sallāpassa anācārabhāvavibhāvanaṃ satthārā ambaṭṭhena saddhiṃ kathentena kataṃ, taṃ pālīvasena saṅgīṭimanāruḥampi agarahitāya ācariyaparamparāya yāvajjatanā samābhatanti “ye ca kho te bho gotamā”tiādikāya uparipālīyā sambandhabhāvena dassento “tato kirā”tiādimāha. Gorūpanti go nūna rūpakavasena vuttattā, rūpasaddassa ca tabbhāvavuttito. Yadi ahīlento bhavēyya, “muṇḍā samaṇā”ti vadeyya, hīlento pana garahatthena ka-saddena padaṃ vaḍḍhetvā “muṇḍakā samaṇakā”ti vadatīti dassetuṃ “muṇḍe muṇḍā”tiādi vuttaṃ. Ibbhāti gahapatikāti atthamattavacanaṃ, saddato pana ibhassa payogo ibho uttarapadalopena, taṃ ibhaṃ arahantīti ibbhā dvittaṃ katvā. Kiṃ vuttaṃ hoti - yathā sobhanaṃ gamanato ibhasaṅkhāto hatthivāhanabhūto parassa vasena pavattati, na attano, evametepi brāhmaṇānaṃ sussūsakā suddā parassa vasena pavattanti, na attano, tasmā ibhasadisapayogatāya ibbhāti. Te pana kuṭumbikatāya gharavāsino gharasāmikā hontīti atthamattaṃ dasseti “gahapatikā”ti iminā.

Kaṇhāti kaṇhajātikā. Dvijā eva hi suddhajātikā, na itareti tassādhippāyo. Tenāha “kāḷakā”ti. Pitāmahabhāvena ñātibandhavattā bandhu. Tenāha “pitāmahoti voharanti”ti. Apaccāti puttā. Mukhato nikkhantāti brāhmaṇānaṃ pubbapurisā brahmuno mukhato nikkhantā, ayaṃ tesaṃ paṭhamuppattīti adhippāyo. Sesapadesupi eseva nayo. Ayaṃ panettha viseso - “ibbhā kaṇhā”ti vatvā “bandhupādāpaccā”ti vadanto kulavasena samaṇā vessakulapariyāpannā, paṭhamuppattivāsena pana brahmuno piṭṭhipādato nikkhantā, na pakativessā viya nābhitoti dassetīti, idaṃ panassa “mukhato nikkhantā”tiādivacanatopi ativiya asamavekkhitapubbavacanaṃ catuvaṇṇapariyāpannasseva samaṇabhāvasambhavato. Aniyametvāti avisesetvā, anuddesikabhāvenāti attho.

Mānameva nissāya kathesīti mānamevāpassayaṃ katvā attānaṃ ukkaṃsento, pare ca vambhento “muṇḍakā samaṇakā”tiādivacanaṃ kathesi. Jānāpessāmīti attano gottapamāṇaṃ yāthāvato vibhāvanena viññāpessāmi. Atthoti hitaṃ, icchitavatthu vā, taṃ pana kattabbakiccamevāti vuttaṃ “āgantvā kattabbakiccaṅkhāto attho”ti, so etassa atthīti atthikaṃ yathā “daṇḍiko”ti. Dutiyassapi puggalavācakassa tadassatthipaccayassa vijjāmānattā paṭhamena tadārammaṇikacittameva viññāyatīti āha “tassa māṇavassa citta”nti. Atthikamassa atthīti atthikavā yathā “guṇavā”ti.

“Yāyeva kho panatthāyā”ti liṅgavipallāsavasena vuttanti dasseti “yeneva kho panatthenā”ti iminā. Tenevāha “tameva atthanti idaṃ purisaliṅgavaseneva vutta”nti. Tattha hi sābhāvikaliṅgatādassanena idha asābhāvikaliṅgatāsiddhīti. Ayaṃ panettha aṭṭhakathāto aparo nayo - yāya atthāyāti pulliṅgavaseneva tadatthe sampadānavacanaṃ, yassa kattabbakiccaṅkhātassa atthassa atthāyāti atthoti. Assāti ambaṭṭhassa dassetvāti sambandho. Aññesaṃ santikaṃ āgatānanti garuṭṭhāniyānaṃ santikamupagatānaṃ sādhurūpānaṃ. Vattanti tesaṃ samāciṇṇaṃ. Pakaraṇatoyeva “ācariyakule”ti attho viññāyati, “avusitavā”ti ca asikkhitabhāvoyeva vohāravasena vutto yathā taṃ cīvaradānaṃ ticīvarena acchādesīti. Tenāha “ācariyakule avusitavā asikkhito”ti. Asikkhitattā eva appassuto, “vusitamānī”ti ca padāpekkhāya अपariyositavacanattā samānoti pāṭhasesoti dasseti “appassutova samāno”ti iminā. Bāhusaccañhi nāma yāvadeva upasamatthaṃ icchitabbaṃ, tadabhāvato panāyaṃ ambaṭṭho avusitavā asikkhito appassutoti viññāyatīti evampi atthāpattito kāraṇaṃ vibhāvento āha “kimaññatra avusitattā”ti. Imampi

sambandham dīpeti “etassa hī”tiādinā. Yathārutato pana pharusavacanasamudācārena anupasamakāraṇadassanametaṃ. Tatrāyaṃ yojanā - “kimaññaṭra avusitattā”ti idaṃ kāraṇaṃ etassa ambaṭṭhassa pharusavacanasamudācāre kāraṇanti. “Pharusavacanasamudācārenā”tipi pāṭho, tathā samudācārasena vuttaṃ kāraṇanti attho. Evampi yojenti - avusitattā avusitabhāvaṃ aññaṭra ṭhapetvā etassa evaṃ pharusavacanasamudācāre kāraṇaṃ kimaññaṃ atthīti. Purimayojanāvettha yuttatarā yathāpāṭhaṃ yojetabbato. “Aññaṭrā”ti nipāṭayogato avusitattāti upayogatthe nissakkavacanaṃ. Tadeva kāraṇaṃ samattheti “ācariyakule”tiādinā.

264. Kodhasaṅkhātassa parassa vasānugatacittatāya asakamano. Mānanimmadanatthanti mānassa nimmadanatthaṃ abhimaddanatthaṃ, amadanatthaṃ vā, mānamadavirahatthanti attho. Dosaṃ uggiletvāti sinehapānena kilinnaṃ vātapittasemhadosaṃ ubbamaṇaṃ katvā. Gottena gottanti ambaṭṭheneva bhagavatā puṭṭhena vuttena sāvajjena purātanagottena adhunā anavajjasaññaṭtaṃ gottaṃ. Kulāpadesena kulāpadesanti etthāpi eseṇa nayo. Uṭṭhāpetvāti sāvajjato uṭṭhahanaṃ katvā, uddharitvāti vuttaṃ hoti. Gottañcettha ādipurisavasena, kulāpadeso pana tadanvaye uppannābhiññaṭtapurisavasena gahetabbo yathā “ādicco māghavo”ti. Sākiyānañhi ādiccagottaṃ aditiyā nāma devadhītāya puttabhūtaṃ ādipurisaṃ pati hoti, taṃ “gotamagotta”ntipi vadanti. Yathāha pabbajjāsutte -

“Ādiccā nāma gottena, sākiyā nāma jātiyā;
Tamhā kulā pabbajjitomhi, na kāme abhipatthaya”nti.

Māghavakulaṃ pana tadanvaye abhiññaṭtaṃ macalagāmikapurisaṃ pati hotīti. Gottamūlassa gārayhatāya amānavatthubhāvapavedanato “mānaddhajaṃ mūle chetvā nipāṭessāmī”ti vuttaṃ. Ghaṭṭentoti jātigottavasena omasanto. Hīlentoti hīlanaṃ garaḥaṃ karonto. “Caṇḍā bho gotama sakyajātī”tiādinā sākiyesu caṇḍabhāvādidosāṃ pāpitesu samaṇopi gotamo pāpito bhavissatīti adhippāyo.

Yasmiṃ mānussayakodhussayā aññaṃaññaṇūpatthaddhā, so “caṇḍo”ti vuccatīti dasseti “mānanissitakodhayuttā”ti iminā, pakatūpanissayārammaṇavasena cettha nissitabhāvo, na sahaṇādivasena. Kharāti cittaṇa, vācāya ca kakkhaḷā. Lahukāti taruṇā avuddhakammā. Tenāha “appakenevā”tiādi. Alābukaṭāhanti lābuphalassa abhejjakapālaṃ. Atṭhakathāmuttakanayaṃ dassetuṃ “bhassāti sāhasikāti keci vadanti, sārāmbhakāti apare”ti ācariyena vuttaṃ. Samānāti hontā bhavamānāti asasaddavasenaṭṭhoti āha “santāti purimapadasseva vevacana”nti. Na sakkarontīti sakkāraṃ na karontīti atthameva viññāpeti “na brāhmaṇāna”ntiādinā. Apacitikammanti paṇipātakammaṃ. “Yadime sakyā”ti pacchimavākye ya-saddassa kiriyāparāmasanassa aniyamassa “tayidaṃ bho gotamā”ti purimavākye ta-saddena niyamaṇaṃ veditabbanti āha “yaṃ ime sakyā”tiādi. Nānulomanti attano jātiyā na anucchavikaṃ.

Dutiyaibbhavādavaṇṇanā

265. Sandhāgārapadanibbacanaṃ heṭṭhā vuttameva. Tadā abhisittasakyaṛājūnampi bahutaṃ sandhāyāha “abhisittasakyaṛājāno”ti. Kāmañhi sakyaṛājakule yo sabbesaṃ vuddhataro, samattho ca, so eva abhisekaṃ labhati. Ekacco pana abhisitto samāno “idaṃ rajjaṃ nāma bahukiccaṃ bahubyāpāra”nti tato nibbijja rajjaṃ vayasā anantarassa niyyāteti, kadāci sopi aññaṇassāti evaṃ paramparāniyyātanavasena tadā

bahū abhisittapubbā sakyarājāno hontīti idaṃ ācariyassābhimataṃ. Apica yathārahaṃ ṭhānantaresu abhisittasakyarājūnampi bahutaṃ sandhāya evamāhātipi yujjati. Te hi “rājāno”ti vuccanti. Yathāha -

“Rājāno nāma pathabyārājā, padesarājā, maṇḍalikā, antarabhogikā, akkhadassā, mahāmattā, ye vā pana chejjabhejjaṃ karontā anusāsanti, ete rājāno nāmā”ti.

Samhārimahi vālarūpehi kato pallaṅko, bhaddapīṭhaṃ vettāsanaṃ. Mihitamattaṃ hasitamattaṃ. Anuhasantīti mamuddesikaṃ mahāhasitaṃ karonti, idaṃhi “anujagghantā”ti etassa samvaṇṇanāpadaṃ. Jagghasaddo ca mahāhasane pavattati “na ujjagghikāya antaraghare gamissāmī”tiādīsu viya.

Kaṇhāyanato paṭṭhāya paramparāgataṃ kulavaṃsaṃ anussavavasena jānanti. Kulābhimānino hi yebhuyyena paresaṃ uccāvacaṃ kulaṃ tathā tathā udāharanti, attano ca kulavaṃsaṃ jānanti, evaṃ ambaṭṭhopi, tathā hesa parato bhagavatā pucchito vajirapāṇi bhayena attano kulavaṃsaṃ yāthāvato kathesīti. Olambetvāti hatthisoṇḍasaṇṭhānādinaṃ sātakaṃ avalambetvā. Tatoti tathājānanato, gamanato ca. Mamaññeva maññeti mamameva anujagghantā maññe.

Tatiyaibbhavādavaṇṇanā

266. Khettaledḍūnanti khette kasanavasena utṭhāpitamattikākhaṇḍānaṃ. Ledḍukānamantare nivāsittatā “ledḍukikā” icceva saññātā khuddakasakuṇikā. Majjhimaapaṇṇāsake ledḍukikopamasuttavaṇṇanāyaṃ “cātakasakuṇikā”ti vuttā, nighaṇṭusatthesu pana taṃ “lāpasakuṇikā”ti vadanti. Kodhavasena laggitunti upanayhituṃ, āghātaṃ bandhitunti attho.

“Amhe haṃsakoṇcamorasame karotī”ti vadanto heṭṭhā gahitaṃ “na taṃ koci haṃso vā koṇco vā moro vā āgantvā kiṃ tvaṃ lapasīti nisedhetī”ti idampi vacanaṃ saṅgītimanāruḷhaṃ tadā bhagavatā vuttamevāti dasseti. Tadā vadantoyeva hi evaṃ karotīti vattumarahati. “Evaṃ nu te”tiādivacanaṃ, “avusitavāyevā”tiādivacanañca mānavasena samaṇena gotamena vuttanti ambaṭṭho maññatīti adhippāyenāha “nimmāno dāni jātoti maññamāno”ti.

Dāsiputtavādavaṇṇanā

267. Nimmādetīti a-kārassa ā-kāraṃ katvā niddeso ummāde madasaddena nipphannattāti dasseti “nimmadetī”ti iminā. Nimmāneti vigatamāne. Yadi panāhaṃ gottaṃ puccheyyaṃ sādhu vatāti attho. Pākaṭaṃ kātukamyatāya tikkhattuṃ mahāsaddena avoca. Kasmā avocāti pana asuddhabhāvaṃ jānantassāpi tathāvacane kāraṇapucchā. Gottabhūtaṃ nāmameva adhippettaṃ, na visuṃ gottanti āha “mātāpettikanti mātāpitūnaṃ santaka”nti. Gottañhi pitito laddhabbaṃ pettikameva, na mātāpettikaṃ. Na hi brāhmaṇānaṃ sagottāya eva āvāhavivāho icchito, gottanāmaṃ pana jātisiddhaṃ, na kittimaṃ, na guṇanāmaṃ vā, jāti ca ubhayasambandhinīti mātāpettikameva, na pettikamattaṃ. Nāmagottanti gottabhūtaṃ nāmaṃ, na kittimaṃ, na guṇanāmaṃ vā visesanaparanipātavasena vuttattā yathā “agyāhito”ti. Nāmañca tadeva paveṇīvasena pavattattā gottañcāti hi nāmagottaṃ. Tattha yā “kaṇhāyano”ti nāmapaṇṇatti nirulhā, taṃ sandhāyāha

“paṇṇattivāsena nāma”nti. Taṃ panetaṃ nāmaṃ kaṇhaisito paṭṭhāya tasmim kulaparamparāvasena āgataṃ, na etasmimyeva niruḷhanti vuttaṃ “paveṇīvasena gotta”nti. Gottapadassa vacanattho heṭṭhā vuttoyeva.

“Anussarato”ti ettha na kevalaṃ anussaraṇamattaṃ adhippettaṃ, atha kho kulasuddhivīmaṃsanavasenevāti āha “kulakoṭṭim sodhentassā”ti, kulaggaṃ visodhentassāti attho. “Ayyaputtā”ti ettha ayyasaddo ayyiraketi vuttaṃ “sāmino puttā”ti. Catūsu dāsīsu disā okkākaraṇṇo antojātadāsī. Tenāha “gharadāsiyā putto”ti. Ettha ca yasmā ambaṭṭho jātiṃ nissāya mānathaddho, na ca tassa yāthāvato jātiyā avibhāvitāya mānaniggaho karīyati, akate ca mānaniggahe mānavasena ratanattayaṃ aparajjhissati, kate pana mānaniggahe aparabhāge ratanattaye paṣīdissati, na cedisī vācā pharusavācā nāma hoti cittassa saṇhabhāvato. Majjhimaapaṇṇāsake abhaya suttaṃ ettha nidassanaṃ. Keci ca janā kakkhālāya vācāya vuttā agginā viya lohādayo mudubhāvaṃ gacchanti, tasmā bhagavā ambaṭṭhaṃ nibbisevanaṃ kattukāmo “ayyaputtā sakyā bhavanti, dāsiputto tvamasi sakyāna”nti avoca.

“Idhekacco pāpabhikkhu tathāgatappaveditaṃ dhammavinayaṃ pariyāpuṇitvā attano dahatī”tiādīsu viya dahasaddo dhāraṇattho, dhāraṇaṇcettaṃ pubbapurisavasena saññāpananti āha “okkāko no pubbapuriso”tiādi. Dahasaddaṇhi bhaṣmīkaraṇe, dhāraṇe ca icchanti saddavidū. Pabhā niccharatīti pabhassaraṃ hutvā nikkhamati tathārūpena puññakammena dantānaṃ pabhassarabhāvato.

Teti jeṭṭhakumāre. Paṭhamakappikānanti paṭhamakappassa ādikāle nibbattānaṃ. Kirasaddena cettha anussavatthena, yo vuccamānāya rājaparamparāya kesaṇci matibhedo, taṃ ulliṅgeti. Anussavavacaneneva hi ananussuto uttaravihāravāsiādīnaṃ matibhedo nirākariyatīti. Mahāsammataṃ aggaṇṇasutte vakkhamānanayena “ayaṃ no rājā”ti mahājanena sammannitvā ṭhapitattā “mahāsammato”ti evaṃ sammataṃ. Yaṃ sandhāya vadanti -

“Ādiccakulasambhūto, suvisuddhaguṇākaro;
Mahānubhāvo rājāsi, mahāsammatanāmako.

Yo cakkhubhūto lokassa, guṇaraṃsisamujjalo;
Tamonudo virocittha, dutiyo viya bhāṇumā.

Ṭhapitā yena mariyādā, loka lokahitesinā;
Vavatthitā sakkuṇanti, na vilaṅghayitu janā.

Yasassinaṃ tejassinaṃ, lokasīmānurakkhakaṃ;
Ādibhūtaṃ mahāvīraṃ, kathayanti ‘manū’ti ya”nti.

Tassa ca puttapaputtaparamparaṃ sandhāya evaṃ vadanti -

“Tassa putto mahātejo, rojo nāma mahīpati;
Tassa putto vararojo, pavaro rājamaṇḍale.

Tassāsi kalyāṇaguṇo, kalyāṇo nāma atrajo;
Rājā tassāsi tanayo, varakalyāṇanāmako.

Tassa putto mahāvīro, mandhātā kāmabhoginaṃ;

Aggabhūto mahindena, aḍḍharajjena pūjito.

Tassa sūnu mahātejo, varamandhātunāmako;
'Uposatho'ti nāmena, tassa putto mahāyaso.

Varo nāma mahātejo, tassa putto mahāvaro;
Tassāsi upavaroti, putto rājā mahābalo.

Tassa putto maghadevo, devatulyo mahīpati;
Caturāsīti sahasāni, tassa puttaparamparā.

Tesaṃ pacchimako rājā, 'okkāko'iti vissuto;
Mahāyaso mahātejo, akhuddo rājamaṇḍale'ti.

Idaṃ aṭṭhakathānuparodhavadānaṃ. Yaṃ pana dīpavaṃse vuttaṃ -

“Paṭhamābhisitto rājā, bhūmipālo jutindharo;
Mahāsammato nāmena, rajjaṃ kāresi khattiyo.

Tassa putto rojo nāma, vararojo ca khattiyo;
Kalyāṇo varakalyāṇo, uposatho mahissaro.

Mandhātā sattamo tesaṃ, catudīpamhi issaro;
Varo upavaro rājā, cetiyo ca mahissaro'tiādi.

Yañca mahāvaṃsādīsu vuttaṃ -

“Mahāsammatarājassa, vaṃsajo hi mahāmuni;
Kappādisimh rājāsi, mahāsammatanāmako.

Rojo ca vararojo ca, tathā kalyāṇakā duve;
Uposatho ca mandhātā, varako pavarā duve'tiādi.

Sabbametaṃ yebhuyyato aṭṭhakathāvirodhavadānaṃ. Aṭṭhakathāyañhi mandhātūrājā chaṭṭho vutto, maghadevarājā ekādasamo, tassa ca puttaparamparāya caturāsītisahasārājūnaṃ pacchimako okkākarājā, tesu pana mandhātūrājā sattamo vutto, maghadevarājā anekesaṃ rājasahasānaṃ pacchimako, tassa ca puttaparamparāya anekarājasahasānaṃ pacchimako okkākarājāti evamādinā anekadhā virodhavadānaṃ aṭṭhakathāyaṃ nirākaroti. Nanu avocumha “kirasaddena cettha anussavatthena, yo vuccamānāya rājaparamparāya kesañci matibhedo, taṃ ulliṇgeti'ti. Tesaṃ pacchatoti maghadevaparamparābhūtānaṃ kaḷārajanakapariyosānānaṃ caturāsītikhattiyasahasānaṃ aparabhāgeti yathānussutaṃ ācariyena vuttaṃ. Dīpavaṃsādīsu pana “kaḷārajanakarañño puttaparamparāya anekakhattiyasahasānaṃ pacchimako rājā sujāto nāma, tassa putto okkāko rājā'ti vuttaṃ. Maghadevaparamparāya anekasahasārājūnaṃ aparabhāge paṭhamo okkāko nāma rājā ahosi, tassa paramparābhūtānaṃ pana anekasahasārājūnaṃ aparabhāge dutiyo okkāko nāma rājā ahosi, tassapi paramparāya anekasahasārājūnaṃ aparabhāge tatiyo okkāko nāma rājā ahosi. Taṃ sandhāyāha “tayo okkākavaṃsā ahesu'tiādi.

Jātiyā pañcamadivase nāmakammādimāṅgalaṃ lokāciṇṇanti vuttaṃ “pañcamadivase alaṅkaritvā”ti. Sahasā varaṃ adāsinti puttadassanena balavasomanassappatto turitaṃ avīmaṃsitvā tuṭṭhidāyavasena varaṃ adāsiṃ “yaṃ icchasi, taṃ gaṇhāhi”ti. Sāti jantukumāramātā. Rajjaṃ pariṇāmetuṃ icchatīti mama varadānaṃ antaraṃ katvā imaṃ rajjaṃ pariṇāmetuṃ icchati.

Rajjaṃ kāressantīti rājabhāvaṃ mahājanena mahājanaṃ vā kārāpessanti. Nappasaheyyāti nivāsathāya pariyatto na bhaveyya.

Kaḷāravaṇṇatāya kapilabrāhmaṇo nāma ahosi. Nikkhammāti gharāvāsato kāmehi ca nikkhamitvā. Sāko nāma sabbasāramayo rukkhaviseso, yena pāsādādi karīyate, taṃsamudāyabhūte vanasaṇḍeti attho. Bhūmiyā pavattaṃ bhummaṃ, taṃ guṇadosaṃ jāleti joteti, taṃ vā jalati jotati pākaṭaṃ bhavati etāyāti bhummajālā. Heṭṭhā cāti ettha ca-saddena “asītihatthe”ti idamanukaḍḍhati. Etasmiṃ padeseti sākavanasaṇḍamāha. Khandhapantivasena dakkhiṇāvaṭṭā. Sākhāpantivasena pācīnābhimukhā. Tehīti migasūkarehi, maṇḍūkamūsikehi ca. Teti sīhabyagghādayo sappabīlārā ca.

Etthāti evaṃ māpiyamāne nagare. Tumhākaṃ purisesu pariyāpannaṃ ekekampi purisaṃ paccatthikabhūtaṃ aññaṃ purisasatampi purisasahassampi abhibhavituṃ na sakkhissatīti yojanā. Cakkavattibalenāti cakkavattibalabhāvena. Atiseyyoti ativiya uttamo bhaveyya. Kapilassa isino vasanaṭṭhānattā kapilavatthu.

Nesaṃ santike bhaveyyāti sambandho. Asadisasaṃyogeti jātiyā asadisānaṃ gharāvāsapayoge hetubhūte. Avasesāhi attano attano kaṇiṭṭhāhi.

Vaḍḍhamānānanti anādare sāmivacanaṃ, anantarāyikāya puttadhītuvaḍḍhanāya vaḍḍhamānesu eva udapādīti attho. Lohitakatāya koviḷārapupphasadisāni. Kuṭṭharogo nāma sāsamasūrirogā viya yebhuyyena saṅkamanasabhāvoti vuttaṃ “ayaṃ rogo saṅkamatī”ti. Upari padarena paṭicchādetvā paṃsuṃ rāsikaraṇena datvā. Nāṭakittihiyo nāma naccantiyo. Rājabhāriyāyo orodhā nāma. Tassāti susirassa. Migasakuṇādīnanti ettha ādisaddena vanacarakapetādike saṅgaṇhāti.

Tasmiṃ rāmarañṇe nisinneti sambandho. Padareti dāruphalake. Khattiyamāyārocanena attano khattiyabhāvaṃ jānāpetvā.

Mātikanti mātito āgataṃ. Pābhatanti mūlabhaṇḍaṃ, paṇṇākāro vā. Rañṇoti rāmarājassa jeṭṭhaputtabhūtassa bārāṇasirañṇo. Tatthāti bārāṇasiyaṃ. Idhevāti himavantapasseyeva. Nagaranti rājadhānībhūtaṃ mahānagaraṃ. Kolarukkho nāma kuṭṭhabhesajjupago eko rukkhaviseso. Byagghapatheti byagghamagge.

Mātulāti mātu bhātaro. Kesaggahaṇanti kesaveṇibandhanaṃ. Dussaggahaṇanti vatthassa nivasanākāro. Nhānatitthanti yathāvuttāya pokkharaṇiyā udakanhānatitthaṃ. Idānipi tesaṃ jātisambhedābhāvaṃ dassento “evaṃ tesa”ntiādimāha. Āvāho dārikāharaṇaṃ. Vivāho dārikādānaṃ. Tatthāti tesu sakyakolīyesu. Dhātusaddānamanekatthattā samusaddo nivāsathoti vuttaṃ “vasantī”ti. Aggeti upayogatthe bhummavacanaṃ, ādyatthe ca aggasaddo, kiriyāvisesoti ca dasseti “taṃ agga”ntiādinā. Yadettha bhagavatā vuttaṃ “atha kho ambaṭṭha rājā okkāko udānaṃ udānesi ‘sakyā vata bho kumārā, paramasakyā vata bho kumārā’ti, tadagge kho pana ambaṭṭha sakyā paññāyanti”ti, tadettha saddato, atthato ca sābhāvikanibbaccanānidassanaṃ “sakāhi bhaginīhipi saddhiṃ

saṃvāsavasena jātisambhedamakavā kulavaṃsaṃ anurakkhituṃ sakkuṇanti samatthentīti sakyā”ti teyeva saddaracanāvisesena sākiyā. Yaṃ panetaṃ sakkatanighaṇṭhusatthesu vuttaṃ -

“Sākarukkhapaṭicchannaṃ, vāsaṃ yasmā purākaṃsu;
Tasmā diṭṭhā vaṃsajāte, bhuvī ‘sakyā’ti vissutā”ti.

Tadetaṃ saddamattaṃ pati asābhāvikanibbacaṇanidassanaṃ “kapilamunino vasaṇaṭṭhāne sākavane vasaṇtīti sakyā, sākiyā”ti ca.

Kāḷavaṇṇatāya kaṇho nāmāti vuttaṃ “kāḷavaṇṇa”ntiādi. Hanuyaṃ jātā massū, uttarotṭhassa ubhosu passesu dāṭhākārena jātā dāṭhikā. Idañca atthamattena vuttaṃ, taddhitavasena pana yathā etarahi yakkhe “pisāco”ti samañña, evaṃ tadā “kaṇho”ti, tasmā jātamatteyeva sabyāharaṇena pisācasadisatāya kaṇhoti. Tathāhi vuttaṃ “yathā kho pana ambaṭṭha etarahi manussā pisāce disvā ‘pisācā’ti sañjānanti, evameva kho ambaṭṭha tena kho pana samayena manussā pisāce ‘kaṇhā’ti sañjānanti”tiādi. Tattha pisāco jātoti idāni pākaṇāmena suviññāpanatthaṃ purimapasasava vevacanaṃ vuttaṃ. “Na sakabaḷena mukhena byāharissāmi”tiādīsu viya upasaggavasena saddakaraṇattho harasaddo, puna dutiyopasaggena yutto uccāsaddakaraṇe vattatīti vuttaṃ “uccāsaddamakāsī”ti.

268. Attano upārambhamocanaṭṭhāyāti ācariyena, ambaṭṭhena ca attano attano upari pāpetabbopavādassa apanayanatthaṃ. “Attano”ti hetuṃ vicchālopavacanaṃ. Paribhindissatīti anantthakāmatāpavedanena paribhedam karissati, pesuññaṃ upasaṃharissatīti vuttaṃ hoti. Atthaviññāpane sādhanatāya vācā eva karaṇam vākkaraṇam niruttinayena, taṃ kalyāṇamassāti kalyāṇavākkaraṇo. Asmiṃ vacaneti ettha tasaddena kāmam “cattārome bho gotama vaṇṇā”tiādinā ambaṭṭhena heṭṭhā vutto jātivādo parāmasitabbo hoti, tathāpesa jātivādo vede vuttavidhināyeva tena paṭimantetabbo, tasmā paṭimantanahetubhāvena pasiddham vedattayavacanameva parāmasitabbanti dassetuṃ vuttaṃ “attanā uggahite vedattayavacane”ti. Idāni “porāṇam kho pana te ambaṭṭha mātāpettika”ntiādinā bhagavatā vuttavacanassapi parāmasanaṃ dassento “etasmim vā dāsiputtavacane”ti āha. Apica paṭimantetunti ettha paṭimantanā nāma pañhāvissajjanā, uttarikathanā vā, tasmā atthadvayānurūpaṃ tabbisayassa ta-saddena parāmasanaṃ dassetīti daṭṭhabbam.

269. Tāvāti mantanāya paṭhamameva, akatāya eva mantanāyāti vuttaṃ hoti. Dujjānāti dubbiññeyyā, paṭhamameva sīsamukkkhipituṃ asamatthanato, jātīyā ca dubbiññeyyattā, aṭṭassa ca dukkaraṇato ambaṭṭho sayameva mocetūti adhippāyo. Attanāva sakyesu ibbhavādanipātanena attano upari pāpuṇanaṃ sandhāya “attanā baddham puṭaka”nti vuttaṃ, attanāva baddham puṭolīnti attho.

270. Dhammo nāma kāraṇam “dhammapaṭisambhidā”tiādīsu viya, dhammena saha vattatīti sahadhammo, so eva sahadhammikoti āha “sahetuko”tiādi, pariyaṇavacanametam. Janako vā hetu, upatthambhako kāraṇam. Aññaṇa aṭṭhānagatena aññaṃ aṭṭhānagataṃ vacanaṃ. Tenāha “yo hī”tiādi.

Tatoti dvikkhattuṃ codanāto paraṃ, tatiyacodanāya anāgatāya eva pakkamissāmīti vuttaṃ hoti.

271. Pūjitabbato sakko devarājā yakkho nāma. Yo aggissa pakativanño, tena samannāgatanti vuttaṃ “ādittanti aggivanna”nti. Kandalo nāma pupphūpagarukkhaviseso, yassa setaṃ pupphaṃ pupphati, makuḷampissa setavanṇaṃ dāṭhākāraṃ hoti. Virūparūpanti viparītarūpasanṭhānaṃ.

Aṭṭhamasattāhe ajapālanigrodhamūle nisinnassa sabbabuddhassa āciṇṇasamāciṇṇaṃ appossukkataṃ sandhāya “ahañcevā”tiādi vuttaṃ. Avattamāneti appaṭipajjamāne, ananuvattamāne vā. Tasmāti tadā tathāpaṭiññātattā. Tāsetvā pañhaṃ vissajjāpessāmīti āgato yathā taṃ mūlapaṇṇāsake āgatassa saccakaparibbājakassa samāgame.

“Bhagavā ceva passati ambaṭṭho cā”ti ettha itaresamadassane duvidhampi kāraṇaṃ dassento “yadi hī”tiādimāha. Hi-saddo kāraṇatthe nipāto. Yasmā agaru, yasmā ca vadeyyuṃ, tasmāti sambandho. Aññesampi sādharmaṇato agaru abhāriyaṃ. Āvāhetvāti mantabalena avhānaṃ katvā. Tassāti ambaṭṭhassa. Antokucchi antaantaguṇādiko. Vādasanṅhaṭṭeti vācāsanṅhaṭṭane. Maññaṃānoti maññaṇato. Sambandhadassanañhetuṃ.

272. Tāṇaṃ gavesamānoti “ayameva samaṇo gotamo ito bhayato mama tāyako”ti bhagavantamyeva “tāṇa”nti pariyesanto, upagacchantoti vuttaṃ hoti. Sesapadadvayepi eseva nayo. Tāyatīti yathūpaṭṭhitabhayato pāleti. Tenāha “rakkhatī”ti, kattusādhanametaṃ. Nilīyatīti yathūpaṭṭhiteneva bhayena upadduto nilīno hoti, adhikaraṇasādhanametaṃ. Sarasaddo hiṃsane, tañca viddhamṣanameva adhippetanti vuttaṃ “bhayaṃ hiṃsati viddhamsetī”ti, kattusādhanametaṃ.

Ambaṭṭhavaṃsakathāvaṇṇanā

274. Gaṅgāya dakkhiṇatoti gaṅgāya nāma nadiyā dakkhiṇadisābhāge. Brāhmaṇatāpasāti brahmakulino tāpasā. Saraṃ vā sattiādayo vā parassa upari khipitukāmassa mantānubhāvena hatthaṃ na parivattati, hatthe pana aparivattante kuto āvudhaṃ parivattissatīti tathā aparivattanaṃ sandhāya “āvudhaṃ na parivattatī”ti vuttaṃ. Bhadraṃ bhoti sampatiṇṇaṃ, sādhuṃ attho. Dhanunā khittasarena agamanīyaṃ sasambhārakathānayaṇa “dhanu agamanīya”nti vuttaṃ yathā “dhanunā vijjhati, cakkhunā passatī”ti. Ambaṭṭhaṃ nāma vijjanti sattānaṃ sarīre abbhaṅgaṃ ṭhapetīti ambaṭṭhā niruttinayaṇa, evaṃladdhanāmaṃ mantavijjanti attho. Yato ambaṭṭhā vijjā etasmiṃ atthīti katvā kaṇho isi “ambaṭṭho”ti paññāyittha, tabbaṃsajātātāya paṇāyaṃ māṇavo “ambaṭṭho”ti vohariyati. So kira “kathaṃ nāmāhaṃ disāya dāsiyā kucchimhi nibbatto”ti taṃ hīnaṃ jātiṃ jigucchanto “handāhaṃ yathā tathā imaṃ jātiṃ sodhessāmī”ti niggato. Tena vuttaṃ “idāni me manorathaṃ pūressāmī”ti. Ayañhissa manoratho - vijjābalena rājānaṃ tāsetvā tassa dhītaraṃ laddhakālato paṭṭhāya myāyaṃ dāsajāti sodhitā bhavissatīti.

Setṭhamanteti setṭhabhūte vedamante. Ko nu kiṃ kāraṇā dāsiputto samāno maddarūpiṃ dhītaraṃ yācatīti attho. Khurati chindati, khuraṃ vā pāti pivatīti khurappo, khuramassa agge appiyati ṭhapīyatīti vā khurappo, saro. Mantānubhāvena rañño bāhukkhambhamattaṃ jātaṃ, tena pana bāhukkhambhena “ko jānāti, kiṃ bhavissatī”ti rājā bhīto ussāṅkī utrasto ahosi. Tathā ca vuttaṃ “bhayena vedhamāno aṭṭhāsī”ti.

Sarabhaṅgajātake āgatānaṃ daṇḍakīrājādīnaṃ pacchā okkākarājā ahosi, tesam pavatti ca sabbattha cirakālaṃ pākaṭāti āha “daṇḍakīrañño”tiādi. Aparaddhassa daṇḍakīrañño, aparaddho nālikero, ajjuno cāti sambandho. Satipi vālukādivasse āvudhavasseneva vināsoti vuttaṃ “āvudhavuṭṭhiyā”ti. “Ayampi īdiso mahānubhāvo”ti maññamānā evaṃ cintayantā bhayena avocunti daṭṭhabbaṃ.

Undriyissatīti bhindiyissati. Kammarūpañhetam “pathavī”ti kammakattuvasena vuttattā yathā “kusulo bhijjati”ti. Tenāha “bhijjissati”ti. Thusamuṭṭhīti palāsamuṭṭhi, bhusamuṭṭhi vā. Kasmāti āha “sarasanthambhanamate”tiādi.

Bhītatasiṭā bhayavasena chambhitasarīrā uddhaggaḷomā honti haṭṭhalomā, abhītatasiṭā pana bhayupaddavābhāvato acchambhitasarīrā patitalomā honti ahaṭṭhalomā, khemena sotthinā tiṭṭhanti, tāya pana patitalomatāya tassa sotthibhāvo pākaṭo hotīti phalena kāraṇaṃ vibhāvetuṃ pāliyaṃ “pallomo”ti vuttanti dasseti “pannalomo”tiādinā. Niruttinayena padasiddhi yathā taṃ bhayabheravasutte “bhiyyo pallomamāpādiṃ araññe vihārāyā”ti. Idanti osānavacanaṃ. “Sace me rājā taṃ dārikaṃ dasseti, kumāro sotthi pallomo bhavissati”ti paṭiññākaraṇaṃ pakaraṇatoyeva pākaṭaṃ. Tenāti kaṇhena. Manteti bāhukkhambhakamantassa paṭippassambhakavijjāsāṅkhāte mante. Evarūpānañhi bhayupaddavakarānaṃ mantānaṃ ekaṃseneva paṭippassambhakamantāhonti yathā taṃ kusumārakavijjādīnaṃ. Parivattiteti pajappite. Attano dhītuyā apavādamocanatthaṃ taṃ adāsaṃ bhujiṣsaṃ karoti. Tassā anurūpe issariye ṭhapanatthaṃ ulāre ca naṃ ṭhāne ṭhapesi. Ekena pakkhenāti mātupakkhena. Karuṇāyanto samassāsanatthaṃ āha, na pana uccākulīnabhāvadassanatthaṃ. Tenāha “atha kho bhagavā”tiādi.

Khattiyaseṭṭhabhāvavaṇṇanā

275. Brāhmaṇesūti vohāramattaṃ, brāhmaṇānaṃ samīpe brāhmaṇehi laddhabbāni āsanādīni labhethāti vuttaṃ hoti. Tena vuttaṃ “brāhmaṇānaṃ antare”ti. Kevalaṃ vedasatthānurūpaṃ paralokagate saddhāya eva kātappaṃ, na tadaññaṃ kiñci abhipatthentenāti saddhanti nibbacanaṃ dassetuṃ “matake uddissa katabhatte”ti vuttaṃ. Maṅgalādibhatteti ettha ādisaddena ussavadevatārādhanādibhatte saṅgaṇhāti. Yaññabhatteti pāpasaññaṃmādivasena katabhatte. “Pāpasaññaṃmādivatto bhavissati”tiādinā hi agghihomo idha yaññaṃ. Pāhunakānanti atithīnaṃ. Anāgantukānampi pāheṇakabhattaṃ “pāhuna”ntveva vuccatīti āha “paṇṇākārabhatte vā”ti. Āvaṭaṃ nivāraṇaṃ. Anāvaṭaṃ anivāraṇaṃ. Khattiyabhāvaṃ appatto ubhatosujātābhāvato. Tenāha “aparissuddho”ti.

276. Itthiyā vā itthiṃ karitvāti ettha karaṇaṃ nāma kiriyāsāmaññaṃvisayaṃ karabhūdhātūnaṃ atthavasena sabbadhātvantogadhattāti āha “pariyesitvā”ti. Khattiyakumārassa bhariyābhūtaṃ brāhmaṇakaññaṃ itthiṃ pariyesitvā gahetvā brāhmaṇānaṃ itthiyā vā khattiyāva seṭṭhā, “hīnā brāhmaṇā”ti pālīmudāharitvā yojetappaṃ. “Purisena vā purisaṃ karitvāti etthāpi eseva nayo”ti ācariyena vuttaṃ. Tatthāpi hi khattiyakaññāya patibhūtaṃ brāhmaṇakumāraṃ purisaṃ pariyesitvā gahetvā brāhmaṇānaṃ purisena vā khattiyāva seṭṭhā, hīnā brāhmaṇāti yojanā. Kismiñcideva pakaraṇeti ettha pakaraṇaṃ nāma kāraṇaṃ “etasmīṃ nidāne etasmīṃ pakaraṇe”tiādīsu viya, tasmā rāgādivasena pakkhalite ṭhāne hetubhūtetī attho, taṃ pana atthato aparādhova, so ca akattabbakaraṇanti āha “kismiñcideva dose”tiādi. Bhassasaddo bhasmapariyāyo. Bhasīyati niratthakabhāvena khipīyatīti hi bhassaṃ, chārikā. “Vadhītvā”ti etassa atthavacanaṃ “okiritvā”ti.

277. Kammakilesehi janetabbo, tehi vā jāyatīti janito, sveva janeto, manussova. Tathā hi vuttaṃ “ye gottapaṭisārino”ti. Tadetam pajāvacanaṃ viya jātisaddavasena bahumhi ekavacananti āha “pajāyāti attho”ti. Etasmiṃ janetipi yujjati. Paṭisarantīti gottam paṭicca “aham gotamo, aham kassapo”tiādinā saraṇam karonti vicinanti.

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā nīṭṭhitā.

Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā

278. Imasmiṃ pana siloke āharyamāne brahmagarukā saddheyyataṃ āpajjissanti, ambaṭṭho ca “vijjācaraṇasampanno”ti padaṃ sutvā vijjācaraṇam pucchissati, evamayaṃ vijjācaraṇaparidīpanī desanā mahājanassa sātthikā bhavissatīti passitvā lokanātho imaṃ silokaṃ sanaḥkumārabhāsitaṃ āharīti imamatthampi vibhāvento “imāya pana gāthāyā”tiādimāha. Itarathā hi bhagavāpi asabbaññū parāvassayo bhaveyya, na ca yujjati bhagavato parāvassayatā sammāsambuddhabhāvato. Tenāha “ahampi hi, ambaṭṭha, evaṃ vadāmī”tiādi. Brāhmaṇasamaye siddhanti brāhmaṇaladdhiyā pākaṭam. Vakkhamānanayena jātivādādipaṭisaṃyuttaṃ. “Saṃsanditvāti ghaṭetvā, aviruddham katvāti attho”ti ācariyenavuttaṃ. Idāni pana potthakesu “paṭikkhipitvā”ti pāṭho dissati, so ayuttova. Kasmāti ce? Na hi pāḷiyam brāhmaṇasamayassiddham vijjācaraṇam paṭikkhipati, tadeva ambaṭṭhena cintitaṃ vijjācaraṇam ghaṭetvā aviruddham katvā anuttaram vijjācaraṇam desetīti.

Vādoti laddhi, vacībhedo vā. Tenāha “brāhmaṇa...pe...ādivacana”nti. Laddhipi hi vattabbattā vacanameva. Idanti ajjhenajjhāpanayajanayājanādikammaṃ, na vessassa, na khattiyassa, na tadaññesanti attham ādisaddena saṅgaṇhāti. Sabbatthāti gottavādamānavādesu. Tatthāpi hi gottavādoti gottam ārabba vādo, kassapassevidaṃ vaṭṭati, na kosiyaṃsātīādivacananti attho. Mānavādoti mānam ārabba attukkaṃsanaparavambhanavasena vādo, brāhmaṇassevidaṃ vaṭṭati, na suddassātīādivacananti attho. Jātivāde vinibaddhāti jātisannissitavāde paṭibaddhā. Sabbatthāti gottavādaviniḃaddhādisu. Gottavādaviniḃaddhāti hi gottavāde viniḃaddhā. Mānavādaviniḃaddhāti mānavāde viniḃaddhā, ye hi brāhmaṇasseva ajjhenajjhāpanayajanayājanādayoti evaṃ attukkaṃsanaparavambhanavasena pavattā, te mānavādaviniḃaddhā ca honti. Āvāhavivāhavinibaddhāti āvāhavivāhesu viniḃaddhā. Ye hi viniḃaddhattayavasena “arahasi vā maṃ tvam, na vā maṃ tvam arahasī”ti evaṃ pavattanakā, te āvāhavivāhavinibaddhā ca hontīti imamatthasesaṃ sandhāya “esa nayo”ti vuttaṃ. Āvāhavivāhavinibaddhabhāvavibhāvanatthañhi “arahasi vā maṃ tvam, na vā maṃ tvam arahasī”ti pāḷiyam vuttaṃ, tadetam jātivādādīhi tīhi padehi yojetabbaṃ. Āvuttiādinayena hi jātivādādayo dvikkhattumatthadīpakā. Tathā hi ācariyena vuttaṃ “ye pana āvāhavivāhavinibaddhā, te eva sambandhattayavasena ‘arahasi vā maṃ tvam, na vā maṃ tvam arahasī’ti evaṃ pavattanakā”ti.

Nanu pubbe vijjācaraṇam puṭṭham, kasmā tam puna pucchati codanaṃ sodhento “tato ambaṭṭho”tiādimāha. Tattha yatthāti yassaṃ vijjācaraṇasampattiyaṃ. Brāhmaṇasamayassiddham sandhāya vuttaṃ. Laggissāmāti olaggā antogadhā bhavissāma. Tatoti tāya vijjācaraṇasampadāya. Avakkhipīti avacāsi. Paramatthato avijjācaraṇāniyeva “vijjācaraṇānī”ti gahetvā ṭhito hi paramatthato vijjācaraṇesu vibhajiyamānesu so tato dūrato apanīto nāma hoti. Yatthāti yassaṃ pana vijjācaraṇasampattiyaṃ. Anuttaravijjācaraṇam sandhāya vuttaṃ. Jānanakiriyāyoge

kammampi yujjanakiriyāyoge kattāyeva upapanno. Padhānakiriyāpekkhā hi kārakāti vuttaṃ “ayaṃ no vijjācaraṇasampadā ñātum vaṭṭati”ti. Evamīdisesu. Samudāgamatoti ādisamuṭṭhānato.

279. Kāmaṃ caraṇapariyāpannattā caraṇavasena niyyātetum vaṭṭati, ambaṭṭhassa pana asamaṇasapariyāpannattā caraṇavasena niyyātetūti imamattamaṃ vibhāvetum “caraṇapariyāpannampī”ti vuttaṃ. Brahmajāle vuttanayena khuddakādibhedamaṃ tividhamaṃ sīlaṃ. Sīlavasenevāti sīlapariyāyavaseneva. Kiñci kiñci sīlanti brāhmaṇānaṃ jātisiddhamaṃ ahiṃsanādiyamaniyamalakkaṇamaṃ appamattakamaṃ sīlaṃ. Tasmāti tathā vijjamānattā, attani vijjamānaṃ sīlamattampi nissāya laggeyyāti adhippāyo. “Tattha tattheva laggeyyāti tasmim tasmimyeva brāhmaṇasamayāsiddhe sīlamatte ‘caraṇa’nti laggeyyā”ti ācariyena vuttaṃ, tadetaṃ aṭṭhakathāyameva sākāravacanassa vuttattā vicāretabbaṃ, adhippāyamattadassanaṃ vā etaṃ. Ayaṃ panettha attho - tattha tattheva laggeyyāti tasmim tasmimyeva attani vijjamānasīlamattapaṭisaṃyuttaṭṭhāne “mayampi caraṇasampannā”ti laggeyya, tasmā sīlavaseneva niyyātetūti sambandho. Tathāpasaṅgābhāvato pana upari caraṇavaseneva niyyātetūti dassento “yaṃ panā”tiādimāha. Rūpāvacaracatutthajjhānaniddeseneva arūpāvacarajjhānānampi niddiṭṭhabhāvāpattito “aṭṭhapi samāpattiyo ‘caraṇa’nti niyyātitā”ti vuttaṃ. Tānapi hi aṅgasamatāya catutthajjhānānevāti. Niyyātitāti ca asesato nīharitvā gahitā, nidassitāti attho. Vipassanāñāṇato panāti “so evaṃ samāhite citte parisuddhe pariyodāte anaṅgaṇe vigatūpakkelese mudubhūte kammaniye ṭhite āneñjappatte ñāṇadassanāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti”tiādinā nayena vipassanāñāṇato paṭṭhāya.

Catuapāyamukhakathāvaṇṇanā

280. Asampāpuṇantoti ārabhitvāpi sampajjitumasakkonto. Avisahamānoti ārabhitumeva asakkonto. “Khārī”ti tāpasaparikkhārassetaṃ adhivacanaṃ, so ca anekabhedoti vibhajitvā dassetuṃ “araṇī”tiādi vuttaṃ. Tattha araṇīti heṭṭhimuparimavasena aggidhamanakaṃ araṇīdvayaṃ. Kamaṇḍalūti kuṇḍikā. Sujāti homadabbi. Sujāsaddo hi homakammani habyanādīnamuddharaṇatthaṃ katadabbiyaṃ vattati yathā taṃ kūtadantasutte “paṭhamo vā dutiyo vā sujaṃ paggaṇhantāna”nti. Tathā hi imasmimyeva ṭhāne ācariyena vuttaṃ “sujāti dabbī”ti. Habyannādīnaṃ sukhaggahaṇatthaṃ jāyatīti hi sujā. Keci pana imamattamavicāretvā tunnatthameva gahetvā “sūcī”ti paṭhanti, tadayuttameva ācariyena tathā avaṇṇitattā. Camati adatīti camaro, migaviseso, tassa vālena katā bījanī cāmarā. Ādisaddena tidaṇḍatighaṭṭikādīni saṅgaṇhāti. Kucchitena vaṅkārena jāyatīti kajo yathā “kālavaṇa”nti; kacati bhāraṃ bandhati etthāti vā kāco. Duvidhampi hi padamicchanti saddavidū. Khāribharitanti khārīhi paripuṇṇaṃ. Ekena vi-kārena padaṃ vaḍḍhetvā “khārividha”nti paṭhantānaṃ vāde samuccayasamāsenā atthaṃ dassento “ye panā”tiādimāha.

Nanu upasampannassa bhikkhuno sāsānikopi yo koci anupasampanno atthato paricārakova hoti api khīṇāsavasāmaṇero, kimaṅgaṃ pana bāhirakapabbajiteti anuyogaṃ pati tattha visesaṃ dassetuṃ “kāmañcā”tiādi vuttaṃ. Vuttanayenāti “kappiya...pe... vattakaraṇavasena”ti evaṃ vuttanayena.

Anekasatasahassasaṃvaravinayasamādhānavasena upasampannabhāvassa visiṭṭhabhāvato khīṇāsavasāmaṇeropi puthujjanabhikkhuno paricārakoti vutto.

“Navakoṭṭisahassāni, asītisatakoṭṭiyo;
Paññāsasatasahassāni, chattimṣa ca punāpare;

Ete saṃvaravinayā, sambuddhena pakāsītā;
Peyyālamukhena niddiṭṭhā, sikkhā vinayasamvare”ti.

Evam vuttappabhedānaṃ anekasatasahassānaṃ saṃvaravinayānaṃ samādāya
sikkhanena uparibhūtā aggabhūtā sampadāti hi upasampadā, tāya cesa
upasampadāya puthujjanabhikkhu upasampannoti.

Ayaṃ paṇāti yathāvuttalakkaṇo tāpaso. Tāpasā hi kammavādikiriyavādino, na
sāsanassa paṭāṇībhūtā, yato nesaṃ pabbajitumāgatānaṃ vināva titthiyaparivāsena
khandhake pabbajjā anuññātā. Tapo etesamatthīti tāpasā ta-kārassa dīghaṃ katvā.
“Lomasā”tiādīsu viya hi sa-paccayamicchanti saddavidū. Idaṃ vuttaṃ hoti - kāmaṃ
khīṇāsavopi sāmaṇero puthujjanassa bhikkhuno atthato paricārakova hoti, so pana
vattakaraṇamatteneva paricārako, na lāmakabhāvena. Tāpaso tu guṇavasena ceva
veyyāvaccakaraṇavasena ca lāmakabhāveneva paricārako, na vattakaraṇamattena,
evamimesaṃ nānākaraṇaṃ sandhāya tāpasasseva paricāratā vuttāti.

“Kasmā”tiādīnaṃ codako kāraṇaṃ codeti. “Yasmā”tiādīnaṃ ācariyo kāraṇaṃ dassetvā
pariharati. Evam saṅkhepato pariharitamattaṃ vivarituṃ “imasmiñhī”tiādi vuttaṃ.
Asakkontanti asamatthanena vipaṭṭipajjantaṃ alajjīṃ. Khuradhārūpamanti
khuradhārānaṃ matthakeneva akkamitvā gamanūpamaṃ. Bahujanasaṃmatāti
mahājanena seṭṭhasaṃmatā. Aññeti apare bhikkhū. Idhāti tāpasapabbajjāya.
Chandena saha carantīti sachandacārino, yathākāmaṃ paṭipannakāti vuttaṃ hoti.
Anusikkhantoti diṭṭhānugatiyā sikkhanto. Tāpasāva bahukā honti, na bhikkhū.

Kudālapitākānaṃ nibbacanaṃ heṭṭhā vuttameva. Bahujanakuhāpanatthanti bahuno
janassa vimhāpanatthaṃ. Aggīsālanti aggihuttasālaṃ. Nānādārūhīti
palāsarukkhadaṇḍādīhi nānāvidhasamidhādārūhi. Homakaraṇavasena
yaññakaraṇavasena.

Udakavasenettha pānāgāraṃ. Tenāha “pāṇīyaṃ upaṭṭhapetvā”tiādi. Yaṃ
bhattapuṭaṃ vā yāni taṇḍulādīni vāti sambandho. Ambilayāgu nāma
takkādiambilasaṃyuttā yāgu. Taṇḍulādīhi āmasitabbato cīvarādi āmisaṃ nāma.
Vaḍḍhiyāti diguṇatiguṇādivaḍḍhiyā. Kuṭumbaṃ saṇṭhapetīti dhanam patiṭṭhāpeti.
Yathāvuttamatthaṃ pāṇīyaṃ nidassanamattena vuttanti āha “idaṃ panassa
paṭipattimukha”nti, idaṃ pana pāṇīvacanaṃ assa catutthassa puggalassa
kohaṇṇapaṭipattiyā mukhamattanti attho. Kasmāti ce? So hi nānāvidhena kohaṇṇena
lokaṃ vimhāpayanto tattha acchati. Tenāha “iminā hī”tiādi. Evanti “tattha pāṇīyaṃ
upaṭṭhapetvā”tiādīnaṃ vuttanayena.

“Sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā”ti dhammādhīṭṭhānanayena dassitameva
puggalādhīṭṭhānanayena vivarituṃ “atṭhavidhā hī”tiādi vuttaṃ. Khalādīsu
manussānaṃ santike upatiṭṭhitvā vīhimuggamāsatiṭṭhāni bhikkhācariyaniyāmena
saṅkaḍḍhitvā uñchanaṃ uñchā, sā eva cariyā vutti etesanti uñchācariyā.
Aggipakkikāya bhattachikkhāya jīvantīti aggipakkikā, na aggipakkikā anaggipakkikā,
taṇḍulabhikkhāya eva jīvikāti vuttaṃ hoti. Uñchācariyā hi khalādīni gantvā
upatiṭṭhitvā manussehi diyyamānaṃ khalaggaṃ nāma dhaññaṃ paṭiggaṇhanti,
anaggipakkikā pana tādisamapaṭiggaṇhitvā taṇḍulameva paṭiggaṇhantīti

ayametesam viseso. Na sayam pacantīti asāmapākā, pakkabhikkhāya eva jīvīkā. Ayo viya kaṭṭhino muṭṭhippamāṇo pāsāṇo ayamuṭṭhi nāma, tena vattantīti ayamuṭṭhikā. Dantena uppāṭitaṃ vakkalaṃ rukkhattaco dantavakkalaṃ, tena vattantīti dantavakkalikā. Pavattaṃ rukkhādito pātāpitaṃ phalaṃ bhuñjanti sīlenāti pavattaphalabhojino. Paṇḍupalāsasaddassa ekasesanayena dvidhā attho, jiṇṇatāya paṇḍubhūtaṃ palāsañceva jiṇṇapakkabhāvena taṃsadisaṃ pupphaphalādi cāti. Tena vakkhati “sayam patitāneva pupphaphalapaṇḍupalāsādīni khādantā yāpentī”ti, tena vattantīti paṇḍupalāsikā, sayampatitapaṇṇapupphaphalabhojino. Idāni te aṭṭhavidhepi sarūpato dassetuṃ “tatthā”tiādi vuttaṃ. Keniyajaṭilavatthu khandhakavaṇṇanāya gahetabbaṃ.

Saṅkaḍḍhitvāti bhikkhācariyāvasena ekajjhaṃ katvā.

Taṇḍulabhikkhanti taṇḍulameva bhikkhaṃ. Bhikkhitabbā yācitabbā, bhikkhūnaṃ ayanti vā bhikkhāti hi bhikkhāsaddo taṇḍulādīsopi niruḷho. Tena vuttaṃ “pacitvā paribhuñjantī”ti.

Bhikkhāpariyetṭhi nāma dukkhāti paresaṃ gehato gehaṃ gantvā bhikkhāya pariyesanā nāma dīnavuttibhāvena dukkhā.

Ye pana “pāsāṇassa pariggaho nāma dukkho pabbajitassā”ti danteheva uppāṭetvā khādanti, te dantavakkalikā nāmāti ayaṃ aṭṭhakathāmuttakanayo.

Paṇḍupalāsasaddo pupphaphalavisayopi sadisatākappanenāti dasseti “pupphaphalapaṇḍupalāsādīni”ti iminā.

Teti paṇḍupalāsikā. Nidassanamattametam aññesampi tathā bhedasambhavato. Pāpuṇanaṭṭhāneti gahetuṃ sampāpuṇanaṭṭhāne. Ekarukkhatoti paṭhamaṃ upagatarukkhatō.

Kathamettāvatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhāti codanā na tāva visodhitāti āha “imā panā”tiādi. Catūhiyevāti “khārividhamādāyā”tiādinā vuttāhi pavattaphalabhojanikā, kandaṃulaphalabhojanikā, agyāgārikā, āgārikā ceti catūhi eva tāpasapabbajjāhi. Agāraṃ bhajantīti agāraṃ nivāsabhāvena upagacchanti. Iminā hi “catudvāraṃ agāraṃ karitvā acchatī”tiādinā idha vuttāya catutthāya tāpasapabbajjāya tesamavarodhataṃ dasseti. Evamitaresopi paṭilomato yojanā veditabbā. Aggiparicaraṇavasena agyāgāraṃ bhajanti. Evaṃ pana tesamavarodhataṃ vadanto tadanurūpaṃ imesampi paccekaṃ duvidhataṃ dassetīti daṭṭhabbaṃ.

281. Ācariyena pokkharasātinā saha pavattatīti sācariyako, tassa. Apāyamukhampīti vināsakāraṇampi. Pageva vijjācaraṇasampadāya sandissaneti pi-saddo garahāyaṃ. Tena vuttaṃ “api nu tvaṃ imāya anuttarāya vijjācaraṇasampadāya sandissasi sācariyako”tiādi. Tatrāyamaṭṭhakathāmuttakanayo - “no hidaṃ bho gotamā”ti sandissanaṃ paṭikkhipitvā asandissanākārameva vibhāvetuṃ “ko cāha”ntiādi vuttaṃ. Sācariyako ahaṃ ko ca kīdiso hutvā anuttarāya vijjācaraṇasampadāya sandissāmi, anuttarā vijjācaraṇasampadā kā ca kīdisā hutvā sācariyake mayi sandissati, ārakā ahaṃ...pe... sācariyakoti saha pāṭhasesena yojanā.

282. Apāye vināsanupāye niyutto āpāyiko. Tabbhāvaṃ na paripūreti paripūretuṃ na sakkotīti aparipūramāṇo, tabbhāvena aparipuṇṇoti attho. Attanā āpāyikena hontenāpi tabbhāvaṃ aparipūramānena pokkharasātinā esā vācā bhāsītāti atthato

sambandhattā katvatthe cetam paccattavacananti āha “āpāyikenāpi aparipūramānenā”ti. Apica attanā aparipūramānena āpāyikenāpi sayam aparipūramānāpāyikena hutvāpi pokkharasātinā esā vācā bhāsītāti atthayuttito itthambhūtalakkhaṇe cetam paccattavacanantipi evam vuttam. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamoti. Keci pana “karaṇatthameva dassetum evam vutta”nti vadanti, tadayuttameva padadvayassa kattupadena samānatthattā, samānatthānañca padānam aññamaññaṃ karaṇabhāvānupapattito, alampipapañcena.

Pubbakaisibhāvānuyogavaṇṇanā

283. Dīyateti datti, sā eva dattikanti āha “dinnaka”nti. Adātukāmampi dātukāmaṃ katvā sammukhā paramāvaṭṭeti sammūlham karoti etāyāti sammukhāvaṭṭanī. Tenāha “na demīti vuttum na sakkotī”ti. Puna tassāti brāhmaṇassa. Kāraṇānurūpaṃ rājūnaṃ puṇṇapattanti āha “kasmā me dinno”ti. Saṅkhalalitakuṭṭhanti dhotasaṅkhamiva setakuṭṭham. Setapokkhararajatato guṇasamānakāyattā evamāha. Anugacchatīti paramanubandhati.

Yadi duvidhenapi kāraṇena rājā brāhmaṇassa sammukhābhāvaṃ na deti, atha kasmā tadupasaṅkamaṃ na paṭikkhattanti āha “yasmā panā”tiādi. “Khattavijjāyāti nītisatthe”ti ācariyena vuttam. Heṭṭhāpi brahmajālavaṇṇanāyaṃ evam vuttam “khattavijjāti abbheyyamāsurakkharājasatthādinītisattha”nti. dussametta tirokaraṇiyaṃ. Tenāha “sāṇipākārassa anto ṭhatvā”ti. Antasaddena pana tabbhāvena pade vaḍḍhiyamāne dussantaṃ yathā “vananto”ti. “Payātanti saddham, sassatikam vā. Tenāha abhiharitvā dinna”nti ācariyena vuttam, tasmā matakabhattasaṅkhepena vā niccabhattasaṅkhepena vā abhiharitvā dinnaṃ bhikkhanti attho veditabbo. “Ayaṃ panā”tiādi atthāpattivacanaṃ. Niṭṭhanti nicchayaṃ. Kasmā pana bhagavā brāhmaṇassa evarūpaṃ amanāpaṃ mammavacanaṃ avocāti codanaṃ kāraṇaṃ dassetvā sodhetum “idaṃ panā”tiādi vuttam. Rahassampi paṭicchannampi mammavacanaṃ pakāsesīti sambandho.

284. Rājāsanaṃ nāma hatthikkhandhapadesaṃ sandhāya “hatthigīvāya vā nisinno”ti pāliyaṃ vuttam. Rathūpatthareti rathassa upari attharitapadese. Tenāha “rathamhī”tiādi. Uggatuggatehīti uggatānamatisayena uggatehi. Na hi vicchāsamāso lokikehi abhimatoti. Rañño apaccaṃ rājāñño, bahukattaṃ pati, ekasesanayena vā “rājāññehī”ti vuttam. Pākaṭamantananti pakāsabhūtaṃ mantanaṃ. Tadevidhādhippetaṃ, na rahassamantanam suddādhipi suyyamānassa icchittā. Tena vuttam “atha āgaccheyya suddo vā suddadāso vā”tiādi. Tādisehiyevāti rañño ākārasadiseheva. Tassatthassa sādhanasamatthaṃ vacanaṃ rañña bhaṇitaṃ yathā, tathā sopi tassatthassa sādhanasamatthameva bhaṇitaṃ vacanaṃ apinu bhaṇatīti yojetabbaṃ.

285. “Pavattāro”ti etassa pāvacaṇabhāvena vattāroti saddato attho. Yasmā pana te tathābhūtā mantānaṃ pavattakā nāma, tasmā adhippāyato atthaṃ dassetum “pavattayitāro”ti vuttam. Vadasaddena, hi tupaccayena ca “vattāro”ti padasiddhi, tathā vatusaddena “pavattayitāro”ti. Idaṃ ācariyassa ca ācariyasāriputtattherassa ca mataṃ. Vatusaddeneva “pavattāro”ti padasiddhiṃ dassetīti keci vadanti. Padadvayassa tulyādhikaraṇattā “mantamevā”ti vuttam. “Sudde bahi katvā raho bhāsitaḥ paṭṭhena mantā eva taṃ taṃ atthapaṭipattihetutāya pada”nti hi tulyādhikaraṇaṃ hoti, anupanītāsādhāraṇatāya rahassabhāvena vattabbāya mantanakiriyāya padamadhigamupāyanti mantapadanti aṭṭhakathāmuttako nayo.

Gīṭanti gāyanavasena sajjhāyitaṃ, gāyanampidha
 udattānudattādisarasampādanavaseneva adhippetanti vuttaṃ
 “sarasampattivasenā”ti. Pāvacaṇabhāvena aññesaṃ vuttaṃ. Tamaññesaṃ
 vādāpanavasena vācitaṃ. Saṅgahetvā uparūpari saññūlāhavasena samupabyūḷhaṃ.
 Iruvedaya juvedasā mavedādivasena, tatthāpi paccekaṃ mantabrahmādivasena,
 ajjhāyānuvākādivasena ca rāsikataṃ. Yathāvuttanayeneva piṇḍaṃ katvā ṭhapitaṃ.
 Aññesaṃ vācitaṃ anuvācentīti aññesaṃ kammabhūtānaṃ tehi vācāpitaṃ
 mantapadaṃ etarahi brāhmaṇā aññesaṃ anuvācāpentī.

Tesanti mantakattūnaṃ. Dibbacakkhuparibhaṇḍaṃ yathākammūpagaññaṃ,
 paccakkhato dassanaṭṭhena dibbacakkhusadisañca pubbenivāsānussatiññaṃ
 sandhāya “dibbena cakkhunā”ti vuttaṃ. Ato dibbacakkhuparibhaṇḍena
 yathākammūpagaññaṇa sattānaṃ kammassakatādīni ceva dibbacakkhusadisena
 pubbenivāsānussatiññaṇa atītakappe brāhmaṇānaṃ mantajjhenavidhiñca oloketvāti
 attho gahetabbo. Rūpameva hi paccuppannaṃ dibbacakkhussa ārammaṇanti
 tamidha aṭṭhānagataṃ hoti. Pāvacaṇena saha saṃsanditvāti yaṃ
 kassapasammāsambuddhena vuttaṃ vaṭṭasannissitaṃ vacanaṃ, tena saha
 saṃsanditvā aviruddhaṃ katvā. Na hi tesāṃ vivaṭṭasannissito attho paccakkhato
 hoti. Ganthiṃsūti pajjagajjabandhavasena sakkatabhāsāya bandhiṃsu. Aparā pareti
 aṭṭhakādīhi aparā aññepi pare pacchimā okkākarājakālādīsu uppannā. Pāṇātipātādīni
 pakkhipitvāti aṭṭhakādīhi ganthitamantapadesveva
 pāṇātipātādikilesasannissitapadānaṃ tattha tattha pakkhipanaṃ katvā. Viruddhe
 akaṃsūti suttanipāte brāhmaṇadhammikasuttādīsu āgatanayena
 saṃkilesikatthadīpanato paccaṇīkabhūte akaṃsu. Isīti nidassanamattaṃ. “Isi vā
 isitthāya paṭipanno vā”ti hi vattabbaṃ. Kasmā panettha paṭiññāgahaṇavasena
 desanāsotapatitaṃ na karotīti āha “idha bhagavā”tiādi. Idhāti “tyāhaṃ mante
 adhīyāmi, “sācariyako”ti tvaṃ maññasi”ti vuttaṭṭhāne. Paṭiññaṃ aggahetvāti yathā
 heṭṭhā paṭiññā gahitā, tathā “taṃ kiṃ maññasi ambaṭṭha, tāvatā tvaṃ bhavissasi isi
 vā isitthāya vā paṭipanno sācariyakoti, no hidaṃ bho gotamā”ti evaṃ idha paṭiññaṃ
 aggahetvā.

286. Nirāmagandhāti kilesāsucivasena vissagandharahitā. Anitthigandhāti itthīnaṃ
 gandhamattassapi avisahanena itthigandharahitā. Rajojalladharāti
 pakatirajasedādi jalladharā. Pākārapurisaguttīti pākārāvaraṇaṃ, purisāvaraṇaṃ.
 Ettha pana “nirāmagandhā”ti etena tesāṃ dasannaṃ brāhmaṇānaṃ
 vikkhambhitakilesataṃ dasseti, “anitthigandhā, brahmacārino”ti ca etena
 ekavihāritaṃ, “rajojalladharā”ti etena maṇḍanavibhūsanābhāvaṃ, “araññāyatane
 pabbatapādesu vasīṃsū”ti etena manussūpacāraṃ pahāya vivittavāsaṃ,
 “vanamūlaphalāhārā vasīṃsū”ti etena sālīmaṃsodanādīpaṇītāhāra paṭikkhepaṃ,
 “yadā”tiādinā yānavāhanapaṭikkhepaṃ, “sabbadisāsū”tiādinā
 rakkhāvaraṇapaṭikkhepaṃ. Evañca dassento micchāpaṭipadāpakkhikaṃ
 sācariyakassa ambaṭṭhassa vuttiṃ upādāya sammāpaṭipadāpakkhikāpi tesāṃ
 brāhmaṇānaṃ vutti ariyavinaye sammāpaṭipattiṃ upādāya micchāpaṭipadāyeva.
 Kathaṇhi nāma te bhavissati sallekhaṇapaṭipattiyuttatāti. “Evaṃ su te”tiādinā bhagavā
 ambaṭṭhaṃ santajjento niggaṇhātītipi vibhāveti. Idaṇhi vakkhamānāya pāḷiyā
 piṇḍatthadassananti.

Dussapaṭṭikā dussapaṭṭaṃ. Dussakalāpo dussavenī. Veṭhakehīti veṭhakapaṭṭakehi, dussehi saṃveṭhetvā katanamitaphāsukāhīti vuttaṃ hoti. Kappetunti kattarikāya chinditum. Kappitavālehiṭi etthāpi eseva nayo. “Na bhikkhave massu kappāpetabba”ntiādīsu viya hi kapusaddo chedane vattati. Yuttaṭṭhānesūti gīvāsīsavāladhīsu. Vālāti tesu ṭhānesu jāyamānā lomā. Sahacaraṇavasena, ṭhānīnāmena vā “kuttavālā”ti vuttā. Keci pana “vālayuttattā”ti pāṭhaṃ kappetvā vālarūpayuttattāti atthaṃ vadanti, pāḷiyānapekkhanameva tesam doso. “Kuttavālehi vaḷavārathehī”ti pāḷiyaṃ vuttaṃ. Samantānagaranti nagarassa samantato. Pākārassa adhobhāge katasudhākammaṃ ṭhānaṃ nagarassa samīpe kattabbato, upakārakaraṇato ca “upakārikā”ti vuccati. Nagarassa upakārikā etāsanti nagarūpakārikāyo, rājadhānīapekkhāya itthiliṅganiddeso. Tenāha “idha panā”tiādi. Matīti vicikicchāvasena anekamaṃsikaajānanā. Upari desanāya avaḍḍhakāraṇaṃ dassento “idaṃ bhagavā”tiādimāha. Pāḷiyaṃ so maṃ pañhenāti so jano maṃ pucchāvasena sodheyya. Ahaṃ veyyākaraṇena sodhessāmīti ahampimaṃ vissajjanāvasena sodhessāmīti yathārahamadhikāravasena attho veditabbo.

Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā

287. “Nisinnāna”ntiādi anādare sāmivacanaṃ, visesanaṃ vā. Saṅkucite iriyāpathe anavasesato lakkhaṇānaṃ dubbibhāvanato “na sakkotī”ti vuttaṃ, tathā suvibhāvanato pana “sakkotī”ti. Pariyesanasukhatthameva tadāciṇṇatā daṭṭhabbā. Tenāti duvidhenapi kāraṇena.

Gavesīti ñāṇena pariyesanamakāsi. Gaṇayantoti ñāṇeneva saṅkalayanto. Samānayīti sammā ānaya samāhari. “Kaṅkhatī”ti padassa ākaṅkhatīti atthoti āha “aho vatā”tiādi. Anupasaggampi hi padaṃ katthaci saupasaggamiva atthavisesavācakaṃ yathā “gotrabhū”ti. Tato tato sarīrappadesato. Kicchatīti kilamati. Tenāha “na sakkoti daṭṭhu”nti. Tāyāti “vicinanto kicchatī”ti vuttāya vicikicchāya. Tatoti sanniṭṭhānaṃ agamanato. Evaṃ “kaṅkhatī”ti padassa āsisanatthataṃ dassetvā idāni saṃsayatthataṃ dassento “kaṅkhāya vā”tiādimāha. Tattha kaṅkhāyāti “kaṅkhatī”ti padena vuttāya kaṅkhāya. Asatvapadhānañhi ākhyātikaṃ. Esa nayo sesesupi. Avatthāpabhedagatā vimati eva “tīhi dhammehī”ti vuttā, tippakārehi saṃsayadhammehīti attho. Kālusiyaabhāvoti appasannatāya hetubhūto āvilabhāvo.

Vatthikosenāti nābhiyā adhobhāgasāṅkhāte vatthimhi jātena liṅgapasibbakena. “Aṇḍakoso”tiādīsu viya hi kosasaddo pariveṭhakapasibbake vattati. Vatthena guhitabbattā vatthaguyhaṃ. Yasmā bhagavato kosohitaṃ vatthaguyhaṃ sabbabuddhāveṇikaṃ aññehi asādhāraṇaṃ suvisuddhakañcanamaṇḍalasannibhaṃ, attano saṇṭhānasannivesasundaratāya ājāneyyagandhahatthino varaṇgaparamacārubbhāvaṃ, vikasamānatapaniyāravindasamujjalakesarāvattavilāsaṃ, sañjhāpabhānurañjitajalavanantarābhilakkhitasampuṇṇacandamaṇḍalasobhañca attano siriyā abhibhuyya virājati, yaṃ bāhirabbhantaramalehi anupakkiliṭṭhatāya, cirakālaparicita brahmacariyādhikāratāya, saṇṭhitasāṇṭhānasampattiya ca kopīnampi samānaṃ akopīnameva jātaṃ. Tena vuttaṃ “bhagavato hī”tiādi. Varavāraṇassevāti varagandhahatthino iva. Pahūtabhāvanti puthulabhāvaṃ. Ettheva hi tassa saṃsayo. Tanumudusukumārādīsu panassa guṇesu vicāraṇā eva nāhosi.

288. “Tathārūpa”nti idaṃ samāsapadanti āha “taṃrūpa”nti. Etthāti yathā ambaṭṭho kosohitaṃ vatthaguyhamaddassa, tathā iddhābhisaṅkhāramabhisaṅkharaṇe. Iminā hi “tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkharī”tiādipāḷiparāmasanaṃ, ato cettha saha iddhābhisaṅkhāranayena vatthaguyhadassanakāraṇaṃ milindapañhāpāṭhena vibhāvitaṃ hoti. Keci pana “vatthaguyhadassane”ti parāmasanti, tadayuttameva. Na hi taṃ pāḷiyaṃ, aṭṭhakathāyañca atthi, yaṃ evaṃ parāmasitabbaṃ siyā, iddhābhisaṅkhāranayo ca avibhāvito hoti. Kimettha aññena vattabbaṃ catupaṭisambhidāpattena chaḷabhiññena vādivarena bhadantanāgasenattherena vuttanayeneva sampaṭicchitabbattā. Hirī karīyate etthāti hirikaraṇaṃ, tadeva okāso tathā, hiriyaṭṭabbatṭhānaṃ. Uttarassāti suttanipāte āgatassa uttaramāṇavassa. Sabbesampi cetesaṃ vatthu suttanipātato gahetabbaṃ.

Chāyanti paṭibimbaṃ. Kathaṃ dassesi, kīdisaṃ vāti āha “iddhiyā”tiādi. Chāyārūpakamattanti bhagavato paṭibimbarūpakameva, na pakativatthaguyhaṃ, tañca buddhasantānato vinimuttattā rūpakamattaṃ bhagavatā sadisavaṇṇasaṇṭhānāvayavaṃ iddhimayaṃ bimbakameva hoti, evañca katvā appakatthena ka-kārena visesitavacanāṃ upapannaṃ hoti. Chāyārūpakamattaṃ iddhiyā abhisaṅkharitvā dassesīti sambandho. “Taṃ pana dassento bhagavā yathā attano buddharūpaṃ na dissati, tathā katvā dasseti”ti ācariyā vadanti. Tadetam bhadantanāgasenattherena vuttena iddhābhisaṅkhatachāyārūpakamattadassanavacanena saṃsandati ceva sameti ca yathā taṃ “khīrena khīraṃ, gaṇgodakena yamunodaka”nti daṭṭhabbaṃ. Tathāvacaneneva hi sesabuddharūpassa taṅkhaṇe adassitabhāvo atthato āpanno hoti. Nivāsananivatthatadivacanena panettha buddhasantānato vinimuttassapi chāyārūpakassa nivāsanādiabahigatabhāvo dassito, na ca codetabbaṃ “kathaṃ nivāsanādiantaragataṃ chāyārūpakam bhagavā dasseti, kathañca ambaṭṭho passatī”ti. Acinteyyo hi iddhivisayoti. Chāyaṃ diṭṭheti chāyāya diṭṭhāya. Etanti chāyārūpakam. Bujjhanake sati jīvitanimittampi hadayamaṃsaṃ dasseyyāti adhippāyo. Ninnetvāti nīharitvā. Ayameva vā pāṭho. Kallosīti vissajjane tvaṃ kusalo cheko asi, yathāvutto vā vissajjanāmaggo upapanno yutto asīti attho. “Kusalo”ti keci paṭhanti, ayuttametaṃ. Milindapañhe hi sabbattha vissajjanāvasāne “kallo” icceva diṭṭhoti.

Ninnāmetvāti mukhato nīharaṇavasena kaṇṇasotādiabhimukhaṃ paṇāmetvā, adhippāyameva dassetuṃ “nīharitvā”ti vuttaṃ. Kathinasūciṃ viyāti ghanasukhumabhāvāpādanena kakkhaḷasūcimiva katvā. Tathākaraṇenāti kathinasūciṃ viya karaṇena. Etthāti pahūtajivhāya. Mudubhāvo, dīghabhāvo, tanubhāvo ca dassito amuduno ghanasukhumabhāvāpādanatthamasakkuṇeyyattāti ācariyena vuttaṃ. Tatrāyamadhippāyo - yasmā mudumeva ghanasukhumabhāvāpādanatthaṃ sakkoti, tasmā tathākaraṇena mudubhāvo dassito aggi viya dhūmena. Yasmā ca muduyeva ghanasukhumabhāvāpajjanena dīghagāmi, tasmā kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo dassito. Yasmā pana mudu eva ghanasukhumabhāvāpajjanena tanu hoti, tasmā nāsikāsotānumasanena tanubhāvo dassitoti. Aputhulassa tathāpaṭicchādanatthamasakkuṇeyyattā nalāṭacchādanena puthulabhāvo dassito.

289. Patthento hutvā udikkhantoti yojetabbaṃ.

290. Mūlavacanāṃ kathā. Paṭivacanāṃ sallāpo.

291. “Uddhumātaka”ntiādīsu viya ka-saddo jigucchanatthoti vuttaṃ “tameva jigucchanto”ti. Tamevāti paṇḍitabhāvamēva, ambaṭṭhamevātipi attho. Ambaṭṭhañhi sandhāya evamāha. Tathā hi pāḷiyaṃ vuttaṃ “evaṃ...pe... ambaṭṭhaṃ māṇavaṃ etadavocā”ti. Kāmañca ambaṭṭhaṃ sandhāya evaṃ vuttaṃ, nāmagottavasena pana aniyamaṃ katvā garahanto puthuvacanena vadatīti veditabbaṃ. “Yadeva kho tva”nti etassa aniyamavacanassa “evarūpenā”ti idaṃ niyamavacananti dasseti “yādiso”tiādīnā. Bhāvenabhāvalakkhaṇe bhumavacanatthe karaṇavacananti vuttaṃ “edise atthacarake”ti. Na aññatrāti na aññattha sugatiyaṃ. Ettha pana “atthacarakenā”ti iminā byatirekamukhena anattacarakatāmyeva vibhāvetīti daṭṭhabbaṃ. “Upaneyya upaneyyā”ti idaṃ tvādyantaṃ vicchāvacananti āha “brāhmaṇo kho panā”tiādī. Evaṃ upanetvā upanetvāti taṃ taṃ dosaṃ upanīya upanīya. Tenāha “suṭṭhu dāsādibhāvaṃ āropetvā”ti. Pātesīti pavaṭṭanavasena pātesi. Yañca agamāsi, tampi assa tathāgamanasañkhātāṃ ṭhānaṃ acchinditvāti yojanā.

Pokkharasātibuddhūpasāṅkamanavaṇṇanā

292-296. Kittako pana soti vuttaṃ “sammodanīyakathāyapi kālo natthī”ti. Āgamā nūti āgato nu. Khoti nipātamattaṃ. Idhāti ettha, tumhākaṃ santikanti attho. Adhivāsetūti sādīyatu, taṃ pana sādīyanaṃ idha manasāva sampatiggaho, na kāyavācāhīti āha “sampaṭicchātū”ti. Ajja pavattamānaṃ ajjatanāṃ, puññaṃ, pītipāmojjañca, imamatthaṃ dassetuṃ “yaṃ me”tiādī vuttaṃ. Kāranti upakāraṃ, sakkāraṃ vā. Acopetvāti acāletvā.

297. “Sahatthā”ti idaṃ karaṇatthe nissakkavacanāṃ. Tenāha “sahatthenā”ti. Suhitanti dhātāṃ, jighacchādukkhābhāvena vā sukhitaṃ. Yāvadatthanti yāva attho, tāva bhojanena tadā kataṃ. Paṭikkhepapavāraṇāvettha adhippetā, na nimantanapavāraṇāti āha “ala”ntiādī. “Hatthasaññāyā”ti nidassanamattaṃ aññattha mukhavikārena, vacībhedena ca paṭikkhepassa vuttattā, ekakkhaṇepi ca tathāpaṭikkhepassa labbhanato. Onītā pattato pāṇi etassāti onītapattapāṇīti bhinnādhikaraṇavisayo tipado bāhiratthasamāso. Muddhajaṇa-kārena, pana saññogata-kārena ca oṇittasaddo vinābhūtetī dasseti “oṇittapattapāṇīntipi pāṭho”tiādīnā. Sucikaraṇatthe vā oṇittasaddo. Oṇittaṃ āmisāpanayanena sucikataṃ pattam pāṇi ca assāti hi oṇittapattapāṇi. Tenāha “hatthe ca pattañca dhovitvā”ti. “Oṇittaṃ nānābhūtaṃ vinābhūtaṃ, āmisāpanayanena vā sucikataṃ pattam pāṇito assāti oṇittapattapāṇī”ti sārattadīpaniyaṃ vuttaṃ. Tattha pacchimavacanāṃ “hatthe ca pattañca dhovitvā”ti iminā asaṃsandanato vicāretabbaṃ. Evaṃbhūtanti “bhuttāviṃ onītapattapāṇi”nti vuttappakārena bhūtaṃ.

298. Anupubbiṃ kathanti anupubbaṃ kathetabbaṃ kathaṃ. Tenāha “anupaṭipāṭikatha”nti. Kā pana sāti āha “dānānantaraṃ sīla”ntiādī, tenāyamatto bodhito hoti - dānakathā tāva pacurajanesupi pavattiyā sabbasādhāraṇattā, sukarattā, sīle patiṭṭhānassa upāyabhāvato ca ādito kathetabbā. Pariccāgasīlo hi puggalo pariggahavatthūsu vinissaṭabhāvato sukheveva sīlāni samādiyati, tattha ca suppatiṭṭhito hoti, sīlena dāyakapaṭiggāhakasuddhito parānuggahaṃ vatvā parapīlānivattivacanato, kiriyadhammaṃ vatvā akiriyadhammavacanato, bhogasampattihetuṃ vatvā bhavasampattihetuvacanato ca dānakathānantaraṃ sīlakathā kathetabbā. Tañce dānasīlaṃ vaṭṭanissitaṃ, ayaṃ bhavasampatti tassa phalanti dassanatthaṃ sīlakathānantaraṃ saggakathā. Tāya hi evaṃ dassitaṃ hoti “imehi dānasīlamayehi, paṇītapāṇītatārādībhedabhinnehi ca puññakiriyavatthūhi etā cātumahārājikādīsu paṇītapāṇītatārādībhedabhinna aparimeyyā dibbasampattiyo

laddhabbā''ti. Svāyaṃ saggo rāgādīhi upakkiliṭṭho, sabbathā pana tehi anupakkiliṭṭho ariyamaggoti dassanattamaṃ saggakathānantaraṃ maggakathā. Maggañca kathentena tadadhighamupāyadassanattamaṃ kāmānaṃ ādīnavo, okāro, saṃkilesa, nekkhamme ānisaṃso ca kathetabbo. Saggapariyāpannāpi hi sabbe kāmā nāma bahvādīnavā aniccā addhuvā vipariṇāmadhammā, pageva itareti ādīnavo, sabbepi kāmā hīnā gammā pothujjanikā anariyā anattasamhitāti lāmakabhāvo okāro, sabbepi bhavā kilesānaṃ vatthubhūtāti saṃkilesa, sabbasaṃkilesavippayuttaṃ nibbānanti nekkhamme ānisaṃso ca kathetabboti. Ayampi attho bodhitoti veditabbo. Maggoti hi ettha iti-saddena ādyatthena kāmādīnavādīnampi saṅgahoti ayamattavaṇṇanā katā. Tenāha ''seyyathidaṃ - dānakathaṃ sīlakathaṃ saggakathaṃ kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ nekkhamme ānisaṃsaṃ pakāseti''ti. Vitthāro sārattadīpaniyaṃ gahetabbo.

Kasi-saddo ñāṇena gahaṇeti āha ''gahitā''tiādi. Sāmaṃsaddena nivattetabbamatthaṃ dasseti ''asādhāraṇā aññesa''nti iminā, lokuttaradhammādhigame parūpadesavigatattā, ekeneva loke paṭhamāṃ anuttarāya sammāsambodhiyā abhisambuddhattā ca aññesamasādhāraṇāti vuttaṃ hoti. Dhammacakkhanti ettha sotāpattimaggo adhippeto, na brahmāyusutte viya heṭṭhimā tayo maggā, na ca cūḷarāhulovādasutte viya āsavakkhaya. ''Tassa uppattiākāradassanatta''nti kasmā vuttaṃ, nanu maggañāṇaṃ asaṅkhatadhammārammaṇameva, na saṅkhatadhammārammaṇanti codanaṃ sodhento ''tañhī''tiādimāha. Kiccavasenāti asammohapaṭivedhakiccavasena.

Pokkharasātiupāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

299. Pāliyaṃ ''diṭṭhadhammo''tiādisu dassanaṃ nāma ñāṇato aññampi cakkhādidassanaṃ atthīti tannivattanattamaṃ ''pattadhammo''ti vuttaṃ. Patti ca ñāṇapattito aññāpi kāyagamanā dipatti vijjatīti tato visesadassanattamaṃ ''viditadhammo''ti vuttaṃ. Sā panesā viditadhammatā ekadesatopi hotīti nippadesato viditadhammataṃ dassetuṃ ''pariyogāḷhadhammo''ti vuttaṃ, tenassa saccābhisambodhameva dīpeti. Maggañāṇaṃhi ekābhisamayavasena pariññādicatukiccaṃ sādheṇtaṃ nippadesena catusaccadhammaṃ samantato ogāḷhaṃ nāma hoti. Tenāha ''diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti diṭṭhadhammo''ti. ''Kathaṃ pana ekameva ñāṇaṃ ekasmiṃ khaṇe cattāri kiccāni sādheṇtaṃ pavattati. Na hi tādisaṃ loke diṭṭhaṃ, na āgama vā tādiso atthī''ti na vattabbaṃ. Yathā hi padīpo ekasmiṃyeva khaṇe vaṭṭiṃ dahati, snehaṃ pariyādiyati, andhakāraṃ vidhamati, ālokañcāpi dasseti, evametaṃ ñāṇanti daṭṭhabbaṃ. ''Maggasamaṅgissa ñāṇaṃ dukkhepetamaṃ ñāṇaṃ, dukkhasamudayepetaṃ ñāṇaṃ, dukkhanirodhepetamaṃ ñāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāyapetaṃ ñāṇa''nti suttapadampettha udāharitabbanti.

Tiṇṇā vicikicchāti sappatibhayakantārasadisā soḷasavatthukā, aṭṭhavatthukā ca vicikicchā anena vitiṇṇā. Vigatā kathaṃkathāti pavattiādisu ''evaṃ nu kho, na nu kho''ti evaṃ pavattikā kathaṃkathā assa vigatā samucchinnā. Visāradabhāvaṃ pattoti sārājjaṅkānaṃ pāpadhammānaṃ pahīnattā, tappaṭipakkhesu ca sīlādiguṇesu suppatiṭṭhitattā visāradabhāvaṃ veyyattiyaṃ patto adhigato. Sāyaṃ vesārajjapatti suppatiṭṭhitatā katthāti codanāya ''satthusāsane''ti vuttanti dassento ''kattha? Satthusāsane''ti āha. Attanāva paccakkhato diṭṭhattā, adhigatattā ca na assa paccayo paccetabbo paro atthīti attho. Tatthādhippāyamāha ''na parassā''tiādinā. Na vattatīti na pavattati, na paṭipajjati vā, na paraṃ pacceti pattiyaṇatīti aparappaccayotipi

yujjati. Yaṃ panettha vattabbampi avuttaṃ, tadevaṃ pubbe vuttatā, parato vuccamānattā ca avuttanti veditabbaṃ.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya
paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya
suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya
ajjavamaddavasoraccasaddhāsatiḍḍhitibuddhikhantivīriyādidhammasamaṅginā
sāṭṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṃhīravisaṅgādaññācārīnā
anekappabhedasakasamayasaṃsāraṅgahanajjhogāhīnā mahāgaṇīnā
mahāveyyākaraṇena ñāṇābhivaṃsadhammasenāpatināmattherena
mahādharmarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā
ambaṭṭhasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 1.The Collection of the Long Discourses - Subcommentaries. 5. New subcommentary on the Chapter on the Aggregate of Morality-2. 3. Commentary on the Discourse to Ambaṭṭha Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org